

અનુક્રમણિકા

પ્રવેશક

...

...

પૃષ્ઠ ૯-૪૦

૧ કવિતા અને કુદરત

૧ સાંધ્યગીત	૩
૨ નવું જ ગીત ગાને કવિ	૬
૩ કલ્પનાની પાંખ પર	૭
૪ બ્રહ્માંડનું કાવ્ય	૮
૫ અમારાં કાવ્યો	૯
૬ દિલનાં દર્	૧૧
૭ કવિ અને વસંત	૧૨
૮ વસંતગાન	૧૪
૯ એક સાંજે મદ્રાસમાં અધ્યાર નદી ઉપર	૧૭
૧૦ સંધ્યા અને ચંદ્ર	૧૮
૧૧ રાતરાણી	૨૦
૧૨ તાજમહાલ કને યમુનાની ગાથા	૨૨
૧૩ યમુના કને તાજમહાલની ગાથા	૨૩
૧૪ અજીત નાંગા પર જીત	૨૪

૨ રાષ્ટ્રભક્તિ

૧૫ અર્પણ	૨૯
૧૬ દિવ્ય વૃક્ષ	૩૦
૧૭ ભારતીનાં ભર્ગ	૩૧
૧૮ માનાં દર્શન	૩૩

૩ ગ્રામ્ય ગીતો

૧૯ અટકેલા ગાડાના બળદને	૩૭
૨૦ તીડ	૩૯
૨૧ ઢોલનું ગીત	૪૧
૨૨ જન્માષ્ટમી	૪૩

૪ જીવનરંગ

૨૩	પ્રથમ પુત્ર પર લખેલી લીટીઓ	...	૪૭
૨૪	બાબાની પ્રથમ વર્ષગાંઠે	...	૪૮
૨૫	સૌથવનું સ્મરણ	...	૪૯
૨૬	બાની છબી	...	૫૦
૨૭	સનો ઝરખો	...	૫૧
૨૮	સ્મરણ	...	૫૪
૨૯	નિર્માણ ગતિએ	...	૫૫
૩૦	હું એકલો	...	૫૬

૫ જીવનહાસ્ય

૩૧	રેસોરામાં કવિતા	...	૬૧
૩૨	કવિનું ઘર	...	૬૨
૩૩	કાલી નાખેલા જોડાને	...	૬૪

૬ સંસારદ્રશ્ય

૩૪	એક સાંજે ચિના સમીપ	...	૭૧
૩૫	બીજો ગામ	...	૭૨
૩૬	કન્યાકુમારી અને કુમારી કન્યા	...	૭૩
૩૭	નવવધૂ	...	૭૪
૩૮	શીમળી	...	૭૫
૩૯	મુગ્ધ પ્રેમની કરુણ કદાબી	...	૭૮
૪૦	રંબા ભાડી	...	૮૦
૪૧	ઉર્વશીનું અવસાન...	...	૮૩

૭ પ્રભુભક્તિ

૪૨	શાન્તપુષ્પો	...	૮૯
૪૩	રામજીનું રૂઝન	...	૯૦
૪૪	પ્રભુને નિમંત્રણ	...	૯૧
૪૫	અખંડ મંદિર	...	૯૩
૪૬	પ્રભુનું મિલન	...	૯૪
૪૭	તું!	...	૯૫

૪૮	મેળાનો માલિક	૯૬
૪૯	જગતનાવ	૯૭
૫૦	ખલામીની અંતિમ પ્રાર્થના	૯૮
૫૧	પાર	૧૦૦

૮ સૌનેદો

૫૨	વતનનું સ્મરણ	૧૦૩
૫૩	પૃથ્વીપતિ	૧૦૪
૫૪	સ્થિતિનું પરિવર્તન	૧૦૫
૫૫	શંકા	૧૦૬
૫૬	અમર સ્નેહનો તારો	૧૦૭
૫૭	વિખૂટા	૧૦૮
૫૮	પ્રયાણ	૧૦૯
૫૯	અને કવિ ?	૧૧૦
૬૦	વતનની સ્લેક્ષગાહે	૧૧૧
૬૧	સીમની સંધ્યાને વદાય	૧૧૨
૬૨	ચાલી જતી સંધ્યાને	૧૧૩
૬૩	વદાય	૧૧૪
	શુદ્ધિપત્ર	૧૧૫

“ કેમ તને ચણ્યારું ?

તારી કીર્તિ બધે વિસ્તારું ;

મારાં સ્વપ્ન અકથ સ્વર્ગોથી ચૂંટી ઘુજ નયને નિર્ધારું !

પડ પડ જ્યમ આકાશે ખુલતી દીપ રજનીની મ્હોલાત,

નવનવ નૂર ચક્રી ત્યમ બરશે મુગમુગ ઘુજ સંતાન સુખત :

હું તે રંક તને શું આપું ? મારું જીવન છે ઘુજ, માત !

હો મુજ ચણ્યરવી ચુજરાત ! ”

—ખખરદાર

પ્રવેશક

“સધ્યાને ટાણે અહીં આની તુ, મોરલા,
 ઝીણા ધુનદ ગાન ગાઈ જશે.
 પીળના ચાદ વેરી સરતી રજનીના
 અતરમા તેજ તારા છાઈ જશે.”

*

*

“મીઠા મયૂર મારા છવનની કુંજતા !
 તારુ મેં હિર કઈ ખોની જશે.
 મારા છવન કેરી રગભરી સાજના
 મોઘા મયૂર ! કઈ ખોલી જશે.”

—સાંધ્યગીત

કુનિતા એ માનવહૃદયની અમર સદૃશની છે. વરો વરો વર્ષાપાત્ર આવે તેમ યુગે યુગે અને દાયકાએ દાયકાએ કવિતાના નીનીન છતાં સર્જનજૂના અમી માનવસૃષ્ટિમા વસે છે, અને એ અમી પીને માનવ-હૃદયો પાછા તાજ ને પ્રફુલ્લિત થાય છે. કવિતા એ નિશ્વચૈતન્યનું મહામૂલુ કિરણ છે. પયગબરોએ એ કિરણ ઝીલીને માનવહૃદયમા ઢાલવ્યું છે, અને તેમા નિશ્વચૈતન્યને રસનતુ ને આકર્ષતુ રાખ્યું છે. પયગબરો તો પાચસે હજાર વર્ષો કે યુગમા એ વિશ્વચૈતન્યની જ્યોતિર્નું પુનઃસ્થાપન કરવા દેખા દે છે, પણ એ પયગબરોની નાની આવૃત્તિરૂપે કવિઓને જગતમા સતત જન્માવીને પરમાત્મા એ કિરણને કુનિતાવાણીરૂપે માનવસૃષ્ટિમા સદા સરતુ ને સ્વર્ગનું તેજ ભરતુ રાખે છે.

આવા કિંગ્ડોમધારી એક નીન કરિના આ મુદર નાન્યસઅદ
 'સાધ્યગીત' ની પિઠાન ગુજરાતના મન્ય-સિધાને કનનતા મને
 આનદ થાય છે ઉપર અતરણુ કેરી પ્રાસાદિક વાણીમા એ
 પ્રિમોરવાની કેદા બે નણુ વપથી ગુજરાતની હગિયાળી કુન્નેને
 ગજવી રહી છે મારા જનનના સધ્યાકાગમા એ વાણી સાભગના
 ગુર્ગરીનુ ઉગમાગુ ભરિધ્ય હુ પાછુ જોઈ શકુ છુ, અને એ જોઈ
 શકુ છુ માટેજ એ "ઝીણા જુવદ ગાન" ની કદર કરાવવાનુ
 આનદમય કાર્ય હું અહી હાય ધરુ છુ

ધસની સનની ઓગણીસમી સદીની છેત્રી પન્થીક્ષીમા તેની
 અગાઉ આ દેશમા દાખન કરેલી અગ્રેજ કેગવાણીથી હિંદુસ્થાનની
 બીજી પ્રાતિક ભાષાઓની જેમ ગુજરાતી ભાષાના સાહિત્યના વરેણુ
 બદનાના લાગ્યા, અને અગ્રેજ કવિતાના અનુકરણમા ને અનુસરણમા
 ગુજરાતી કવિતાએ પણ જનસમાજના 'કેગવાયેના' તુગ્જોની સાથે
 પોતાનો પહેરવેશ બદનવા માગ્યો કવિ દનપતરામની દેશકાગને
 અનુસરીને લખાયેલી પ્રસંગોપાત્ત કવિતાઓ અગ્રેજના ભાનમય
 કા થો ને સગીતમ થો આગળ મોળી યાગી, અને પ્રેમાનદ આદિ
 વિખ્યાત જૂના ગુર્ગર મિત્રોની શિષ્ટ કવિતાઓનો અભ્યાસ કર્યા
 વગર બધી ગુજરાતી કવિતા નમાની છે એવો અભિપ્રાય નીનોએ
 બાધી લીધો પરિણામે આ દેશના "કાગા આદમીઓ" નો અગ્રેજ
 પહેરવેશ જેવો "શાભી નીકરો" તેવો નની ગુજરાતી કવિતાનો
 દેખાવ જનસમાજે જોયો અને તે એની આલસજેટથી દૂર ગ્હેના
 લાગ્યો એક દેશની કવિતા તે દેશની જનતાનુ હૃદયમાપક થય છે,
 એ વાત આ અગ્રેજ ભણેલા સાક્ષર કવિઓ બુરી ગયા અને
 બીજા પચાસ વર્ષ વહી ગયા જતા એ નીન મિત્રોનો એમદ જે
 અપસાદો સિવાયનો આખો વર્ગ હૃદયે બૂનનો જાય છે, અને જન
 મમાજનુ હૃદય હજી અણપરીક્ષેયુ ને અણજિતાયનુ જ ગુજુ છે
 ગુજરાત ગાડી છે, ગુજરાત જનતા મૂર્ખ છે, અર્ગસમ છે, તે
 જીવ્થી કવિના સમજી શકી નથી બધા કવિઓની નેર કરી ગની

નથી, ક્યાને તો કળાવિવેચકોજ પારખી શકે, એવા એવા જિન્દી બેસણીના મિથ્યાગર્ભર્યા શબ્દોથી આ નનીન સાક્ષર કવિઓ ગુર્જર જનતાને નનાજે છે,—પણ એ જનતાનો સપક આપણા એ નનીન કવિઓએ પોતાની ખરી સદૃશતાથી કદી વાંઝ્યો છે ?

અને ગુર્જરજનતા એટલે ? ગુજરાતી ભાષાને જન્મથી ખોલતી જનતા એમજ ને ? અને સાક્ષર કવિઓ એટલે ? શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષા—જે નરસિંહ મહેતા ને લાલણીથી માડી સામળ, અખો, પ્રેમાનંદ, દયારામ ને દલપતરામ જેવા ગુજરાતના અમર કવિઓની શિષ્ટ મિષ્ટ ભાષા તેને અગણીને, તેને ભારોભાર અપરિચિત ને કર્કશ સંસ્કૃત શબ્દોથી લાધેની તથા અગ્રેજીમા કીધેના નિચારોના ગુહ્યાને અટપટા સંસ્કૃત શબ્દોમા ગમે તેમ સમાવનાના પ્રયત્નોથી કીધેની ખીચડાભાષામા લખતા કવિઓ એમજ ને ? આ દેખીતા નિરોધો મેળ કેમ ખાય ? સ્પષ્ટજ છે કે રેતવેના પાટા જેમ સીધી લીંગીમા આગળ ને આગળ ચાલ્યાજ નાચ, પણ બેઠે કદી ન મળે, તેમ આ ગુર્જરજનતાનો મેળ આ સાક્ષર કવિઓ સાથે પણ નહીજ સાધી શકાય સને ૧૯૨૪ મા ભાવનગરમા ભરાયેની સાહિત્ય પરિષદની બેઠકમા મે એ માટે ખુલ્લું કહ્યું હતું, અને તે વાતને બીજા પદર વડા વહી ગયા છે, છતાં હજીયે નનીન ગુજરાતી પ્રવિતાની રિચિતિ તેની જ છે, બ કે મારે મતે તે વધારે બગડી છે જેમણે અતિસંસ્કૃત અને દુર્બોધ પ્રવિતા લખી પોતાનું પાડિત્ય બતાવતું છે, તેમણે સંસ્કૃતમાજ કવિતા કરની શુ બહેતર નથી ? ગુજરાતી ભાષા એટલે તો ગુજરાતના શિષ્ટનર્ગનો ધસમ જે પોતાની ગુજરાતી માતૃભાષા બોલે તે અપરિચિત સંસ્કૃત શબ્દો વપરાય તેથી શુ કવિતા જિન્દી થાય ને ગણાય ? પ્રેમાનંદે શુ સંસ્કૃત શબ્દો નથી વાપર્યા ? અને તેમ છતાં તેની કવિતા ગુજરાતના ખૂણેખૂણામા અઢીસો વર્ષ થયા કેમ હજી લોકપ્રિય રહી છે ? શુ અપટલ શબ્દોની રચનાથી ને અતિસંસ્કૃત ભાષાથી એ પ્રવિતા જિન્દી થઈ છે ? આપણા જે નનીન કવિઓ કવિતાનું ને ભાષાનું આ સાદું સત્ય

આવા કિંગ્ડોધારી એક નરીન કવિના આ મુદર નાન્યસત્રદ
 'સાધ્યગીત' ની પિત્રન ગુજરાતના કાવ્યસિદ્ધિને કારતા મને
 આનંદ થાય છે ઉપર અતરણ કહેની પ્રાસાદિક વાણીમા એ
 પ્રિયોરનાની કેમ બે નણ વરંથી ગુજરાતની હરિયાગી કુવનેને
 ગજની રહી છે મારા જીવનના સધ્યાકાગમા એ વાણી સાભગતા
 ગુજરીનું ઉગ્મમાગુ ભરિપ્ય હું પાછુ બેઈ શકુ છુ, અને એ બેઈ
 શકુ છુ માટેજ એ "ઝીણા બુલદ ગાન" ની કદર કરાવરાનું
 આનંદમય કાવ્ય હું અતી હાય ધરુ છુ

ઇસની સનની ઝોગણીસમી સદીની છેત્ની પચ્ચીશીમા તેની
 અગાઉ આ દેશમા દાખન કહેની અગ્રેજ કેળાપોથી દિદુરયાનની
 બીજી પ્રાતિ-ભાષાઓની જેમ ગુજરાતી ભાષાના સાહિત્યના નહેણ
 બદનાના લાગ્યા, અને અગ્રેજ પ્રિતાના અનુસરણમા તે અનુસરણમા
 ગુજરાતી પ્રિતાએ પણ જનસમાજના "કેળવાયેના" તુલોની સાથે
 પોતાનો પહેરવેશ બનના માકમે પ્રિ દનપતરામની દેશકાગને
 અનુસરીને લખાયેરી પ્રસંગોપાત્ત પ્રિતાઓ અગ્રેજના ભાનમય
 કાવ્યો ને સગીતકાવ્યો આગળ મોળી વાગી અને પ્રેમાનંદ આદિ
 વિખ્યાત જૂના ગુજર પ્રિઓની ગિજટ કવિતાઓનો અભાસ ધ્યા
 વગર બધી ગુજરાતી પ્રિતા નમાની છે એવો અભિપ્રાય નરીનોએ
 બાધી લીધો પરિણામે આ દેશના "કાગા આદમીઓ" નો અગ્રેજ
 પહેરવેશ જેવો ગોબી નીકરે" તેવો નવી ગુજરાતી પ્રિતાનો
 દેખાવ જનસમાજે નેયો અને તે એની આલડછેટથી દૂર ગેના
 લાગ્યો એક દેશની પ્રિતા તે દેશની જનતાનું હૃદયમાપક થય છે
 એ વાત આ અગ્રેજ ભણેના સાક્ષર પ્રિઓ બૂની ગયા અને
 બીજા પચાસ વરં વહી ગયા હતા એ નરીન પ્રિઓનો એકાદ બે
 અપરાધો સિવાયનો આખો વર્ગ હૃદયે બૂનતો જાય છે અને જન
 સમાજનું હૃદય હજી આજુપરીક્ષેત્ર ને અજ્ઞિતાવતુજ રચુ છે
 ગુજરાત ગાડી છે, ગુજરાત ની જનતા મૂર્ખ છે અગસિષ છે, તે
 ભીમી કવિતા સમ-શમ્તી નથી ાવા પ્રિઓની કદર કરી શમ્તી

જાતની છૂટ જ્યાં નિહી શકે ત્યાજ—પકિતને કે ચરણને છેડે, કે
 માત્ર દેશ્ય શમ્દોની જોડણીમાજ—બહુધા તેમણે લીધેલી છે ત્યાર
 પછી કરિ દવપતરામે ને કરિ નમંદાશંકરે આ સરકૃત છદોનો
 વપરાશ વધારે પ્રમાણમા કરવા માડ્યો, પણ ધોરણ તો ગુજરાતીનું જ
 રાખ્યું પણ આ સરકૃત છદો વાપરવાની પાકિત્યમય ધગશમા
 પદ્યરિધાનની એક મહત્વની વાત ભુવાઇ ગઇ કે સરકૃત ભાષાના
 શમ્દોની તમામ શ્રુતિઓ પૂર્ણ અને આખી બોવાય છે, તેમ આપણી
 ગુજરાતી ભાષામા બોલાતી નથી આપણી ભાષામા બધી વધુ શ્રુતિઓ
 લઘુજ નથી બોલાતી પણ આપણા વિશિષ્ટ ઉચ્ચાર નિયમે તે ધણે ટેકાણે
 વ્યજનના જેરી દ્રુત કે શાત બોવાય છે આ ઉચ્ચારવિશિષ્ટતા ધણી
 ભાષાઓમા છે, અને એથીજ બોવાતી ભાષામા શમ્દની યોક્ષસ શ્રુતિઓ
 પર પ્રયત્ન (accent) આવે છે. આ વાત આપણી ભાષાના “જૂલું-
 વ્યાકરણ” મા તેના કર્તા સ્વર્ગ્ય કમળાશંકર ત્રિવેદીએ નોધેલી છે, અને
 તેજ મેં વધુ સ્પષ્ટતાથી ગયા છ સ ૧૯૨૬ મા પ્રકટ થયેલી મારી
 “કનિકા” મા વપરાયેલા “મુક્તધારા ૭૬” ઉપર લખેલા નિવરણમા મેં
 સમજાવી હતી તે વેળાએ એકાદ અપરાદ સિવાય આપણા કાવ્યરિવંચકોએ
 કે કનિકાએ એ નિયમ પર કશું ધ્યાન આપવાની પરવા કીધી નહીં
 પણ ધીમે ધીમે હવે સરકૃત વૃત્તો વાપરવાનું પરિણામ એ આવ્યું
 છે, કે શ્રી નાનાલાલ કરિ, શ્રી બગરંતરાય હામર અને તેમના
 અનુયાયીઓએ રૂપવંધ છદોમા ગુરુ શ્રુતિને ટેકાણે બે લઘુ શ્રુતિઓ—
 અથવા ખરું કહીએ તો એક લઘુ ને બીજી દ્રુત શ્રુતિ—ધણે ટેકાણે
 વાપરવા માડી છે, અને હમણા તો શ્રી પૂજનાનના “પારિગત”ની
 પ્રસ્તાવનામા બગાવી “પયાર ૮૬”ના સમઘમા શ્રી બગરંતરાય
 હામરે એ વાત વધારે સ્પષ્ટતાથી કહી છે, કે અદારમેળ ૭૬
 ગ્યસમા ગુજરાતી ભાષાના ઉચ્ચારણની એ વિશિષ્ટતા આડી આડીને
 ઊભી રહે છે આપણા સાક્ષરવર્ગમા આટલે વર્ષે પણ આ સત્યની
 પ્રતીતિ થઇ છે, તે આનંદનીજ વાત છે કરિના એ વાણીનો વ્યાપાર
 છે, એ કાવ્યમાન કદા છે, એટલેજ દરેક ભાષાની કવિતારચના

તે તે ભાષાની શ્રુતિઓના ઉચ્ચારણ ઉપરજ, અને નહીં કે તેના દૃશ્ય વૈખન પર આધાર રાખે છે, તે પદ્યરચનાના નિયમો એ ઉચ્ચારણ પરજ કુદરતી ગીતે બધાય છે ને બધાવા જોઈએ એ રચના-નિયમની સૂક્ષ્મતા પૂરી સમજ્યા વિના આપણે માત્ર સરકૂત છંદોમાં પદ્યરચના કરના જઈએ, અને તેમાં પણ તેના ઉચ્ચારણમાં ને લયમાં કૃત્તિમાધુર્ય લાવવા માટેના યતિ આદિના આવશ્યક નિયમોને પણ તોડી નાખીએ, એટલે પછી જે રચના થતા પામે તે કૃત્તિકુદુર બને, અને એવી કવિતારચના વાચતા કે તેનો પાઠ કરના જાણે આપણે શુદ્ધરાત્રી નહીં પણ કોઈ બીજી ભાષા—બધ સરકૂત જેવી બોલીએ છીએ એમ લાગે ! આપણા પ્રાચીન કવિઓએ આપણી ભાષાના ઉચ્ચારણની વિશિષ્ટતા ધ્યાનમાં લઈનેજ બહુધા સરકૂત છંદો નહીં વાપરતા તાલપદ દેશીઓ, હાલો ને વલ્લભોત્તર ઉપયોગ કીધેનો છે, અને સૂક્ષ્મ વિચાર કરતા તેજ યથાર્થ રચના હતી. આપણા કવિઓ દરજી પણ આ વાત લક્ષમાં લે તો સારું આધુનિક પદ્યરચનાની આ વિચિત્રતા પણ આધુનિક કવિતાની લોકપ્રિયતાની આડે આવે કે, એ વાત આપણે સમજવીજ જોઈએ.

આધુનિક કવિતાની એક બીજી રીતિ પણ એ કવિતાને લોકપ્રિય થવી અટકાવે છે નરસિંહ મહેતાથી માંડીને દયારામ ને દક્ષપત્રરામ સુધીના કવિઓની પદ્યભાષા—poetic diction જુઓ તેમાંએ આમાન્ય “બાલભાષા”નો ફારો એકધાગે પડે-સાથેનો માસમ પડમે અજેજ બાલભાષા પણ તેની એજ “બાલભાષા” એકધાગી વડે છે શેષી ગમે તેરી દોય, દક્ષતા, બાર, વિચાર, ગમે તેટલા બાર કે શિશુગ દોય, પણ ભાસાનો પ્રસાદ તો સગા અને સચોટજ વડેવો જોઈએ તે વગર તે વાચકગને કે શ્રોતાગને પ્રથમ સપકમાંજ આકર્ષી શકતી નથી, કે તે કવિતાનો રમ પૂર્ણપણે ઉપજતી રાખી નથી અપરિચિત સંદર્ભ, છંદો પરનું અકુરુ પ્રતુલ અને તેને લીધે વચ્ચાં આવતો વાક્યનો અટપટો અન્યથા સંજોના અંગેના તેમજ તેની શ્રુતિઓનો આદ્ય ભ્રમ, વગેરે અનેક રચનાનિર્માણતા પદ્યની ભાસાને

નીરસ ને કર્કશ બનાવી દે છે જે વાણીનું સ્વરૂપ ઉત્કૃષ્ટ નોંધાયે, જે વાણીમા માધુર્ય ને આકર્ષતા જોઈએ તેને એવી રીતે રિચપ અને કર્કશ બનાવી દઈએ, તો પછી ગુજરાતી જનતાને ગાડી કરો, અધી કરો, બહેરી ડહો કે મૂખ કરો, પણ તે એવા પથરાઓને કેવી રીતે ગળે ઉતારે ? વાક ગાડી જનતાની રસજાતિનો છે કે સાક્ષરી અજ્ઞાનનો ને તેની રસપરીક્ષાનો ? એક પછી બીજા મોગ ગણાતા કે ગણાના ધ્વજતા આધુનિક કવિઓના ડરિતા મોગના એક એક બોટા વિધાનમાથી આ નિયંત્રતા જન્મ પામી છે, અને પછી તેને નિભારી રાખવાના પ્રયત્નો જરૂરી રહેતા નરા ઉગતા કવિઓ પણ તેનીજ ઝાપના બહાર પડે છે દુર્ભાગ્યે આપણા નિવેશ્ય પણ મોટે ભાગે એજ પ્રસાદમા જળવે અમ્લવે તણાયા ગયા છે, અને એક મેડની મિત્રાચારીમા પદાપાતમા કે શેઠમા દગાઈ ગાંડુ આ સત્ય હજી ઝાંધપણ ખંખારીને કહેતા કે કહેના માગતા નથી

મારા ઉગતા કવિયુગ્મોને તો હું ફરીફરીથી એજ હાર્દિક સલાહ આપું છું અને તે એજ કે આપણા પ્રાચીન મોગ કવિઓના અન્થો નાઓ, તેમની લોભપ્રિય ચર્ચ પડેલી બેસી કવિતાઓ તેમના આખ્યાનો, તેમની ગરબીઓ વાચો ને પચાવો જુઓ કે તેમની પદ્યભાષા કેવી પાણીના પ્રસાદ જેવી સરળ ને સચોટ વહે છે ! એમા પૃથ્વીના પથરા કે ખાડાટિળા નથી, એમા વગર સમજની નિખતીય છદ્દોની બેગબેગ નથી, એમા સરકૃત શબ્દોના થોન્ડા કે દલ નથી એમા શબ્દોને તોડી ફેડી તેનું માધુર્ય ચડી નાખ્યું નથી આપણે આપણી સાક્ષરતાને કે તેના દલને મતાવવા નથી આપણે કવિઓના વારસો છીએ, આપણે ગમે તેના પ્રખ્યાત માસિથના કે પ્રિમાસિથના કે વર્તમાનપત્રોના તત્ત્વીઓના વાગ્મો નથી કે નથી આપણે સૂક્તો ગાગડો લઈને ગાવી થઈએડેના આજના મોટે ભાગેના નિવેશ્યના વારસો ! આપણે કવિતાના સ્વભૂતના આપણી પ્રતિભાના પ્રાશનના માનિષ્ છીએ, પણ આપણે આપણી ભારાના કવિપૂર્વજોના નારસો છીએ તે કદી ભૂનડું ન જોઈએ આપણી પૂર્વપરંપરાને આપણે તોડી

રછોડી શકીએ નહીં તેમ કરના જતા આપણી જ કવિતાનો દોરો તૂટે છે, અને આપણા અતરચૈતન્યનું જે ભાનદર્શન આપણા જનમયુઓમા આપણે કરાવના છટકીએ તે ઝાંછ કરતું નથી, અને આપણુ કવિતાનુદ્ધન શુદ્ધ ગણુની રેતીમા પડી ધડી બે ધડીમા અદશ્ય થઇ જાય છે.

શ્રી કોલકના આ કાવ્યસંગ્રહની પિલ્લન કનનતા પહેલા આપણી હાલની ગુચ્છગતી કવિતાનું આ સ્પષ્ટ દર્શન અહીં પ્રાગભર્મા મારે કનવત્તુ પડ્યું છે, તે ન્યાભાવિષ છે શ્રી કોલક પણ શરૂઆતમા કુદરતી ગીતે આ નીન કવિતાના સસર્ગમા આનીને તેરીજ રીતિ અખત્યાર કરી બેઘ દતા આગમ્ની બોની તો સ્વાભાવિકપણે તેની આસપાસ બોલાતી ભાસાનેજ પકડે છે, અને એ ભાષાને પાગમ્ની નીન સમ્કાર આપીને સુધારીએ, તોપણ ઘણી વેળા અસાધ્ય પગેમા જૂના બાહ્યસરકાર પાગ ઉભરી નીકળે છે બેક વરંની જાન પર શ્રી કોલકે પોતાની કવિતાનું એક નાવુ પ્રથમ પ્રમશન મને મોકલ્યું, ને મારે અભિપ્રાય માગ્યો ઉત્તરજનના શબ્દો સાથે મેં કવિતાના સનાતન સિદ્ધાંતોનો ને કવિતાગમનાના સત્ય વિધાનોનો મારા પત્રમા ઉલ્લેખ કર્યો સદ્ભાગે એ ઉલ્લેખ એમના મનમા ઉતર્યો, અને ત્યાર પછી એમણે પોતાની ફેટનીક કવિતાઓ મને વાચવા, સુધારવા, ને તે મારે સૂચનો કરવા મદ્રાસ મોમ્ની આપણા ધણા ઉગતા કવિઓમા ગરબો ભાગ વિગેર હાવ છે, લુગાનીનું એ સામાન્ય દર્શન છે, અને પોતાની કૃતિમા દોષ દોષજ નહીં, યા દોષ તે સ્નેહથી કોઇ દર્શાવે તો તેમા નાનમકે માનભગ માની લઇ એ સાચા દિનમ્નીથી તેઓ દૂર ભાગે છે, માન પ્રશંસા કરીને સાદુ મોદો તે જ તેમને ગમે છે, એવું એવું તો ધડી ધડી મેં અનુભવ્યું છે પણ શ્રી કોલક એ જનનના ગરમ્ની જગી ગયા છે, એ જ એમની મ્હા પ્રત્યેની સત્યનિ હાનો તથા સત્યદર્શન કળ્યાની ઉત્ક્રાંતિ પુગવો છે પરિણામે એમના કવિતાવિખનમા ઉચાડો કેવળ પડ્યો મળે છે, અને એમની કવિતા વધારે સર્ગ અને સચોટ બનતી ગઇ છે.

આ મુલગદર્શન મે ન કીધા હોત, અને એમની કનિતાન્યના
માટેના ઉગ્રમાત્રા ચિદ્વેનો મે ન જોયા હોત, તો આ પ્રવેશક લખનાનું
૨ીમન્ત જ નહી

હવે આપણે શ્રી ટાલકના આ સત્રની પિઠાન સહૃદયતાથી
ફરીએ

એમના ૨૮૦ ૨૭૬ કાવ્યો એ મને વાચના, સુધારના ને સૂચના
રૂપ મોકલતા હતા, તે વેળા એ સુધાગણો ૯ મારા અનુભવ .
પ્રમાણે મૂચરતો, ને તે માન્ય રાખીને એ પોતાની ગ્યના સુધારતા
પત્રી તો મને આપો આ કાવ્યસમ્રદ્ધ મોકલ્યો કે તે ફરીથી મારે
જોઈ જવા ને તે પ્રગટ કરવા માટે મારે પ્રવેશક લખી એમની
આ નિશિષ્ટ કૃતિઓને ગુજરાત કાવ્યગણિત આગળ ધરી એ કાવ્ય
આગે આનંદથી વડુ ધુ

આનંદ એટલા માટે કે ગુજરાતના નરીનતર કનિઓમા
શ્રી કોનમ્ની કાવ્યપ્રતિભા મને જ પ્રકાશિત અને આરાજનક લાગે
હે એમના હૃદયમા ખરી કનિતા ઉગેરી છે, એમની આખની
કીકીઓમા નવા નવા કાવ્યચિત્રો તરાર કરે છે, એમની વાણીનો
પ્રસાદ દવં જહુધા સન્નતાથી રહેનો થયો છે, અને એમની
પાત્રી પચ્ચીશીમાજ આવો મુદ્દ કાવ્યસમ્રદ્ધ પ્રકટ કરવા
એ શક્તિમાન થયા કે તે ગુજરાત કનિતાના ભવિષ્ય માટે
જહુ સારી આશા આપે કે આ સમ્રદ્ધમા સરકૂત છદોગધ્ધ કનિ-
તાઓ છે, તેમા ચોક્કસ પ્રૌદિ સાથે સરવતા પલુ છે, અને ધણા
આધુનિક ‘પૃથ્વી’-ગીત્ર કનિઓને નેમાથી માર્ગદર્શન મળે તેમ
પણ છે એ ઉપરાત આપણા જૂના મહાકવિઓએ તેમજ ભક્ત
કનિઓએ વાપરેના સગીત કાવ્યોના અને ગીતોના દાગમા લખાયેલી
કનિતાઓ એમા મારી સંખ્યામા સમ્રદાયેલી છે, અત મને શ્રદ્ધા છે કે
આ સમ્રદ્ધ આપણા તમામ વાચક વર્ગમા રખત જતા સારી રીને
પ્રચાર પામશે અને કેટલાક ગીતો તો લોભપ્રિયતાને પણ વરશે

પુસ્તકનું નામ “સાધ્યગીત” શા માટે ? આ સમ્રાટ જોના શ્રી કોનકે પૂછા પર એ નામ મૂકેનું તે જોધને મને પ્રથમ એ પ્રશ્નજ્ઞ સ્વાભાવિક રીતે મનમાં ઊઠેલો. પણ હું એ આજો સમ્રાટ જેમજેમ વાચતો ગયો તેમ તેમ મારા મનમાં પ્રતીતિ થતી ગઈ કે એ નામ સારું છે. આમાના ષષ્ઠાઞ્ચ મન્યોમા ને ગીતોમા કોઈને કોઈ રીતે સધ્યાને લગતી દ્રશ્યના કે ઉપમા કે દ્રશ્યતા આવેતી છે, એટલે એ સધ્યાના નાતાનજીના રંગોનો દોરો. આ કા યોમા ગૂંથાયેલો પેાઈ આ સમ્રાટને એક રીતની એવતામા ત્રય છે. આ કરિને “સધ્યા” શબ્દ અને “સંધ્યા”નું રૂપ મહુ પ્રિય હોય એમ લાગે છે. ધણા જાણીતા કરિઓની કરિતામા એવો એમદ શબ્દ કે એની એકાદ ઉપમા સતત આન્યાજ કરે છે. અંગ્રેજ કરિ શૈલીને વાદળ કાદસને મૃત્યુ નાયરનને સમુદ્ર, તેમજ આપણા કરિઓમા શ્રી નાનાલાલને વ્રહ્મ, શ્રી લલિતને લગીર, રત્ન નગસિંહરાવને દિવ્ય, એમ એના એમદ શબ્દ ને તેને લગતી દ્રશ્યતા વગર ચાલતું ન હોય તેમ લાગે છે, તેમજ શ્રી કોનકને “સધ્યા” વગર ગોઠતું નથી અને માનવ જીવનના માર્ગને અતે ઉદ્ધતા દિવ્ય રંગોના જેવી દિવસજીવનના માર્ગના અત્યંતારને રંગી દેતી એ સધ્યાસુન્દરી કયા મરિના હૃદયને આકર્ષીને મરિતા ઝીનતું નહીં કરે ? એટલે આ “સાધ્યગીત” નામ આ કાવ્યસમ્રાટ માટે બધી રીતે યથાર્થજ રખાયેલું છે. યથાર્થ નામકરણમા કરિની રસવૃત્તિનું પણ યોગ્ય સૂચન છે.

પુસ્તકના નામાભિધાનનો હેતુ એવો જોના હવે આપણે ખુદ કાવ્યતત્ત્વમા પ્રવેશ કરીએ.

આ સમ્રાટને કરિએ આક રિત્સાગમા વહેતી દીધેતો છે, અને પ્રત્યેક નિલાસમા ફરતે ફૂલની પાદરીઓની ગ્લાભાવિ-રચના ને મિલાવડ પ્રમાણે વધુ જોડા કા મો સમાયેના છે. (૧) કરિના અને કુદરત, (૨) રાદ્ભક્તિ, (૩) સાધ્યગીતો (૪) જીવનરંગ, (૫) જીવનદામ્ય, (૬) સસાગદસ્ય, (૭) પ્રભુભક્તિ અને (૮) સૌનેગ.

પ્રારંભથી અંત સુધી વાંચતાં જેમ ઇંદ્રધનુના રંગો એકમેકમાં ભેળાઈને એક સુદર આકર્ષક કમાન બને છે, તેમ કવિતાના આગદનથી માંડીને કવિતાની વિદાય સુધીના ભાવો ને કલ્પનાના રંગોનો ગજરો સ્વાભાવિકપણે આપણી અંતરદષ્ટિ આગળ બનતો લાગે છે. આ ગોઠવણી કવિની કલાસિક દષ્ટિજ બતાવી આપે છે.

૧. કવિતા અને કુદરત આ વિભાગમાં પહેલા છ કાવ્યો કવિતાની આરાધનાનાં અને કવિહૃદયનું રહસ્ય જોવાનારા છે, અને સાનમું કાવ્ય “કવિ અને વસત” એની ખુબીથી અને એવી સુદર કવિદષ્ટિથી લખાયેલું છે, કે તેમાં કવિતાના નિયમમાથી સ્વાભાવિકપણે અનાયામે કુદરતના વિષયમાં સરી જવાય છે, અને તે પત્રીના આવતા સાત કાવ્યોનું આગલા છ કાવ્યો સાથે તે અકાઝા જેવું બને છે. કુદરતમાં કવિતા છે અને કવિતામાં કુદરત છે, એ રહસ્ય અહીં સુદર રીતે વ્યક્ત થયું છે.

“સાધ્યગીત”નું પહેલું કાવ્યજ આખા સમ્રાટના પ્રતિનિધિ જેવું છે એની વાણીમાં પ્રમાદ છે, સરલતા છે, સચોટતા છે, એની કલ્પનામાં તાજગી છે, એના ભાવમાં હૃદયની ઉષ્મા છે, અને એ ગીતના ત્રણ વિભાગમાં ધીરે ધીરે આપણે સરસ્વતીની વાટિકામાં ઉતરી પડીએ છીએ કવિ જાણે સાધ્યભૂમિમાથીજ ગુજરાતની ભૂમિમાં સરી પડેલો છે, અને એ ભૂમિમાથી ને ગુજરાતનું પ્રતિબિંબ સાધ્યભૂમિમાં પડેલું દેખે છે, કે સાધ્યભૂમિનું સ્મરણ ગુજરાતની ભૂમિને રંગી દે છે, એવો ભાવ ને તેને અનુરૂપ કલ્પના આ ગીતના પ્રથમ ભાગમાં છે બીજા ભાગમાં સધ્યા આકાશથી દિગતભૂમિ પર ઉતરી આવે છે, તેની આગળ એ સંધ્યાનો બાળક કવિ પોતાના ગાન લખ દેને ચરણે જાણે આ ગુજર ભૂમિની બેટ લઈને જાય છે, પણ

“કુનિયાથી દૂર અને જૂનીથી પર, તેને
કંઈ એ પચિડ, તારી શી છે પડી?”

—એવો નાનમભાવ કવિના અંતરમાં આવી જાય છે, અને માનવજાળી જાણે કુદરતની પાછળ પાછળ જ્યાં છતાં એ કુદરત તો દૂર દિગંતની માફક સરતી જતી હોય છે, એવું રહસ્ય કવિ બતાવે છે. ત્રીજા ભાગમાં કવિનું કવિત્વ કમાવ કરે છે, અને કવિની કલાદૃષ્ટિ કેટલી ઊંચી છે તે પણ તે બતાવે છે. આ છેલ્લા ભાગમાં ‘સાંધ્યગીત’ની સફળતા ચમત્કાર સાથે પરિણમતી લાગે છે. પ્રારંભમાં

“સંધ્યાને ટાણે અહીં આવી તું મોરલા,
 ઝીણું સુસંદ ગાન ગાઈ જાગે!
 પીંછાંના ચાંદ વેરી સરતી રમનીના
 અંતરમાં તેજ તારાં છાઈ જાગે!”

—એ “મોરલા” કાણુ? સરસ્વતી દેવીનું વાદન જો મોરલો તેજ ને!
 જૂની દેવકથાનો આ કેવો મુંદર ઉપયોગ અને તેનું કેવું સુભગ મિશ્રણ આ કલ્પનામાં થાય છે! સંધ્યાના વિવિધ રંગોમાં કોઈ વેળા એવી સુદાહર રચના થાય છે કે તેને જાણે મોરલાના ખીલેલા કલાપ માથે સરખાવવાનું મન કવિને સહજ થઈ આવે છે. તેથીજ “પીંછાંના ચાંદ” હવે પછી શરી આવતી રમનીના - અંતરમાં વેરવા કવિ મોરલાને કહે છે. કેવી મુંદર કલ્પના! કેવો ઉત્કૃષ્ટ ભાવ! અને આપણી દેવકથાની પરંપરાની કેવી ચાતુર્યભરી ગૂંથણકલા! આ રહસ્ય ઉપજનાં આપ્યા “સાંધ્યગીત”નો ઉદ્ભવ તેને સામાન્ય કાવ્યથી ઘણી ઊંચી બેઠકે લઈ જનારો છે. ગીતનો અંત પણ મુંદર ને કાવ્યમય છે. આ ગીત ખરેખર શ્રી કોતકની કાવ્યપ્રતિભાનું પ્રતિનિધિ બને છે, અને એ બંધી રીતે પ્રાસાદિક વાણીમાં ઉતરેલું છે. એક ખરા કવિ વિના આવું મુંદર કાવ્ય તેના સમગ્ર ઉદ્ભવ સાથે કદી સર્ગ્ય નહીં.

એ પછીનાં બે ગીત “નવુંજ ગીત ગાને, કવિ!” અને “કલ્પનાની પાંખ પર” પણ પ્રાસાદિક વાણીમાં સરસ કલ્પનાચિત્રો મેળવીને લખાયેલાં છે :

“પેલુ પૂગ્યમા મેઘધનુ તાણ્યુ, તુ બેદી તેને ગાને, કવિ !
કાણે તારુ નિશાન નથી જાણ્યું, તુ રંગવેધી થાને, કવિ !”

—કવિએ તો મેઘધનુને પણ બેદીને-તેનાં ગદ્ય જોડીને-ગાવાનું છે. જે દેખાય છે તેનું માત્ર વર્ણન દ્રવામાં કવિતાના ચમત્કાર નથી, પણ એ દૃશ્યને બેદીને કવિ તેમાથી જે રહસ્ય માનવહૃદયની ઉચ્ચતા સાધવા ખેંચી લાવે છે, તેમાથી કવિતાની સાર્થકતા ઉપજે છે અને ગ્રાહ્યવિદ્યા માધનાર જેમ “શબ્દવેધી” બને છે ત્યારેજ એ અભિવ્યક્તિ પગકાષ્ટાએ પહોંચે છે, તેમ કવિને અહીં કહેવાય છે કે તારું નિશાન પણ “રંગવેધી” છે ! માત્ર એ રંગનો વંધ કરતા તેની પાછળ રહેલું ગદ્ય કનિયરણે આની પડે છે અને એ ગીતની છેલ્લી પદ્ધતિમા તો પ્રત્યેક નવા કવિ માટે જાણવાની અગત્યની વાત છે, તેજ કહેવાય છે.

“હવે ગાયુ ન ગાતો જૂના રાગે, નવુંજ ગીત ગાને, કવિ !”

“કંપનાની પાખ પર” એ ગીતમા કવિનું તાણ્યુ તીર માત્ર આકાશની કે કુદરતની દૂરમા દૂર રહેલી વસ્તુને તાકવાથી ધરાતું નથી, એના કાંઠે તો એ અનતસૃષ્ટિ વીંધીને પણ પ્રભુનાજ હૈયાને તાકવાના છે. એને તો “ચાંદના પેડામા બેસી ચિહ્નારવા આકાશનીર (પણ) આજા લાગે” છે, અને એને “ઉઘાની નુદીએ ફેરાતો જડવા મૂખા ખાના ફેર આવે” છે ! આ બધા કેવા મુદર પ્રતિકો છે અને ઉચ્ચે કવિ પ્રભુનાજ હૈયામા જોડીને બેસે છે—અવનતા, કંપનાની પાખ પરજ ! પણ આ રચૂળ દુનિયાના લોકો કેવા જડ છે, એમની દૃષ્ટિ ને કંપના કેટલી દુષ્ટી છે, કે કવિ આ વાત કરે ત્યારે તેને પણ કાંઈ સાચી લેખે માનતાજ નથી, અને કવિને કહે છે કે જા, જા, એ તો બધા હડે પહોરના તણકા ને તારા કવિપણા (એટલે જૂઠાણા) !

ત્યાર પછીના બે કાવ્યામા કવિ પોતાની કવિતાના મુખદુખ ગાય છે “દિશના દદ” નો અનિમ ખડ પણ થેરા કુણ્ણથી કવિનું પ્રેરકબળ મૂલ્યે છે

“તોયે ના તાતદીધેલી વેદના યે તળે કવિઃ
 બધાં એ અશ્રુમિન્દુની વહાવી દિવ્ય જ્ઞાનની,
 ને તેમાંથી જગાવી મેં ગીતગોમિ’ નવે સુરે,
 દિલનાં દર્દ રેલાર્ધ આવ્યા કાવ્ય બની ઉઠે.
 ભલે એ દર્દની ગાથા જીવનાંત સુધી કરું,
 સંધ્યા જેવી દિનાન્તે એ અનેરા રંગથી ભરું.”

—એ કડીઓનો ઉડિા કુચુરસ અને તેમાં પીગળતુ કવિહૃદયનું દર્દ વાચકને પોતાનેજ સમજા લેવા હું વિનવું છું. બિચારા કવિને કપાળે તો એ દર્દની ગાથા સંધ્યા જેવા રંગથી ભરવાનું ને દર્દમાંથી પણ આનંદ આપવાનું લખાવેલું છે !

હવે કવિ કુદરતનાં કાવ્યોમાં ઉતરે છે તે જોઈએ. “કવિ અને વસંત” કાવ્યમાં ભાવ અને કલ્પના સાથે શબ્દમાધુર્ય આત્મપ્રાત યજ ગયું છે. શબ્દ અને અર્થ એ બંને વાણીનાં અંગ છે, અને આપણા મોટા સંસ્કૃત વિવેચકોએ તેમજ અગ્રેજ ને બીજા પાશ્ચાત્ય ભાષાઓના પડિતોએ પણ એ વિધાન પર હમેશાં ભાર મૂક્યો છે. કવિતાને એક સુંદર ચિત્ર, એક સુંદર સિદ્ધાંત, એક સુંદર નૃતિ કે એક સુંદર ગાયિકા જેવી બનવાને માટે તેનાં બંને મુખ્ય અંગો—શબ્દ અને અર્થ—Sound and Sense—એક સુંદર મુગધી ફૂલની જેમ એકબેકમાં આત્મપ્રાત યથેતાં જોઈએ, એકબેકના સૌંદર્યનાં અનુપૂરક જોઈએ. જેવું સૌંદર્ય અર્થનું—એટલે કવિતાના આત્માનું, તેનાં રસ, ભાવ, કલ્પના આદિ અર્થોગોનું—હોય, તેવુંજ સૌંદર્ય શબ્દનું—એટલે કવિતાના દેહનું, તેનાં અંગ—ઉપગિની સમ્રમાણતા, ખિલાવ, આકર્ષકતા આદિ શબ્દોગોનું—હોય તોજ કવિનામૃતિ’ સમગ્રપણે સૌની દષ્ટિ પોતા તરફ ખેંચીને તેના દિવ્યાત્માનુ તેજ એ દષ્ટિ વારે હૃદયમાં ઝેડી દે છે. એ “સમગ્ર” સૌંદર્ય વિના જે મૃતિ’ જાત્રી થાય તે અધુરીજ રહેવાની. “કવિ અને વસંત”-કાવ્યમાં એવી સમગ્ર મૃતિ’ ખડી થાય છે, અને એની આલના ગજાર આપણા શ્રવણને મુખદ લાગે છે, એ

આખું કાવ્ય મોરેથી ખોલતા કે ગાતા એની ખુબી આપોઆપ સમજાશે, અને

• “એક વિચના એકજ તારે વસત ને કવિ ડાલે,”

—એ કવિની સુલગ કંપના પ્રમાણે આપણે પણ એ કાવ્યનાં તાર સાથે એકતાર બની રસ નના કીર્તન કરનાગ કરિતારાનું તેજ ઝીલીને આપણા હૃદયમા કવિની કંપેની પેની વસતની “સધ્યાના નલદોળ્યા રંગે ચાય રંગના” ઉત્સુક બનશું

એનાજ ગુંગર “વસત-ગાન” માથી પણ સંલગાય છે નીન કવિઓની કક્કશ પદરચનામાથી કાઢક વેળા બમે પામ્યસે પકિતમા પેના અગ્રેજી પદશાસ્ત્રમા પ્રશસાયેલા ‘ઑ-ઑ ને આ’ સ્વરોના અદ્ભુત રણકારથી કાઢક નિમેચક મુખ્ય થઇ જાય છે, તેનાને આ “કવિ ને વસત”ની તથા “વસત-ગાન”ની મોહક પદ્યાનવિમાથી ચરનતર્તનનું કંઈક પણ સાત્ય શિક્ષણ મળે તો વ્યર્થ રસાભાસમાથી તેની શ્રવણેદ્રિય ઉગરી શકે “વસત-ગાન” પણ ગન્ધ ને અર્થનું સપ્રમાણ સવાદી ગાનજ છે

એ પછી તાજમહાન અને યમુનાની ગાથાના બે કા-ચો ધણા મુદર છે આગ્રાનો જગતપ્રસિદ્ધ પ્રેમમહાનય તાજમહાલ યમુના નદીના કાશ પર આવેલો છે, એટલે એનું પ્રતિબિંબ યમુના નદીમા પડે છે, એ એમનો પણ રનેહગાઠ બને છે જેમ તાજમહાલના બીતરમા બે રાજવી રનેહી હૃદયો સૂતેના છે, તેમ બ્યોમમહાલની ભેડે આ તાજમહાલ ને યમુના પણ સાથે સાથે ગૂંથાઈને ગહેના છે તાજમહાનની પ્રતિમા યમુના પોનાના ખોળામા રાખીને ચાલી રહે એ પોતાનું પ્રેમકાવ્ય પિરહી ચલાવે બતાવે છે, અને એ ચલા જે રૂપેરી સાકળી યમુનાની ખાતી પર ગૂંથે છે, તેમા જાણે તાજમહાલ ને યમુના—એ બે પ્રિયપ્રેયસી પણ—મધાઈ જઈને પોતપોતાના હૃદયધમન સામન્યા કરે છે.” ઉપેક્ષા બહુ મુન્દર ને સ્વાભાવિક છે એ કાવ્યતેજકામાના બીજા કા પમા તાજમહાલ યમુનાને કહે છે કે

“આ જગતજનો અહીં ને જોરાને આપે છે તે માત્ર ભવ્ય સૌદર્ય
 કે આ માગ હૃદયમા આયતી ગણેલા પેલા બે ગજવી એટી યુગવની
 દિવ્ય એટના ? પણ જોને, આપણી પેઢિની ને હજી જીવની પ્રેમગાથા
 ગવાય છે, તે એ લોક એમની જગ આપે કયાથી નિગમવાના ?
 પોતે તો તારીજ પ્રણયપુનિતા હૃદયમા ઝૂંપુ છુ, અને તારુ મધુ
 કવચગાન જગલુ મારા હૃદયમા સગ ગૂંથતો રહુ છુ” — અને કાંપે
 મુદ્દ કનિતાના મુદ્દ નમૂના છે સન્ન જોદોમાથી મદાકાના હૃદ
 એના દુઃખજ્વાલન ઝીવરા મારે યોગ્ય રીતેજ વપનાયો છે, અને
 વાણીપ્રસાદ પણ તેમાં પ્રામાણિકપણે વચો જગ છે

આ પ્રથમ વિભાગનું છેલ્લુ ગીત “અગ્નિત નાગા પર્વત”
 અંગ્રેજ કવિ વર્ડ્સ્વર્થના પેલા “Yarrow banks” નામના
 જાણીતા કાવ્યની યાદ આપે છે એ નથી અનુકરણ કે નથી અનુસરણ
 કવિની એ સ્વતંત્રજ કૃતિ છે, અને જ્ઞાન ને કંપનાનું બહુ સુભગ
 મિશ્રણ એમા થયેલું છે અણુદીકેથી કે જાને અણુઅનુભવેથી વસ્તુનું
 વર્ણન અદ્ભુતરસથીજ ચર્ચ શકે છે, અને કવિએ અહીં કંપનાનું
 જાદુ કેવું સચોટ ચલાવ્યું છે કે જાણે નાગાપર્વત પર્વ એ જાને જાદુ
 જોઈ આપ્યો છે આખરે

“હુ તો જાણો, ઓ ગિરિગજ ! જોને—
 દાર્પો તુ શુ ? ના, નમો તુ ય દાર્પો.
 તુ જે જાણે કે નિતે ચગાચો
 નિતાવીને ગુંગ અગ્નિત નારુ !”

—એવું મુદ્દર પશ્ચિમ લાડીને કવિ પોનાના કંપનાખેવમાં જોને
 છે—ના, નાગા પર્વત પોને એને નિતાવે છે ! પ્રાચીન ૭૬માં
 સગ્ય ને સચોટ વાણીથી કવિ કંપનાની મૂર્તિની ચરન રીતે ખરી
 કહે છે તે આપણે કાવ્યજ્ઞ વાંચી જોનાં જાણીએ, અને આ કાવ્યને
 અતિ તેમજ આ પ્રથમ વિભાગને અતિ પણ સચક “ધન્ય”
 ગ્રંથધોજ કવિને નવાજએ !

૨. રાષ્ટ્રભક્તિ. આ બીજા વિભાગમાં ચાર કાવ્યો રાષ્ટ્રભક્તિનાં છે, તેમાં “ભારતીનાં ભગ” તથા “માનાં દર્શન” એ બે કાવ્યો સારાં છે. “દિવ્ય વૃક્ષ”માં અહિંસાનું સ્વર્ગીય બીજ પૃથ્વીમાં પડીને ઉગેલું બતાવ્યું છે, અને “માનાં દર્શન”માં ભારતમાતાની જયશ્રીનાં સ્મરણ કરાવીને તેની પોતાની સંસ્કૃતિમાધી જન્મેલી અહિંસાની ફિલસૂફી એકજ લીટીમાં સચોટ રીતે કવિએ બતાવી છે :

“માર સહીને મુક્તિ ચહે, મા ! એવાં ક્યાં બીજાં સંતાન !

દેશ, કહે મા ! ક્યાં છે એવો,
વિશ્વ કુટુંબ ગણે તેવો !”

અને હિંદીજનના અવતારને ધન્ય ગણી બેંડી લાગબૂંધી કવિ કહે છે :

“પાપી પણ મા ! તુજ બોમે રહી જોશે તુજમાં પ્રભુ સાકાર !”

—ભારતની પુણ્યલક્ષ્મીની છાજ કવિએ આવી સૂચક વાણીમાં ઉછાળશે, ત્યારે તેનાં ધન્ય ખિંદુઓ જગતની શાંતિ-તરસી બૂમીને પણ ઠારશે.

૩. આમ્યગીતો. આ ત્રીજા વિભાગમાં ચાર સરસ આમ્યગીતો સમાયેલાં છે, તેમાં “દેડનું ગીત” અને “જન્માષ્ટમી” એ બે તો ખરેખરાં સચોટ આમ્યગીતો છે. ભાષા ધણીજ સરસ અને અસિદ્ધિત દેડ પણ સમજે તેવી છે, અને તેમાં એ ગરીબ જાનિની આંતરડીનો કકળાટ બહુ સૂચક ભાષામાં વર્ણવ્યો છે. “અમે તો હવિયે બારેવાટ,” “અમારો દેહ છતા નહીં દેહ,” “આમણવાડને ઉકરડેથી વીણવા રોટલા ભાત,” અમારે રામનાં “દર્શનનું શુ કામ ?” —એવી એ ખિચારી ગામડાંમાં દડદડ થતી જાતિની મનુષ્યની આગળ તો શું પણ પ્રભુની આગળ પણ થતી ફરિયાદો સચોટ તીવ્ર

ને કુલ્યુ બાપામાં ઉલ્લેખી • છેલ્લી કડીમાં મૃત્યુને માગતો કકળાટ
તેવા થોડા શબ્દોમાં કવિએ પ્રદર્શિત કર્યો છે:

“ડિલનાં આમણં જન્ય તૂટી તો મોત કરે છે દીલ!

અમોને માનવભવનાં પાપ
કહાં તક વેદાવો, માજાપ ?”

—ભારે સંગૃહીત શબ્દો કે પેલી “ગગનમાંની કલ્પના” આજે
કિટિ કરુણુસ કદી જમાવી શકશે ?

અને “જન્માષ્ટમી”ના ગીતમાં તો કવિએ અમત્કાર આપ્યો
છે. ધેરધેર ત્રીકૂપ્ત ભગવાનની જન્માષ્ટમી ઉગત્વાય છે, અને દિવ
વર્ણના મંદિરમાં મોનારૂપાની બેગ ભગવાનની મુક્તિને ચળે ધગય
છે ત્યારે

“પ્રભુને નંદિર નાવી રે,

ધનની દગલી આવી રે !”

એમ પ્રભુ પાલુ જાણે ધનના દગલા વાળવા જન્ય, ત્યારે તે
દગલા તો પૂનરી પોતાની હાજરીમાં છુપાવી લે છે, અને પ્રભુ તો
આકાશમાં અધ્ધર જ રહે છે ! પેસાવાળા દિવલ્લુને ન્યાં પ્રભુની
આરી દિમન છે, ત્યારે ભગવાન તો ભાવથી દુઃખગાને ન્યાં જન્મ
લે છે. દુઃખગામાં મગજ ઉસવ ચાલે છે, અને દુઃખગા

“મોભની સાથે દોરડું બાંધી દીચકે દીચવે ત્યાંય :

જૂલે કંઠાજી આગેરે !

ધગધર આઠમ જાપો રે !”

આ અમત્કારવાળીનો રસ લેવા વાચકને જ દુઃખ આમણું છે.
આ જીવના “કરુણ આપા”ની જન્માષ્ટમી નો કવિ જ ઉગ્તવે !

૪. જીવનરંગ. આ એવા વિશ્વમાં જાગડ, માતા, ભગિની,
પિતા, અને જેવડે સંમાગરોયી ધવાયેલા જીવનો વેરાવ એ વિશ્વનો

સ્પર્શ થયેયો છે એમા યાગ ને લગતા પહેલાં ત્રણ કો-યો બાલ્યભાવની ગમનો ને પ્રમગ્નતાથી ભરેલા છે. “ યાગ્યાની પ્રથમ વર્ષગાંઠે ” એ કાવ્યમા બાગ્યાની વર્ષભરની પ્રગતિ કરતી પગથીઓ વર્ણુઆ પહોં છેવટની કડીમા કનિત્યપૂર્ણ દિવસુશી કનિપિતાના હૃદયમાથી સરી પડે છે

“કોણુ મળે હશે શી યી તુ હૃત્યો વર્ષવાતમા
અણુજિતાયથી ઝનો જિદગીના પ્રભાતમા”

—આ “ યાગ્યા ”ના હૃદયની વાંતો આપણા ત્રદયાગ્યાઓ અમને તો કેવુ સાદુ !

“રૌચનનુ અમરણુ” એ ગોપમય્ય જેવુ છે ગામડાના ખેતરો, ફુંગરા, ખીણો, નદીઓ ને ઝરણો, ગોપયાગો, તેમની વાસણી ને તેમના દોરો, અને એ સૌમા તરતા આનંદ આત્માના માથા પર ઝૂકી રહેલુ તેવુ જ ધનુરગ ત્રીવણુ આકાશ—એ મધ્યાનુ થોડી જ પકિનઆમા સુદર ને સચોટ ચણુન તેમા થયેલુ છે

‘ યાગ્યા છત્રો ’મા ‘ મદાકાતા છદ ”ની ધીમી કુરુણુગતિ એ કાવ્યના કુરુણુભાવને સ્વારે ગાદ કરે છે કાવ્યનો અત ખરા અનિત્ય પૂર્ણ વચનોથી તથા મદાકાતામા છદ સ્વરસ ઝટની સમ્મતીન પશ્ચિત મૂકીને સાચકના હૃદયમા પોતાની કોડી ગ્રપ પાડે છે કાવ્યનાના શુભો ચઢી જઢને

હા બા, તારું રમરણુ કઠીન રાષ્ટ્ર ગણુ નહો કુ,
ને ત્યા વાલ્યુ તુજ હૃદયનુ ગાન એકાગ્રસિએ—

કે કે જન્માતરાના અમણુ-પગથિયે, આત્મની આમણીએ !

—કનિની કાવ્યના બધા આત્માન આમણી દે , અને જન્મા તરોના અમણુ-પગથિરા ચઢીને પણ માનુહૃદયનુ અનૌચ્છિદ ગાન ત્રીલે છે !

“મનો અરખો પણ સુઝ મન્ય છે ઘર સામે રોજ કે
અગળી મુવતીને જોવા દેવાયેલી આખ જ્યાં તે ખાલી પડેલા
અરખાને જોઈ છે, ત્યારે પિછાન વિના પણ અન્યાસથી જે
માનવહુદયોની સાક્ષી જોઈએ છે, તે અગમ્ય જ્ઞાન આ મન્યમા
અન્ની રીતે દર્શાવે છે કે જ્યાં જ્ઞાન માન એકજ સંદેશ
વિગ્ન સ્વરૂપે પ્રવેશિત થયા છે

“બેઉ વચ્ચે

થઈ જતી માનવશેરી મોગી”

—આજતા પામે સામસામા જ્ઞાન આ માનવહુદયોનો સંકોચ
વનમાની શેરીને વિશ્વ જેવી મોગી ને વિશાળ અણપડેલી ગુફા
તેની મી રૂ છે અને આ અમલકારી સધ્યાવર્ણન ચાર પચ નાની
પરિઓમા જુઓ

‘સધ્યા તળી સુરના ખુલીને
તાડે વન રે વિશાલ મૂઘી
દગાદ જતી અન્ની જેવી,’

“અને પ્રતિબિંબી ગગનમા
દેખી મોઝે મુઝવ વિનુમ્ય પેચને’

—મિની બેચા પીંડીના લસડા કેવુ સુર ચિત્ર કેરી સુર
ઉમેશ સાથે ઝીનગીને આપણી આંખોને દાડે છે

એની પડીના નજે મન્યોમા પણ અધ્યાને લગતી નતી નતી
ઉમેશો આંખોજ જન્ય છે

૫. ૧ અવનદાન્ય અને મસાન્નગ્ય, આ બંને
વિશ્વોમા અવનતા આવદલથી કે કુળ જાગેને વચના મન્યો
ને ખામતો છે આ કોણકમા દારવ મની ૫૫ પણ સારી છે,
અન આ દારવ સ જુદ નહવા પ્રસન્નિમથી એમને ઉત્તમ્યો
છ “કવિનું ધર” ૫. ૧ જુઓ એમા એ જાણુ કવિની ૫ પના

તાજ ને કંચનજંઘા પર બેઠે છે, તો બીજી બાજુ તેને ભાંગ્યાતૂટ્યા ધરમાં વાસો કરી રોજ ઉદરડાને મિજગ્યાની આપવી પડે છે! નરસિંહ મહેતાના મામેરાની સવારી સાથે આ “કવિનું ધર” સરખાવી જોવા જેવું છે: એમાં કડીએ કડીએ કવિનો સફમ હાસ્યરસ રેલાઈ રહે છે. કવિની પત્ની જ્યાં કંટાળી બેઠે છે, ત્યાં કવિની આર્થિક ગરીબાઈ કેવી ફરજિયાત ઉદરતાની ફિલસફી લગાવે છે :

“માનવને ત્યાં નહિ તો ઉદર ડોને ત્યાં જઈ મ્હાલે?”

—અને છેવટે

૫૨

“આજ ઉદરડે નૃત્ય કરું ને કાલ નાચશે તારા :

કવિ સવારે જશે ગમરે લઈ છપ્પરના ભારા!”

—ધર એવું ખડખડપાંચમ થઈ રહેલું છે કે એ ઉદરડાના નૃત્યથી એનું છાપરું તો કાલ થતાં તૂટી પડશે, એટલે પછી ધરમાં તો આકાશના તારા સીધા ઉતરીને નૃત્ય કરવા માંડશે, અને કવિ ગિચારો એટલો ગરીબ કે તૂટી પડેલા છાપરાના કડકાઓના ભારા બાંધીને વેચી આવીને બે દિન પેટનો ખાડો પૂરશે! થોડા સરસ શબ્દોમાં બહુ માર્મિક કંટાઈ કીધો છે, ને કવિની માતખર હૃદયસ્થિતિ સાથે તેની આર્થિક કંગાલિયત ગૂંથ કરુણભાવથી કેવી રંગી બતાવી છે! અને આ નવી કંગાલિયત વળી પાછી કવિહૃદયની ટંકશાળમાંથી નવા કાવ્યસિકકા બહાર પાડવાનું સાધન બનશે!

“કાઠી નાખેલા જોડાને” એ કાવ્ય મને ધણુંજ આકર્ષક લાગે છે. હીનવસ્તુમાંથી પણ ખરો કવિ કવિત્વનો કેવો મુંદર સુવર્ણતાર ખેંચી કાઢે છે તેનું આ સરસ દૃષ્ટાંત છે, આ જનતાનાં કેટલાંક કાવ્યો નવીન કવિઓએ લખ્યાં છે, તેમાં આ કાવ્યનું સ્થાન ખરેખર ઊંચું છે. એ તો આખું કાવ્ય ફરીફરી વાંચનાં અનેરી મોજ આપશે, અને “કાટલા તૂટલા” જોડા પર કવિએ જે આ પોતાનો “તાજમદંડ” કે “જોડામહાલ” બાંધ્યો છે, તે જોવા

ને ને નેધને આનંદ ભોગવવા નયા જીવનની અત્ય દિવસની પણ
સમગ્રતા મદુ યાત્રાગુઓ જામે, એવી મારી શ્રદ્ધા

સસાદૃશ્યમાના મન્યોમા 'નરવધુ' મા અને 'મુખ્ય પ્રેમની
મુલુ કદાણી' મા વલુન અને ભાવદર્શન મારા છે, અને ને વાયને
નૃમ કરે તેવા ઠ

'શ્રીમતી', "ગુલા જાડી" અને "ઉવંશીનુ અવતાન એ
જુલાન ખડમનો છે આરા જાન્યેમા હાનના નવીન મિત્રો
જે ઘડીઘડી જુલો ને હોદો જાડવીન બાલના ભાવની અખડિતતા
તોડી દે છે, તેમ હેલ્લા બે ખડમનોમા અદી મન્યુ નથી ભાવ
પૂરપૂરા જાન્યા કે નિ કોઇ વસ્તુ ખાસ કન્યા માને ત્યાજ
જુલો મદુ હિમિન કહેવાય, અને શ્રી આનંદ આ બે મન્યોમા
એવીજ રીતિ નાખી છે વગી ભાસની ભલમ કુના તેની સગતા
ને સનોમતા પગજ એમણુ યોગ્ય ગીતે નિગેર ધ્યાન આપ્યુ છે
કવિ હવ આરા ખડમનો પા પોતાનો હાથ નધારે દેડીને
અનુભાવે તો નસની સાવના સારી ગીતે સાધી શુભ ખડમનો
મારે મિત્રને પરલક્ષી થવુ પડે છે, ને ને મારે ને કવિ પામે
વધારે અધિમાર મારી લે છે

૭ પ્રભુભક્તિ. આ માતમા વિનાગમા પ્રભુભક્તિના દસ
કાન્યો છે અને અમા મિત્રુ ભક્ત હુન આપણી મિત્રાની પ્રાચીન
પરપાને જાગવી શખે છે, એ આનંદની વત ઠ એ વિભાગમાના
પ્રથમ મલ સિવાયના જોગ અધા નર । એ સિવિધ રતોમા
વખાયેલા છે, ને એ બાવોલિન રચના મિત્રુ બાવુર ને વ્યભાવિ
વલજુ જનારી આપે છે આ વિભાગમાના અધાજ નીનો મનાય ને
સ્મરણમા રહી જાય તેવા છે, અને એજ મિત્રાનીની સાથમતા
જનાવે છે એ જીનમાગમાના કેલવા સુર પુ પડા છે આપણે
અદી ને આખ દારીને સુધી નેધને

“ જાત ગયાવવા જોર દીધું તો ભાઈને મારે રે!
પુણ્યને જોવા અંખું ત્યાં એ પાપ વધારે રે!
મારો આજ રામજી રુવે રે!”

—રામજીનું રુદન.

“આતમદીપ મૂકું હું દ્વારે ઝગતો આખી રાત;
અધ્ધાનું ભરી તેલ નિરંતર સંકોટું લલી ભાત;
ન જોતે નંડશે અંજાવાત.”

—પ્રભુને નિમંત્રણ.

“ભોમ ઉપર મદિર બધાયાં, પણ જ્યાલાથી આક;
અખંડ મંદિર આ છે કેવું, જણું ચતું ન જરાક?
મોહન! મદિર છે આ કેવું? જુગજુગ આકર્ષી રહે એવું!”

—અખંડ મદિર.

“એક દિન પેટા દેડને ઘેરે, ત્યાં તુ આગ્યો હાથ:
દુનિયાને કગી કેવો રહે તુ દીન પીડિતની સાથ?

પ્રભુ! મારે ટેક છે યાવું રે!

તુજ વિણ જીવવું શું આવું?”

—પ્રભુનું મિલન.

“અદ્રતજો દીવો લઈ ચાલે રજની નિજ જગવાટ!

પ્રભો! મુજ અંતર ફેરું ખીન

રોડે તુજ અંશુભિનેજ અધીન!”

—તું!

“માલ મૂકીને ચાલ્યા પથિકા દૂર દૂર પરદેશે રે;
પણુ ઊભો તું કયી દુકાને અણુદીકા ગૂઢ વેશે રે?”

—મેળાનો માલિક.

“છેલ્લું પ્રાર્થનગીત આલાપું, જગતું તુજ આહ્લેક!
ચતુર દિશાના ધુધવાટામાં મુણુ છેલ્લું ગીત એક!”

“કરી દે તુજ મહેમાન રે, ઓ મારા કમાન!
ડગમગ હોલે વહાણુ રે, ઓ મારા કમાન!”

—ખસાસીની અંતિમ પ્રાર્થના.

“કાણુ ખતાવે મારગ ભૂલ્યો—ન્યાં નદીં કાઈ તણો સંચાર!”

“સાદ કરી લે મોડો બેલો, એજ દિશામાં મોઢું દિશરઃ
અંતર દીપની એકલ જ્યોતે, હો વહાલા! આતું નિરધાર!”

—પાર.

—આ બધાં અવતરણો પરથી વાચક જોશે કે આ નવીન કવિએ
આપણાં જૂનાં ભક્તિકાવ્યોની પરંપરા પાછી આજાદ આગળ ચલાવી છે.
જે ગીત હૃદયના સાચા રણકારથી નીકળેલું છે, તે જ્યાં સરસ શબ્દોમાં
સચોટ રીતે સામા હૃદયમાં પાછું ઉતરી જઈ પોતાનું તાકયું તીર
સિદ્ધ કરે છે. એ ભાવદર્શન પેલા પૃથ્વી ને સ્વર્ગના જોવાં સંસ્કૃત
શ્લોકોમાં દરાવવા જતાં કવિનું તીર કદી પણ પોતાનું તાકયું નિરાન
વીધી શકશે!—અરસા અરસા કરો!

૮. સોનેટો. આ આક્રમા વિકાગમાં છેલ્લાં ચાલીસેક વર્ષથી
પાશ્ચાત્ય કાવ્યસાહિત્યમાંથી ઉદ્ભવેલી મોનેટ રચનાઓમાં સખેલાં
બાર કાવ્યો છે. યા. જગજગતરાય દોહરના સનત પ્રવાસથી છેલ્લાં દસ
બાર વર્ષમાં એ રચના સગળજ બધા નવીન કવિઓને આકર્ષી રહી
છે, અને તુલે બધી કવિતાનો બક આ મોદ સીડીની નાની

શીંગીમા ભરેલો હોય કે ભરી શકાય તેમ માની દંવ તો પેલાએ
 પચ્ચીસ સોનેટ લખ્યા તો ઓવાળે પચ્ચાસ ચીનઈ, અને આ
 ચૌદ ગદ્યાની ગતમા બીજા માં ને દોઝો લખવાની તકમાન્મા
 પડ્યા પણ ત્યાં તેના ચિહ્નો દેખાય છે એકાદ ભાવનો મોલે
 હૃદયમાગરમા ડોઢે, તે ક'પનાનો વાયુ ભરતો ધમે અને પ્રિાગ પગ
 આનતા નેરથી ગુનાટ ખાદને ભાગે, ને તેમાથી રીણના પુ'પો
 જોડે ને પગભર પથરાઈ રહે, એ આ માનેગની ગ્યનાની નિશિષ્ટતા
 અને આડપ'કતા છે અંગ્રેજી સાહિત્યના સપડ'થી આ રચનાની
 મોહકતા યુવાન કનિઓને આડપે' ને ગ્રાભાવિક છે, અને લાગ્નિ
 લાપાથી માડીને યુરોપની તમામ લાપાઓમા જે ગતની મિદ્ધ ને
 સફળ રચનાના નાનેટ રચાયા છે ને ગ્યાય છે, તેના
 આપણી લાપામા રચાય, તો આપણી લાપામા પણ એ શોભે ને
 એનું ગ્યાન કાયમ ગે' એનું ભવિષ્ય લાગે છે પણ યુગપમા પેટ્રાર્ડ
 ટનિની રૌનીના ને તેના ગ્યનાનિધાનના મોનેગે જ મોનેગે તરીકે
 સાહિત્યપડિતોએ માન્ય રાખ્યા છે, અને અંગ્રેજી કનિતામા એ રચના
 સાથે એનાથી કદવ વડુ સાદી કનિ ગેકસ્પીઅરની રૌનીની રચના પણ
 માનેટ માટે માન્ય થઈ છે પણ એ ગ્યનાનિશિષ્ટતા મોનેગની
 પ્રાસાનુપ્રાસગ્યના પરત્વ અને મોનેટની પૂર્ણાકૃતિ સળધમા રહેવી
 છે બાપી અંગ્રેજીમા માનેટનું વૃત્ત—તેનો 'મિગ —નો એકજ રી
 દારાયેલો છે, અને તે "આયમિક પેન્ટામિટ" એ ઇદનું વિધાન
 અંગ્રેજી 'દિરૌધક વર્સ' 'નું અથવા તેજ માપ ને લવમા લખાતા
 'અખડ પદ્ય' એટલે 'ગલ્ડ વર્સ' 'નું જ રાખવામા આવ્યું છે પણ
 આપણે ત્યાં તો હજી એ ઇદ માટે તો અગજકના જ ચાલે છે બ કે
 નુચિસ્વત નના પ્રમાણે ગમે તે છદની ચૌદ લીંગી લખી એટલે મોનેટ
 થઈ ગયું એમ મનાય છે, તે એટલે સુધી કે પૃથ્વી, સૂર્યના ગિખરિણી,
 મદાકોતા શાદૂંલનિકીડિત જેવા સત્તરથી નધુ શ્રુતિના ઇદોથી માડી
 વસંતતિથમા અને ઉપગતિમા એટલે અગ્યાર શ્રુતિના નાના છદની
 ચૌદ લીંગી લખી ઢાંઢી નેને પણ સોનેટ કહીનાં સંતોષ લેવામા આવે છે ।

“માણ મૂકીને ચાલ્યા પચીકા દૂર દૂર પરદેશે રે;
પણ બોલો તું કપી દુકાને અણદીઠા ગૂઢ વેશે રે?”

—મેળાનો માલિક.

“હેલું પ્રાર્થનગીન આસાપું, જમવું તુજ આદલેક !
ચતુર દિશાના ધુધવાટામાં સુણ હેલું ગીન એક !

“કરી દે તુજ મહેમાન રે, ઓ મારા કમાન !
ડમમગ કોલે વ્હાણ રે, ઓ મારા કમાન !”

—ખસાસીની અંતિમ પ્રાર્થના.

“કોણ બનાવે મારગ બૂલ્યો—જ્યાં નહીં કોઈ તણો સંચાર !”

“સાદ કરી એ મોડો વ્હેલો, એજ દિશામાં પ્રાંત દિધર :
અંતર દીપતી એકલ જ્યોતે, હો વ્હાણા ! આવું નિરધાર !”

—પાર.

—આ બધાં અવતરણો પરથી વાચક જોશે કે આ નવીન કવિએ
આપણાં જૂનાં ભક્તિકાવ્યોની પરંપરા પાછી આબાદ આગળ ચલાવી છે,
જે ગીત હૃદયના સાંચા રણકારથી નીકળેલું છે, તે કેવા સરલ શબ્દોમાં
સચોટ રીતે સામા હૃદયમાં ખાણું ઉતરી જઈ પોતાનું તાક્યું તીર
સિદ્ધ કરે છે એ ભાવદર્શન પેલા પૃથ્વી ને સ્વર્ગનાં જ્યાં સંસ્કૃત
વૃત્તોમાં દરાવવા જતાં કવિનું તીર કદી પણ પોતાનું તાક્યું નિશાન
વીધી શકે!—અલ્લા અલ્લા કરો !

૮. સોનેટો. આ આક્રમક વિભાગમાં હેલ્યાં આત્મીયક વર્ણનો
પાશ્ચાત્ય કાવ્યસાહિત્યમાંથી ઉદ્ધારાયેલી સોનેટ રચનાઓમાં લખેલાં
બાર કાવ્યો છે. શ્રી બળવંતરાય દુકારના સનત પ્રવાસથી હેલ્યાં દસ
બાર વર્ષમાં એ રચના સમગ્રજ બધા નવીન કવિઓને આકર્ષી રહી
છે, અને જુલો બધી કવિતાને બક્ષે આ ચોદ કીટીની નાની

નીગીમા ભગ્નો હાય ? ભરી શકાતે તેમ માની હવે તો પેનાએ
 પચ્ચીશ મોનેટ લખ્યા તો એનાએ પચ્ચાસ ચીતર્યા, અને આ
 શૈલ ગદાની શક્તિમાં બીજા મો ને દોષો લખવાની તગમારમાં
 પડ્યા પણ તોય તેના ચિહ્નો દેખાય છે એમ. ભારનો મોને
 હવે સાચામાં ઠીક, તે પ્રપત્તાનો વાતુ ભરતો ધમે અને મિનાગ પ
 આવતા બેઠેથી ગુના ખાદને ભાગે ને તેમાંથી રીણના પુરો
 બેઠે ને પગભર પથરાઈ રહ્યો એ આ મોનેની ગ્યનાની નિશિષ્ટતા
 અને આ પંખતા છે અગ્રેષ્ઠ સાતિયના સપંથી આ રચનાની
 મોહમ્તા યુવાન નિઓને આ રો ને ગ્ગભાનિષ્ઠ છે અને લાગિન
 ભાપાથી માડીને પુરોપની તમામ ભાનાઓમાં જ જનનની નિષ્ઠ ન
 સફળ ગ્યનાના મોને રચાય છે ને ગ્યના છે, તેના
 આપણી ભાષામાં ગ્યાય તો આપણી ભાષામાં પણ એ શોભે ને
 એનું ગ્યાન ભયમ ગ એનું ભવિષ્ય ભાગે છે પણ યુગપમા પેટ્રા
 મિની રૌની ॥ ને તેના ગ્યનાનિધાનના માનદો જ સોને તરીકે
 સાહિત્યપદ્ધિઓ માન્ય રાખ્યા છે અને અગ્રેષ્ઠ મિતામાં એ રચના
 સાથે એનાથી ૫૬૫ વધુ માટી મિ નકરપીઅરની રૌનીની ગ્યના પણ
 માન્ય માટે માન્ય થઈ છે પણ એ ગ્યનાનિશિષ્ટતા મોનેની
 પ્રાસાનુપ્રાસગ્યના પરત્વે અને માનેટની પૂર્ણાકૃતિ મળધમાં ગદી
 છે બાળી અગ્રેષ્ઠ મા માનટનું ટુટ—નેનો મિન—નો એકજ નવી
 મન્યનો છે અને તે આયમિષ્ પન્ટામિષ્ એ જનું નિધાન
 અગ્રેષ્ઠ દિગ્દાઈ વમં નુ અથવા તેજ માપ ન રચમાં રખાતા
 અખ પદ એનું નવું નવું નુ જ ગમ્મામાં આવતું છે પા
 આપણે ત્યાં તો ૬૮ જે ૭૬ માટે તો અનજકતા જ રચાને , ન કે
 વિસ્તરના પમા ૧ મ તે ૨૬ ॥ એ લીગી લાગી એટલે મોનેટ
 થઈ ગયું એમ મનાય છે તે એટલે સુધી ? પૃથ્વી, સ્વર્ગ ગિખળી
 મદામના શાદ્દં નિર્મીતિ જે મા મતરથી રધ પુનિના ગદેથી મારી
 નમંતનિનમમાં અનં ઉચ્છલિમા એને અગ્ના કુનિના નાના જદની
 શૈલ વીગી લખી ૬૬ નેનો પગ માને પ્રાણના સતો ૧ નેમાં આવે છે ॥

મારે તો નામ અભિપ્રાય છે કે આ જાતના રૂપમધે હદોમાં સોનેટ લખતા, મેં આગળ ઉપર કહ્યું તેમ, આપણા ગુજરાતી સંદેશની દેખાતી ધણી લઘુ શ્રુતિઓ દ્રુત કે શાંત બોવાતી હોવાથી એ રચનામાં સંદેશ કરોર અને અગુજરાતી ઉચ્ચારો થાય છે. ગુજરાતી સોનેટના 'પિતા' થયેલા શ્રી બળનતરાય દાકોર જેવાને દ્વેષે આખરે આ ઉચ્ચાર-રિધિની નિવંધણતા ઉઘાડી દેખાય છે, અને તેથીજ એમણે પોતાના સોનેટોમાં તેનું 'પૃથ્વી છદ્'નું કે બીજાં રૂપમધે છદ્નું સિદ્ધ રૂપોદ્ધાની શ્રુતિઓનું માપ રાખ્યા છતાં સંસ્કૃત સંદેશના તત્સમ રૂપોમાં ધણુ આખે દેખાતી મેં લઘુ શ્રુતિ ખરી રીતે ગુજરાતીમાં એક લઘુ ને એક દ્રુત હોવાથી મેં શ્રુતિ મળી એક એકમ વાળી ગુરુ શ્રુતિ જેમ્ને પોતે વાપરી છે, અને એમનું જોઈ બીજાઓએ પણ બગર સમજ્યે એનો ઉપયોગ કાઢ્યો છે. રૂપમધે હદોમાં શ્રી નાનાલાલ મિલિયે પણ એની તોડઠોડ કાઢેલી છે. કવિનો કાન જેમ વધુ સૂક્ષ્મ થતો જાય, કવિતાની વાણી એ આખનો નદી પણ કાનનો-શ્રુતિનો-રિધિ છે, એ સત્ય સ્પષ્ટતાથી જ્યારે આપણા કવિઓ ધ્યાનમાં લેશે, ત્યારે આ સંસ્કૃતમાનાં રૂપમધે કે અક્ષરમધે હદોનો ઉપોદગ કરતા નિશ્ચાર કરતા થશે.

અરવું હાન તો આ રચના માટે આટલું જ નિમરણ આ રચનાને મક્ક થયે સોનેટરિધિ નહીં કવિઓ દ્વંડ્વે રચનારિધિનું કથું બંધન પાળતા નથી જ્યાં પ્રાસ પૂરા મળ્યા ત્યાં રાખવા ને જ્યાં તે ન મળે ત્યાં ગમે તેમ ચલાવી લેવા, પદલયમાં ગમે ત્યાં યતિભંગ આદિ ગમે તેવી છૂંદ વેરી, નિષ્કલિતના પ્રત્યયો લુહ પાડી બીજી પદ્ધતિમાં લઈ જવા, શક્યનો ને તેના અગ્રિનો અન્વય ગમે તેવો અટપટો રાખવો કે જેથી મત્વની સુખોદનામાં વાધો આવે ને અર્થ બેસાડતા વાર લાગે વિગેવળ પડેલી પદ્ધતિમાં તો દસમાર સંદેશ પછી વિશેષ બીજી ત્રીજી પદ્ધતિમાં ગ્રાહ્ય—આ બધું કુભમેળા જેવું કવિતા લખતા માત્ર ઐદ લીંગની રચનામાં આવનારું હેતુ, એ કવિની

કળા માટે તો રોઆભયું મહી જ કહેવાય એક તો શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાનો પૂરો અભ્યાસ નહીં, ભાષા પર પ્રભુત્વ નહીં, પદ્યમાં શુ શોભે ને શુ ન ગોભે ને શુ અડતુ લાગે તેની કુરુચિ સુરુચિની સમજ નહીં, ફારસી, અંગ્રેજી ને સરકૃત તત્સમ શબ્દો સાથે સાથે ખડકાવી મૂકે, જોડાક્ષરને છૂટા કરે કે છૂટા અક્ષરોને પદ્યમય માટે જોડી નાખે, પદ્યપદ્ધતિની સંધિઓના નિયમ જાળવે નહીં, પંક્તિમાં વિચ્છાન્ન પૂરે નહીં અમાય ત્યારે તેમાં શ્રુતિઓ વધારે ઉમેરી દબાવે પત્રી લેના છદનામ પર 'તિલક' શબ્દ સાધી દર્ધ ને જાણે ખાસ નંબા 'મુદ્ર' બનાવ્યો હોય તેવો ભાસ કરે, "કરતા" 'ખોતતા' આદિ દૃઢંત રૂપોને દૃઢાણે શ્રુતિગદ્યને ખાતર 'કરત' 'ખોતત' એવા સ કેતવાચક ક્રિયાપદના ઉપ જોગી રીતે વાપરી વ્યાકરણભંગ કરે—એવી એવી ઉધાડી પદ્યરચનાની અશક્તિનું પ્રદર્શન કર્યા કરતા સોનેટ નહીં લખે તો શુ કવિપદ પરથી કોઈ ઉનાગી મૂકે જોમ છે ? કે જોગજીવમથી એવા મોનેટ લખીને મોટા કવિ કહેવડાવવાનો કાયદો ગુજરાતી સાહિત્યની કૌસિલમાં પસાર કરાવી શકાશે ? આ જઘો સમયનો ને શક્તિનો વ્યય આવા હગધડા વગરના મોનેટો લખીને કરામાં ને તેનાથી અધુરું પુસ્તક જરવામાં જો સાર નીકળશે ? અપરીક્ષણનો, ભાષાનામીત્વનો ને પદ્યરચનાનો ખરો ને સફળ અવેરી આવા મોટા હીરાઓથી શુ અજાણને છેતરાઈ જશે ? આવું કાવ્યરચનાનું ને પદ્યરચનાનું વૃત્ત ધણું વર્ષથી ગુજરાતી સાહિત્યમાં આપ્યું છે, પણ દબે સારી આશા આપનારા નવીન કવિઓ પણ ખરું રહસ્ય સમજ્યા વગર એ વિષય માર્ગે માત્ર મોટા નામો પાછળ દોગાઈ જઈને પોતાની શક્તિ વેદી માટે છે, તે જોઈને આ ટાણે તેને ઉધાડું પાડવાની હું મારી ફરજ સમજું છું વ્યક્તિઓ કરતા સાહિત્યના એટલે પ્રગતના સક્ષમ હૃદયજીવિચૈતન્યના પ્રગતિમાર્ગના અમર અભોના સનાતન સત્યો વધારે અગત્યના છે, અને વ્યક્તિઓ પ્રત્યેના માન ને સફલાવ કરતા સનાતન સત્યો માટેનો સદાગ્રહ વધારે મોઢામૂંઝે છે માટે જ આપણા સાહિત્યનું ધન જાળવી રાખવા ને તેને વધારવા અહીં જે

પણનાથી ઉત્તેજિત થવામાં આવ્યો છે, તે પ્રત્યે નિઃસંમતિથી
મિચાળ હોવા છતાં આજના કારિગરોને તથા વાચકોને વિનવું છું
આવીને આફ્રી અગત્યકતા આપ્યા કરશે તો આપણા નીચે
કરિગરો દ્વારા વર્તી અથવાશે તેની સ્ત્રી ગમ પડતી નથી

પણ દરે આ સમસ્યાના છેડના વિભાગમાં જે ગાર મેનેજરો
વખાણેલા છે, તેને ઉપરી સ્તરીએ કમી જોવા દૂર સ્વચ્છ રાચને
આમત્રુ છું પોતાના અદગામી કરિગરોના મેનેજરો જેને આભારિક
રીતે શ્રી મધકે પળુ પળેવા તેના અનક દોષયુક્ત મેનેજરો વખા
દના મે એ બાદનું એ પ્રત્યે સદા ખેંચુ, અને જની શકે તો તે
નીમા કમી દોષવાળા કમ્યા ને મુધાના મે વિનિ નીધી એ
અનક રૂટી કળી છે, ને એ મેનેજરો ફરી વાચના દૂર લેઈ મર્યો
દુ. આ મેનેજરોમાં સામાન્ય એકધારું પદન આગી પેરે વહે છે, અને
અર્થજાથ રાચના વાચના અગત્યથી થઈ જાય છે, એજ એની
મથમ મિદિ છે, એમા ગાર મેનેજર પેટાકની યા મિદિનની સિધિના
જુઈ પ્રાસ જાગના મેનેજરો છે જીન એ સિધિની નક્કના તેમજ
ગરબીઅની સિધિના છે, તેમજ એ મેનેજરોની પ્રામત્યનાની ને
પરિગોની મોડકપૂરી નજી જુગી રીનની નીચે જેથી છે આમગ
ઉપર મે વખુ જ છે કે મેનેજરોનાની કાદ પળુ એક કે બે સિધિ
દર નાખી થઈ નથી, એટલે આ જાનની અગત્યકતામાં ખામ
થી મેસકમે દોષ કદવા જેવું નથી

ઉપવા આ મેનેજરોમાં પતનનું સમજુ, નિધિનું પરિવર્તન,
ગમ, અમગનેનમે તામે, પ્રવાજ, અને કરિ રીમની અખાને
નિં પ અપી જીની સખાને, અને વદાવ, એ નવ મેનેજર મને મુદ
જાવા ને એમા બાવ, કપના, સ્વ, આપાની સંવત્તા તેમજ
અમ, અને પત્રવ્યનાની કુશળતા એનધાવ છે અને એ નવે રીની
પરીક્ષણ જુધિથી જળુ મેનેજર નામને જાણક છે થામક મુદર નવત્તા
ને મેનેજરોમાંથી પળુ અર્દી મેદા મર્યો "સકાન" આ નવ
ઉત્તરુ જુઓ.

થમે શુ નવપૂર્ણિમા ગણતી નન્દુંગમા મમી ?
 મનાય લયપ્રધિના ઇનનમાય પક્ષા દગે ?
 જગે ધવય માધુરી શુભ મયકની આશ્રમી,
 અને ભવનિનાસના પગથિયા ચડતા, થમે
 મળી ! પ્રગુચ્ચોત્તિનકા પળ શુ પ્રગુચ્ચે કમી,
 પત્તી ત્રુટિન ચંદ્રશું હૃદયલોકકુ દાગે !

—એકએક ગજ ને વિગેપણ અર્થની પ્રતિ કહે છે, અને ચિત્રમા
 ગંગ પૂરે છે નવપૂર્ણિમાની ઉત્પ્રેક્ષા પ્રેણવપૂર્ણિમાના ભાવ સાથે
 કેવડ મુઘી મુદ્ર સાથે આપે છે “શુભ મયક”મા એકજ વિગેપણ
 “શુભ” કેવુ અર્થપૂર્ણ છે ! શુભ એટલે રૂઝ નહી, પણ શુકલ
 પક્ષનો શુકલપક્ષનો ચંદ્ર શુભ મનાય છે આ આખુ ઉત્તરાર્ધ ફરી
 ફરીને વાચી જુઓ, એના નાદે ગજમાથી ભાવ ને અર્થની પેલી
 “ધવય માધુરી” ઝર્પાવે કહે.

મિત્રના મૃત્યુ પર “અમર નેદનો નાગ” એ મોનેટની
 નીચલી પકિતઓ નાચે

‘ગદીન નિગળી દવ નવવરપ મધ્યા, અને
 દિગતશિર પશ્ચિમે તનક નાગવો એ ભવે
 સખા ! નિરખતો ન્દુ નવ પ્રગાત ગતી હવે,
 છવુ નિરહચ્ચત નાગ મમો અચાચ્ચદને
 મમૈન દ્રવતો, નિહાળી જગના ફગારાપણા,
 અને ચમકતો રંદુ અમર નેદમા આપણા !”

—આકાશનો તારો એકવો જોયા કહે અને મમૈન ધ્રુવના કરે, એવો
 વિરહચ્ચત નાગ જોવો છવતો નેહો મિત્ર અમર નેદમા ચમકતો ગદીને
 દુનિયાના એસ ફગારાપણા હૃદયમા દ્રવતો દ્રવતો જોયા ને વિચાર્યા કરે, એ
 કુણુ ભાવ અને વૈરાગ્ય કેસ ઉચિત ને આર્થ શમ્ભોમા દર્શાવાયા છે

અને “પ્રયાણ”માની મુર્યાગ્નની આ નરી કંપના જુઓ,
 ‘પટે સિતિજ્વલપમા ગગનચોકનો રંદ ત્યા !”
 “દિમે ગગનરંદનો કનકોત નૃત્ય ત્યા !”

‘અમે ધરિ ?’ એ મોનેડમાની પણ નની ને તાજી ઉપમા ને ઉમેશા લુઓ

‘અમે નભશિ’ ભવે તગરયુધ્ધ શા તારના

શશી બદનતો રહે રસિય શગિના હાગ્યા

—અદ્દ દર સના બે દિવસે આકાશમા શશી બદરે છે, તે જાણે એ શશીઓ—તાગઓની લુદી લુદી ગોઠવણથી ગૂથેના હાર જેવી શશીઓ—ગળામા નાખીને તે બદલ્યા કરે છે

અને ‘મીમની સધ્યાને વધાય’ વાળુ મોનેડ ‘આખુજ વાચ્યા કરા

“અરી મેદાનોમા ધર તગ્દ સૌ દોગ ફરતા

‘ગોએની સધ્યાની પગની ચૂમતા એકબદને’

—આખુ દોરનું ટોળું મેદાનમા ચરતુ હોય તે જાણે એકજ વદન મુખ વાળુ હોય તેમ વાકુ વગીને સધ્યાની પગની ચૂમે છે. એ વાચતાં મને રૂસ્તયા કવિની પેની સુદર પંક્તિ યાદ આવે છે I will follow
fired like one’ અને એ સોનેટનુ ઉત્તરાર્ધ પણ બહુ સુંદર ઉમેશાથી નિર્મીત છે

‘પનિદારીઓએ પણ સરિતમા પાવ ભોળવી

નિદાઓ પશ્ચિમે અનર જન ? કુલ ભરતો

મહાસ્થિ—ઓનારે કનકગળમા શાત નયને’

—એ- જાણુ પનિદારીઓ સાહે નદીમાં પાણી ભરના જન્ય ને પોતાનો કુલ ધડો-પાણીમા ઉતારે ને મીજી જાણુ પશ્ચિમમા મહાસમુદ્રના ઓનારા પરથી ત્યાના સુરચ્છમય પાણીમા (સધ્યાની જાણથી પાણીનો રંગ સુરચ્છમય થતા દતો તેમા) કોઈ ભોળે શાત નયને પોતાનો કુલ (સુચ) પાણી ભરના ઉતારે સધ્યાના જાણા પૃથ્વીપર પડી નદીને ને પનિદારીઓને સાધ્ય રમમા જવકોળે અને નગીમા કુલ ઉતારી પાણી ભરતી પનિદારીઓની જાણા વિરાટરૂપ બનીને આકાશમા જાણે કોઈ વિરાટ આત્મા બની પોતાના કુલ મહાસમુદ્રમા-અનનતત્વના સાગરમા-ઉતારે એ સુચોગ્દ વેળાનું કેવુ સમોચિત મરિએ ત્રણજ પશ્ચિમમા ઉનાયુ ? આરી

કવિત્વકલાને ધન્યજ્ઞ છે! “ચાલી જતી સંધ્યાને” એક મુંદર સોનેટ છે. ળીજના ચંદ્રની રેખાની ઉત્પ્રેક્ષા પગની નખલી માટે ઘણીજ મુંદર છે, અને એ આખાય સોનેટનો ભાવ— જાણે સંધ્યા જતાં કવિ પોતાની બધી કવિતાનું એ પ્રેરણામૂળજ ચાલી જતાં પાંગળો થઇ જશે—તથા એનો આખો ઉદ્ઘાવ, એની વેધક શબ્દોમાં કરેલી કરુણ વિનવણી, બધું જ મુંદર ને પ્રશંસાપાત્ર છે. છેલ્લું “વદાય” નું સોનેટ પણ કવિતા—કન્યાઓને સામરે વળાવતી વળાના હૃદયશોકમિશ્રિત ભાવોથી કેવળ શુદ્ધ રચનાકળાથી ફીક દીપી રહે છે, અને એની છેલ્લી પંક્તિમાં એમની આ કવિતાઓને જેમ વદાય આપી છે, તેમ આપણે પ્રત્યેક વાચક પણ ચાહીશું કે એમની કવિતાએ

“ભણું મારું તેવું ઊરસદન સૌનું જાળ ભરે!”

રચનાવિધાનમાં શ્રી. કોલકની કળા સિદ્ધિ મેળવતી જાય છે, તેનું એકજ સચોટ દષ્ટાંત અહીં આપવું અયોગ્ય નહીં લાગે. આજકાલની કવિતામાં વ્યર્થ પાદપૂરક “જ” ઘડી ઘડી દેખાય છે, તેવા મિથ્યા અર્થહીન અક્ષરો કે શબ્દો શ્રી. કોલકના આ સંગ્રહમાંથી જન્યજ્ઞેજ્ઞ મળી શકશે. વળી ગ્રામ્ય અને અપરિચિત પ્રાંતિક શબ્દો, શબ્દોના અંગની તોડફોડ, ખોટી સંધિઓ, વ્યાકરણભંગ, એવા એવા આજકાલ વિદ્વાન ગણાતા કવિલેખકની કવિતાઓમાં પણ દેખા દેના દોષોનાં દર્શન મળવાં પણ અહીં દુર્લભ થશે. આ સિદ્ધિ શ્રી. કોલકે આ વર્ગેકના ગાળામાં મારા માર્ગદર્શનથી મેળવી લીધી છે, એ કાંઇ સદજ્ઞ વાત નહોતી. હવન સાથેજ જન્મેલી પ્રેરણા વિના તો ખરા કવિ થવાનું જ નથી, તોપણ કવિતાના દેદની સિદ્ધિ મેળવવા માટે, આખ્યમાંથી કાઢેલા ખરા હીરાનું પૂર્ણ નૂર ને તેની પૂરી કિંમત અંકાવવા જેમ કુશળ કારીગીરીથી પાસા પાડવાની જરૂર છે, તેમ સત્ય માર્ગદર્શનથી અભ્યાસ કરવાની અને કવિતાનાં તમામ અંગોની સમગ્રમાખ્યતા ને શુદ્ધિ જાળવવાની અગત્યતા છે. એ વિના ગમે તેવા સારા કવિનું કવિત્વ બારેવાટ જાય છે, અને તેની થવી જોઈતી કંદર બાવા અણપડપણાને લીધે થઇ શકતી નથી.

આ લખમા શ્રી ૩૧૧ ની મન્યશક્તિની જે પ્રશસા કરામા
 આવી છે તેથી એમ સમજવાનું નથી કે એમના મન્યોમા દો
 ઠગ નહીં હોય ગોધરાગ વાપ તેને તે મ્દી મ્દી મળી આવે છે
 શ્રી કોલકે હજી પોતાની સ્ત્રીશી પૂજી ખીવી નથી એમના પ્રતિફન
 સજ્જોગો એમો હોયી યુનિવર્સાળીની કેમરણીથી બાકાત રાખ્યા છે
 દુનિયાના ઉચ્ચ કાવ્ય ગ્રંથોનો તથા મન્ય શાસ્ત્રો કે તેના અનુચિત
 શાસ્ત્રોનો એમના અધ્યાસ હજી પ્રાગલની પાપરી પજ ચડેનો છે
 ગજને પણ જે જાગરી છે પણ આ શ્રી ન્યૂનતામાથી એમને
 જોટની સિદ્ધિ આપીને સાધી છે જેટલી પ્રાસાને પાત્ર જ છે
 અો મારી ખાતરી છે આ મુજબ મન્યસગ્રહ માટે મહા ય ત્રિવેચક
 મારા એ મન માથે મળતા થયે વખત જતા કળા ને ના ખીનશે
 તેમ તેમ નિતાલે મન પર વધુ મિદ્ધ હથેલી બેસતી જશે

શ્રી ૩૧૧ક બહુ ઉમંગી સાહિત્યમા ૭ અને એમ વપ થી
 માધુરી નામે હોયા સાહિત્યાદ્ય સતતા નિમાસિમ્નુ તત્રીપ
 તથા તેની માનિત સાચવે છે મો આશા છે કે પો પાગ બાવીને
 મેની આ જોખની સાહિત્યમવાને યુરસતની જનતા ઉત્તજન
 આપી એમની ખીનતી રમિતો લાલ આપણા સાહિત્યને આપશે
 આ સગ્રહમા તો એમની મન્યશ્રી જોધને આનંદ પામુ છું કે
 કરિના અતરમા મજુરા સગીન જાગે રંગ-સુરા
 અો કરિના મગન પ્રસ્થાન નિયા કોન રસનાને

—પ્રિ અને વસત

અતમા સાધ્યગીન ને ગજ વાચકોના તસ્તમા મૂકતી
 વેળા હું કરિને એજ આશીર્વા આપુ છું કે સાગર આવર
 સુજરાતે નનનન સુમ સજેની એમની પણ કરિતાકુજ નનનની
 કુપાનથી તા ખીનતી રહે અને ગજ સાહિત્યમા એમને કાળો
 ઉત્તરોત્તર એવો પિમતી મળતો રહે કે એમનીજ એમ સુ
 પક્ષિત પ્રમાણે જરા ફીન આપણે સૌ પ્રાથીએ

ચન્ન જ્વન એમનું મધુર માય મહાનું અરતુ!

દાદા પારસી કોનોની મુબર્ક } અરદેશર દુગમજી ખમન્દા
 તા ૧૩-૧૧-૧૩૮

સાંધ્યગીત

૧

કવિતા અને કુદરત

સાંધ્યગીત

• પાંચમો ભાગે મેલો, મોહનજી •

(૧)

દરિયાની પારે પહોં મધ્યાના દેશમાં
 દીઠી ઝરંત તારી પ્રભા અમી,
 સારી શિતિજ તારા તેજોજ્વલ રંગમાં
 મોઢે છે પ્રભુ! તારે ચરણે નમીઃ
 દીઠી અનુપ એવી મધ્યા ઘડી!

મારા વતનના બૂહી પ્રસાદને
 દીઠી તૂટેલ તારી કુટિર પહોં;
 દનકની કેરવાળી રૂપેરી વાદળી
 તારે તે દારે જૂલે મંગલ દણેઃ
 દીઠી અનુપ એવી મધ્યા ઘડી!

ભારી ગુજરાત ત્યાં રે હુશે શું રાજતી?

ક્યાંથી એ ગુર્જરીનાં ગીતો મુલું?

સાગરની પાર પેલે મુજને આકર્ષતું

હુશે શું મારું પૂર્વ વતન જૂનું?

દીઠી અતુપ એવી મંઘ્યા ઘડી!

(૨)

સાગરથી દૂર દૂર સિતિજની ભોમ પર

મંઘ્યાનાં રંગભીનાં પગલાં પડ્યાં;

આકાશી ગઢ ચઢી આવી દેવબલિકા,

પૂરવથી આજ તેને સ્વમાં જડ્યાં.

પૃથ્વીપથિક એક ચાલ્યો લઈ નાવડી,

જેજન કે સાગરનાં ઊતરી જતો—

પૃથ્વીને પાર ઊભી મંઘ્યાના પાયમાં

અંતરનાં ગાન ધરવા ઉત્સુક થતો.

હુનિયાથી દૂર અને માનવથી પર તેને

કંઈયે પથિક, તારી શી છે પડી?

અંતરનાં ગાન તાનં તેને શું રોકશે,

એને શું ઘોભવાની મળશે ઘડી?

(૩)

મંઘ્યાને ટાળે અહીં આવી તું, મોરસા,

ઝીઝાં મુઝાંડ ગાન ગાઈ જશે!

પોંછાંના ચાંદ-વેદી મરતી રજનીના

અંતરમાં તેજ તાનં છાઈ જશે!

ગાશે કંઈ ગાન કવિ હૈયાની હૂંફનાં,
તેનો એકાદ સૂર ઉઠાવી જજે!

પર્વતની પોળ મૂઝી સાગરસીમ ઊતરી
ક્ષિતિજના દેશમાં જગાવી જજે!

મીઠા મયૂર મારા જીવનની કુંજના!
તારું ચે ઉર કંઈ ખોલી જજે!

મારા જીવનકેરી રંગભરી સાંજના
મોંઘા મયૂર! કંઈ ખોલી જજે!

નવું જ ગીત ગાને, કવિ !

• રાત્રી રાત્રી ગુલાબનું ફૂલ, ગુલાબમાં રહેકે છે .

તારી વાડીમાં મોરલો નાચે, નચવતો ગાને કવિ !
નેનાં પીંછાં ખરે કો લવચાંચે, અમૃત તુજ પાને કવિ !

લીલી ભૂમિ પે આલ મીટ માંડે, ખીલીને કંઈ ગાને કવિ !
પૂઠે ખગલાં ત્યાં રાત પેલી પાડે, પડે ન શું તે કાને કવિ !

જેકાં આંખાણજે કેં દેવધંખી, હવે તો તુ'યે ગાને કવિ !
તારા અંતરનું ગાન રહે અંખી, ટૂંકવા તે જાને કવિ !

પેહું પૂરવમાં મેઘધનુ તાણ્યું, તું ભેદી તેને ગાને કવિ !
કોણે તારું નિશાન નથી જાણ્યું ? તું રંગવેધી ધાને કવિ !

તારી વેદનાનાં આંસુ સૂકાવા તું એમ દેતો શાને કવિ !
એનાં મોતી કરી દે મઢાવા સુવર્ણમય ગાને કવિ !

તારા અંતરમાં સૂર નવા જાગે, જગાવ નવી તાને કવિ !
હવે ગાયું ન ગાતો જૂના રાગે, નવું જ ગીત ગાને કવિ !

કલ્પનાની પાંખ પર

• કુળની રે સદેશો અમારો •

કલ્પનાની પાંખ પર ઊડવું આકાશમાં
જલ્પું મારે કિયે ધામે છ રે ?
સન્ધ્યાની વાદળીની સુવાળી ગોદમાં
અગે ન રગ કંઈ જામે છ રે !

હૈયું તો વ્યેમના તારકોદાનમાં
ઝલિકા કે ચૂટવા ન માગે છ રે !
આદાના હોડવામાં બેમી વિહારવા
આલના નીર આછા લાગે છ રે !

ઉપાની ચુદડીએ ટેહરાતો ઊડવા
જૂથા ખાતા ફેર આવે છ રે !
નવાતિની સેજમાં ને દિશાના દ્વારમાં
માગે એકાત નહિ કાવે છ રે !

જહાવપની વાટિકામાં ધૂમવાને માચું, પણ
ખરતા ફૂલો કયા ચાચું છ રે ?
આવું, હો નાથ ! તારે હૈયે હું ઊડતો,
કિન્તુ એ માને જાણુ સાચું છ રે ?

અક્ષાંડનું કાવ્ય

- પૃથ્વી -

કરું કવન જો, શુંથી ગગનગામિની કલ્પના,
 સુમંજુલ પદાવલી લલિત ભાવ તેમાં વણી,
 થશે હૃદયતૃપ્તિ તે સતત શુંજતાં સ્વસ્થ ના,
 ખરે સુકવિતા મઢી કનકમાંય હીરાકણી.

સુકાવ્ય રસધૂનમાં હૃદય વેદના ને વ્યથા
 કરીશ લય, છેકતો કથન શબ્દકૌલાંડનું ;
 ખરી કવનમોજ માણીશ ઉરે, પછી અન્યથા
 થશે જીવન મારું કેા મધુર કાવ્ય અક્ષાંડનું !

અમારાં કાવ્યોમાં

પ્રવાસી થાકેલાં નીતરતી પીથે નિર્મલ સુધા
જગે કંટાળેલાં ઘડીક અહુથે શાંતિ મધુરીઃ
પ્રચંડી ધાવોથી પીડિત જન આશ્વાસન ગ્રહી
થીજવી દેશે ત્યાં કુટુલુ દગની અશ્વસરિતાઃ
તમારાં કિન્તુ એ મન કદિ ન રીઝાવી શકશે.

અમારાં કાવ્યોમાં

સમી સાથંકાળે મનભર નબોહાસ્ય ઝળકી
રહેશે, હૈયાના રજનિપડને દીપ્ત કરીને,
અમારાં દર્દોનાં કુટુલુ સહુ ગીતો પલટીને
પરીઓને કંઠે અવર ભુવને ભર્ષ અઢતાં
ધશે મીઠું ગીતોઃ પણ સકળ લુપ્તજ તમને!

દિલનાં દર્દ

• અનુક્રુપ •

કયા આ કારમી રૂઢી કેવી રીતે, કયહીં, કશે ?
હૂયાના મર્મની રાટો માનવી કાણ સૂણશે ?
દર્દી છું; દર્દ તોયે ના દેખાતાં દાનવી દગે—
માલે છું; તોય ના જાણ્યું સુખ આ દેહની રગે :
હવે તો રાવું ને લહોવું, લીંજવું એજ વૃથિથી,
પિતાની મહેર માનીને જોવું સૌ સમદૃષ્ટિથી.

વીતી છે અર્ધ આ વેળા, શોધતાં જીવનાં ગણે,
અંખતાં અંખતાં ચૂંચે, સુખ થાશે કદી પણે ;—
છતાં ના વેદના છૂટી—વધારે વધતી રહી,
શ્રદ્ધાની હૂંફથી લીની અશ્રુમાં પીગળી વહી.

તોયે ના તાતદીધેલી વેદના યે તજે કવિ :
ખધાં એ અશ્રુખિન્દુની વહાવી દિવ્ય જાહનવી,
ને તેમાંથી જગાવી મેં ગીતઊર્મિ નવે સૂરે,
દિલનાં દર્દ રેલાઈ આવ્યાં કાવ્ય ખની ઉરે.
લલે એ દર્દની ગાથા જીવનાન્ત સુધી કરું,
સંધ્યા જેવી દિનાન્તે એ અનેરા રંગથી ભરું.

કવિ અને વસંત

• મગી સાખી •

કુંજનિકુંજે કોયલ બોલે, બોલે કંઠ સુરાગે,
 મહેર મંજરી મહેકે. મુદલર, બહેકે સલર પગમેઃ
 કવિના અન્તરમાં મધુરાં
 મંગીત ભગે સ્વર્ગ-મૂર્ગ.

વન ઉપવનને ઊર્ધ્વ ગગનમાં કરતાં કલ્પવ ધખી,
 સંધ્યાના નલદોળ્યા રંગે ચાંચ રંગવા કંખી,
 આથે કવિને આમંત્રી
 લગવી સ્નિગ્ધ ઉદે તંત્રી.

ગગનગામિની દિવ્ય કલ્પના તરલ તરે એ નૂરે,
 કવિનાં લોચન જગદુળ ચમવે બ્યોમપથે ચિર મૂરેઃ
 કવિના મંગલ પ્રસ્થાને
 દુનિયા ટોલે રસતાને.

મર્જનહારે મુંદર સરિતા વહુવી બ્યોમવિહારે,
 મહાલે ત્યાં કવિ કીર્તનકાચે ફરતા કવિતાક્યાદેઃ
 રસજરતી ગુર્જર કુંજે
 કવિઓ ધન્યદુદય ગુંજે.

સાન્ધ્યસરિતમાં દૈવી ઘુતિનાં વહેણ વહુતાં રેલી,
સાગરઓવારે ગુજરાતે નવનવ કુસુમ સૂજેલી

અનુપમ કીધી વનવાડી
કવિકુંજે કવિતા માંડી.

એક વિશ્વના એકજ તારે વસંત ને કવિ ડાલે,
જમણદીપની ઉજ્જવલ જ્યોતે ધન્ય ગુર્જરી ખોળે

અગકે સંતત કવિ તારા,
વસંતે કીર્તન કરનારા.

વસંતગાન

• પ્રભાતે •

• સૂચના •

આજ ઋતુરાજમાં વિશ્વની વાટિકા
 મહેકતી મહોરતી મંજરીને—
 વણરી વિટપ પર કુસુમ હસતાં, કળી
 ફૂટતી નવપ્રભા કેા ભરીને.

આજ ઋતુરાજનાં ગીત શું ગાઇ આ
 વિશ્વલીલા રહી સુભગ સોહી ?
 કનકકંકાવટી કમળકર ધારતી
 ઉતરતી શી ઉપા તેજ-મોહી !

કાનને કુંજમાં પક્ષી ફિલ્લોલતાં
 સૂરધારા ધૂટી ભર્મિતાને,
 માનવીપિંજરેથી બોડયું ચિત્ત મુજ
 વિહરવા બ્યોમમાં મુગ્ધ ગાને.

• મિશ્રોપજ્ઞતિ •

• અનંતનાં ખેતરને વિલોહી
 વહ્યું ઉપાનું ઉર ગાન ઝીલવા ;
 મહેરામણે પાપ સતાવ ઠોકી
 ઝીલી રહ્યો ગીત નવીન ખીલવા.

• સૂક્ષ્ણ •

બ્રમર ગુંજે મધુર માધુરીમાં ફસી,
પત્ર પુષ્પો ખીસ્ક્યાં નવલ રસમાં,
બ્રમર પુષ્પો અને પર્ણનો હુર્પ એ
આજ જાણે વહે મારી નસમાં.

આજ મીઠાં ગગનથી સર્ધાં ગીતડાં,
ને વસંતે નવા વાયુ ફૂંક્યા ;
સૂક્ષ્મ ચૈતન્યની આજ દહાણી થતી
જ્યાં વસંતે હતા પાય મૂક્યા.

• દ્રુતવિવર્જિત •

મધમધંત ઝમીર વહી રહ્યા
કુસુમનાં ઉરને બહુલાવવા,
જગતને નવગુંજ કહી રહ્યા
અમર દિવ્ય વસંત વધાવવા.

રાતે

• મંદાકાંતા •

ચારે કોરે પવન વહતો લાવતો નૂતન વાત,
ડોલાવતો લહર લહરે માલતી પારિજાત.
ઘોમે, ભોમે મૃદુલ મધુરી ચંદ્રની ચારુતા ને
સોહે વિજ્રવે વિમલ ઝરણાં નર્તતાં દિવ્ય ગાને.

• સૂક્ષ્ણ •

ગું ઉપા તેજ આ વેશ લઈ સાંજનો
સંચરી ઘોમની વાટિકામાં
દિવ્ય દીપાવલી કોટિ પ્રગટાવતી
આજ શણગારતી રાત શ્યામા?

મધુર વાઈ રહ્યાં નૂલ નૈઋત્યના
 વાયરા દૂરનાં ગાન લાવી ;
 સૂર સાગરતણા વાયરે વાયરે
 કુસુમકલગી બધી રહે હસાવી.

કવિઆંખે

પૃથ્વીનું હૃદય પ્રતિવર્ષ શું અનુભવે
 નવલ લીલા વંસતે ખિલાવી ?
 માનવીભાગ્ય યૌવનવસંત વિધિએ
 જીવનમાં કેમ એકજ લખાવી ?

એક સાંજે મદ્રાસમાં અડ્યાર નદી ઉપર

તા. ૧૪-૫-૧૯૩૮

• વસંતતિલકા •

અડ્યાર! સાંધ્યપરિના પદરંગ ઝીલી
તું તો વહે પવનની દિશમાં, લપાતી
ગાતી સુમંજુલ ગીતો પુરપાટ જાતી
'આલિંગવા ઉદ્ધિને વિરહાર્ત' બ્હીલી.

વૃક્ષો ઊભાં તવ તટે અતિ રમ્ય લીલાં
શીળા સમીર સુસવાટ મહિં સુલાતાં;
એ વૃક્ષ વૃક્ષ મુખ પ્રશ્ન પૂછે મુંઝાતાં:—
અડ્યાર! કેમ વહતી તુજ નીર પીળાં?

ના—ના, નથી સરિતના જલરંગ એવા,
એતો વહે ઉભય નિર્મળ આત્મતીરે
ડોકાવતાં તરુતણા લઈ રંગ નીર,
લે જીવને જગતના જન રંગ જેવા.

એકત્ર સાંધ્યપદ્ધતી તુજ વારિસ્થાને
આ આભ ને અવનિનાં ઉર થાય આજે;
એ સાંધ્ય રંગથી ભરી તુજ થાળ ધાજે
પૂર્વે, અલી! અરધવા ઉગતી ઉપાને!

મધુર વાઈ રહ્યાં નૂતન નૈર્ઝત્યના
 વાયરા દૂરનાં જ્ઞાન લાવી ;
 સૂર સાગરતણા વાયરે વાયરે
 કુમુભંગલગી ઝખી રહે હસાવી.

કવિઆંખે

પૃથ્વીનું હૃદય પ્રતિવર્ષ શું અનુભવે
 નવલ લીલા વંસને ખિલાવી ?
 માનવીભાગ્ય ચાપનવસંત વિધિએ
 શુવનમાં કેમ એકજ લખાવી ?

એક સાંજે મદ્રાસમાં અડ્યાર નદી ઉપર

તા. ૧૪-૫-૧૯૩૮

• વસંતતિલકા •

અડ્યાર! સાંધ્યપરિના પદરંગ ઝીલી
તું તો વહે પવનની દિશમાં, લખાતી
ગાતી સુમંજુલ ગીતો પુરપાટ બતી
આલિંગવા ઉદ્ધિને વિરહાર્ત્ત વહીલી.

વૃક્ષો ઊભાં તવ તટે અતિ રમ્ય લીલાં
શીળા સમીર સુસવાટ મહિં જુલાતાં;
એ વૃક્ષ વૃક્ષ મુજ પ્રશ્ન પૂછે મુંઝાતાં:—
અડ્યાર! કેમ વહુતી તુજ નીર પીળાં?

ના—ના, નથી સરિતના જલરંગ એવા,
એતો વહે ઉભય નિર્મળ આત્મતીરે
રોકાવતાં તરુતણા લઈ રંગ નીરે,
લે જીવને જગતના જન રંગ જેવા.

એકત્ર સાંધ્યપદ્ધતી તુજ વારિસ્થાને
આ આલ ને અવનિનાં ઉર ધાય આજે;
એ માંધ્ય રંગધી ભરી તુજ થાળ ધાજે
પૂર્વે, અલી! અરધવા ઉગતી ઉપાને!

મંધ્યા અને ચંદા

• પાલવડો મારો મેયો, મોહનજી •

ચોલજો મારી મંધ્યા સાહેલડી!

વાડીમાં આજ ધૂંગી આવું જરી.

ધોળાં ધોળાં પેલાં તગરનાં ફૂલરાં

ચૂંટી, ચૂંટી વેણી લાવું કરી.

• તારી જવાની પળે મારે થાય આવવું—

આપણો ભેટો ન થાતો, અલી!

જૂઝું જૂઝું નિત મળવા હું તલચું

આજે અહીં આપણે તું તો મળી.

આવી મિલનપગ ક્યાંથી રે ભાગ્યમાં?

બાહું સાહેલડી! રોકે તને:

ખેરાવું પુલમાલ કેરો તુજ રોકમાં

અજળ શી બેલડી ત્રિલોકે જને?

નાની મહિયર બેન! દુનિયાના રંગ લઈ

આવી મુશોલિત વેશે નવે:

જાતી આમરિયે દૂર દૂર દેશમાં,

આપું ન બેઠું જોવી તેવી હવે.

હાલે દાંડે આજ મળી તું બેનડી.

આપણી વાટમાં પ્રેમે ભરી;

વેળી દું બાંધું આજ તારે અબિહલે,

વદાવ પામું કેમે કરી.

વેણીનાં પુલ પુલ ગણતી ત્યાં ગાળજે
 સહિયર, સાસરિયે સારા દિનો!
 સાસરિયે ખેંચે ત્યાં સુધી સંભારજે,
 સૂનો છે ચોક્ક મારે તારા હીણો.

પાછાં ફરીને જોન, રૂડી આ વાટમાં
 આનંદે ભર્યાં અહીં મળશું વળી;
 કહેજે તું ત્યારે મને પ્રીતમની વાતડી,
 છાનીમાની વાત કરશું મળી.

મધ્યા અને ચંદા

• પાશ્વવડો મારો મેલો, મોહનજી •

ચોબલો મારી મધ્યા માહેલડી!

વાડીમાં આજ ધૂગી આવું જરી.

ધોળાં ધોળાં પેલાં તગરનાં ફૂલડાં

ચૂંટી, ચૂંટી વેણી લાવું કરી.

તારી જવાની પળે મારે થાય આવવું—

આપણો ભેટો ન થાતો, અલી!

જૂરું જૂરું નિત મળવા હું તલસું

આને અહીં આખરે તું તો મળી.

આવી મિલનપણ ક્યાંથી રે લાગ્યમાં?

ખાજું માહેલડી! ડોકે તને:

ખેરાવું પુલમાલ કોડે તુજ ડોકમાં

અજળ શી બેલડી ત્રિલોકે જને?

નાની સહિયર બેન! દુનિયાના રંગ લઈ

આવી સુશોભિત વેશે નવે:

જાતી સાસરિયે દૂર દૂર દેશમાં,

આવું ન ભેટ જેવી તેવી હવે.

લાગે દા'ડે આજ મળી તું બેનડી

આકાશી વાટમાં ગ્રેમે ભરી;

વેણી હં ખાંધું આજ તારે અભાલે,

અને છુપાં અન્તર કન્દરામાં
રહ્યા બરી કાવ્ય રસેશ્વ માટે.

તારા સૂરે હું લખું કાવ્ય મારાં,
ને તુંય મારા સૂર કેંક ઝીલી
ખતાવજે કાવ્ય નક્ષે લખીને,
તારી અનેરી મહિં જ્યોતિ પૂરી!

રાતરાણી

• મિત્રોપગતિ •

તું, રાતરાણી ! રહી મહેદ્રી મીઠી
 સુગન્ધથી આર દિશા ભરીને—
 તેજે ભરી પૂનમ રાતડીએ
 ધહેકાવતી તું જગ આ બધીને.
 તને ગમી આદર શ્યામરંગી
 પોઢી જવા, મંગલ મૈન ગીતે
 જગારવા ફારમ ચૂર મીઠા
 એકાન્તના નીરવ સુપ્ત ઉરે.

તારા ગીતે મુગ્ધ બની વસુન્ધરા
 જૂલી રહે, પક્ષવ સૌ ખિલાવી ;
 એ ગીતસૂરે નિજ ભાન યોધ
 અંદા પડી બાય કદાપિ નહિ,
 ના બાણતી કે નિજ અંતરેથી
 વેરાધ ભતી રજ રૌપ્ય પ્રેમની,
 ને રાતરાણી ઉર પાસ ભમતી
 અસંખ્ય રૂપે અગકાથી જ્યેષ્ઠિ !

પ્રિયે ! મીઠી મંગલ રાતરાણી !
 તું જે ભૂલ્યો વિશ્વ મમસ્તને આ,
 ને માત્ર માઈંડુ હિરણ્ય, અતો,
 રહ્યો ધુમી દિવ્ય સુગન્ધમાં તું,

અને છુપાં અન્તર કુન્દરામાં
રહ્યા ભરી કાવ્ય રસેશ્વ માટે.

તારા સૂરે હું લખું કાવ્ય મારાં,
ને તુંય મારા સૂર કૈક ઝીલી
ખનાવજે કાવ્ય નભે લખીને,
તાદી અનેદી મહિં જ્યોતિ પૂરી!

તાજમહાલ દેને યમુનાની ગાથા

• મહાકાવ્ય •

વર્ષોથી હું મુજ ઉ- ધરી તાજ' તારી છળીને
જાતી ગાતી મદુલ લહુરે ભિમિછેળે જમીને
આર્યાવર્તે તવ કન્યુ એ પ્રેમભીની ટયાને
શેરોડાગાને વહતી જગણુ એ- તાને વિધાને

પોઢે પૃથ્વી નજન નજની અઝમા, ત્યા- માં
ખેળે તારી મધુર પ્રતિમા ઝીલીને, આભ આ-
નદા જેથી પ્રણયવિગ્ધી ગોરીને તે બતાવુ,
'જેને પૃથ્વી પર અહિ બન્યુ પ્રેમનુ મય આનુ'

જે નદાએ ધરીક જતી વેદના કે મહીને,
ધૂમી ફૂલેતી અવનિ પણુ ત્ય અધુભીની મંદ્રને
છોડી નવમા પ્રણયમુખના, આખરે ત્યાથી નદા
આલી જાતી જનગૃહમ ત્રન્ત ને તેજમદા

પ્રેમે ગૂંચ્યા ઉ- યુગવનુ એ- તુ અધુગિન્દુ,
હુંથે માંડે નિત રજનિએ ભિગનો આમ્ય ઇન્દુ'
જાલે એની નજર સુથતી નેહની નકળીએ
બધાને હૃદય ધમમ આપલે નાબગીએ!

યમુના કંને તાજમહાલની ગાથા

• મ હાતા •

હયાલીની પુનિત યમુના' હું ઊભો નાનવીને
આ બે આત્મા, ચિર પ્રણયના આગકો રાજવીને
તુ જાતી જા' જયવ જગ આ' આ। આમત્રણો તુ'
તીને તારે દ્વિદવ ઉરના પ્રેમતુ તીર્થ નહોતુ

આવીને હા ઝંઝ ઝસિડો નેધ રૂહે નિત્ય ન્યાડુ
આશ્ચર્યે આ જગત ભરતુ ભવ્ય મૌદર્ય માડુ
તુ જોગે મૌ? ઉરયુગવ કે મૌમ્ય શોભાજ માગી,
કે આ બેયે ચિરપ્રણયની એકતા દિવ્ય ધાગી?

પ્રિતુ પ્ર્યા એ જન નિરખશે પ્રેમગાથા છવન્ત?
માર તારે ધંધ વગ્મનો જોગ એ ભાગ્યવન્ત'
હું ને તુ બે નિત મરપિયે તીર્થકાઠે વમીને
હૃદયે-ગોમે નિજ હુવવત મૂર્ચ્ચદા હમીને

ના, ના હું ને પ્રણય ન્મરણ હું ઊભો આજ તારે
આભે જોનો ધનણિજરિયો પ્રેમજયો મિનારો!
હું ને તારો પ્રણયપુનિતા નેહમ નિત્ય જુડુ,
તાડુ મીડુ ધવન હૃદયે મધનો કેમ બહુ?

અહત નાંગા પર હત

• મિત્રોપમાનિ •

નાંગા! કરી દર્શન દિવ્ય તારું
 આનંદ પામું નવલો હું આજે :
 પ્રીધાં હતાં દર્શન કેકં અદ્રિનાં
 મન્દ્યા મમે મામ્ય નભે લસંતાં :
 લાગ્યો હતો થાક મને ઘણો યે ૫
 ચરી જતાં હુંગર એ બધા પે :
 નાંગા! તને એ ચહુ બાળ જોવા!

કિન્તુ ન આજે જરી થાક લાગ્યો.
 નિદાન કે હું જરી યે ચઢ્યો નથી :
 નાંગા! અરે ના ચઢવા મધ્યો હું. ૧૦
 ના દ્રષ્ટિ મારી કંઈ ફેડી લાગતી :
 હું તો નિહાળી ચકું છેક તારાં
 સુવર્ણરંગી નભચુંબી શુભો—
 એ ભવ્ય નાંગા! અતિ ભર્વ તું છતાં.

વાંચ્યાં ઘણાંયે ઇતિહાસપાને ૧૫
 કે વર્ણનો ગૌરવવન્ત તારાં;
 આજે પરન્તુ અહિં એક દેખું—
 પેણું મહા ગૌરવવન્ત એવું
 ઓજસ્વી આ મંગલરૂપ તારું,
 ને તું હોયો માનવીને નિમંત્રણે ૨૦

આ શૃંગ તારે—તવ દિવ્ય શોભા
 ને સાન્ધ્યરંગી શણુગાર તારા
 કાવ્યે ભર્યા દાખવવા મનુષ્યને.
 ધૂમી અહીં કે કવિએ પ્રભાતે,

કે સાન્ધ્યકાળે શણુવાર બેસી
 ગાયાં હશે કીર્તન ભક્તિભાવે
 તારાં, કરી દર્શન ભવ્ય એવાં.
 સૂણી હશે છવનની ઘણાંએ
 વીતી અઠ્ઠ કૈંક કરુણ દહાણી

૨૫

તારી, પ્રતિબોધિત કન્દરામાં,
 ને દ્રુવી અંતર ભાગ્યપાનાં
 રોયાં હશે બે ઘડી બેસીને ત્યાં :
 એ સર્વ કેરો, ગિરિરાજ નાંગા !
 અઘાપિ છે તું સ્થિર એક સાક્ષી !

૩૦

હું તો સ્મરું માત્ર ન ભૂતકાળને,
 નાંગા ! અરે, સ્વપ્નપ્રદેશમાં હું
 દોડું, ચઢી ટોચ મહોર્ધ્વ તારી,
 લેવા વીણી સ્વર્ગખરેલ કલ્પના
 ને અંખુ તેમાં મુખ સર્વ કાલનું.

૩૫

એ દિવ્ય સ્વપ્નમાં તુજ ટોચ ચૂંટી
 ત્યાં ભીંજવું લોચન ભાવપૂરે,
 ને ગોઠવી મુંદર કાવ્યધાળે
 તે સર્વ તારે ચરણે ધરું હું,

૪૦

હું શેં મથું સાહસ આજ ખેડવા,
ચઢી જવા આ ધસ ઢાળ તારો?

૪૫

શાને ન કદપું ગિરિભોમ તારી
પેલી લણી દિવ્ય પ્રદેશ જેવી
જૂલાવતી કૈક હશે યગીચા,
ગુંજ રહી મંગલ ગીત સૂરે?

૫૦

તારે નથી કે અઢવાજ દેવું—

નથીજ મારે અઢવું જરાયે :

મારે અહીં આ મુજ કટપનાની

કેડી ચઢી ટોચ અછત તારી

છતી જવી કાવ્ય કલેવરે, પછી

તું શોભશે ત્યાં નવલોજ, નાંગા!

૫૫

હું તો છત્યો, ઓ ગિરિરાજ! જોને—

હાર્યો તું શું? ના નથી તુંય હાર્યો:

તું ચે છત્યો કે કવિને ચગાવ્યો

છતાવીને શંગ અછત તારું!

૬૦

२

राष्ट्रभक्ति

અર્પણ

• પૃથ્વી •

પ્રદીપ દ્યુતિસ્ત્રોતથી પ્રગટી, ગાંધીબાપુ! તમે
જગાવી ઉરઉરમાં ધગશ પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની,
પડ્યા રણપથે; ત્રિરંગી ધ્વજ મુક્તિસંગ્રામનો
સગર્વ ફરકંત રાખી, ચિર મુક્તિને પામવા.

પિતા! યુગકંલક હિંદુધર્મ સમૂળ તમે
ફિટાડ્યું પ્રીતિભક્તિથી દલિત ભેદને ટાળતાં.

પ્રભુદ્ધ તમ આત્મનાં તપ ચિરંજીવી દીપશે
મનુષ્યઘતિહાસમાં—યુગ પ્રવર્તી રેશે નવો.
કયા તમ અનંતકાળ કથતો સુણાશે, અને
સમૌન તમને સ્મરે નમન કોટિ દેશે ધરા!
પિતા! હું ય નમું અહીં સ્મરણદીપના ઝોજમે
ધરે હૃદયમર્મથી તમ પદે કળી કાચ્યની.

દિવ્ય વૃક્ષ

• લાવણી •

મીન પડેયુ નદનવનનુ ધન્ટી પગ ગુલ વેળે,
જગતજન' હોડ હવે ન ઉભેળે •

મીન ઠયુ ને કાની કૂચુ, શીતમ જય પ્રમાન
મહેડ મહેડ કીની દશદિશમા મકુન્દે જગ જ્યાન
જગતજન' નિજો આ જાવિકાની •

નહીં મીચુ કેં મેઘવર્ષણે, નહીં ખાતર નંદીથી,
તોય ઊચુ એ વિશ્વવાલીમ, પ્રભુઉનુ જન પીધુ—
મનાતન મ્થાન જગતમા વીધુ

નત્ય અહિના પગમ મેહન પુષ્પે એ દહેનતુ,
જય ગુજનને ધર્મધામથુ ઊભુ મોમ્ય સુહાતુ,
પનનમ આર દિશે જવાતુ

એ જાયામ વહે લાવતી પ્રેમપુણ્યના તમ્ભા,
વહી અહીંથી ખીનવશે એ જનઉં પૃથ્વીપગમ,
આપશે શતિ પગમ મહુ ધમ્ભા

વૃક્ષ ઊચુ એ નદનવનનુ ધન્ટી પગ ગુલ વેળે
પત્રવ એના માનવઉંમા ઊગતા નવજ્ય કેવે
ધન્ય હો એનો મર્મ ઉડેવે •

• સાવેતુ પાહુ ઉભેલી મહે

ભારતીનાં ભર્ગ

• મદકાતા •

ધેક્ષા કૃષ્ણે ભગતભૂમિમા ગોપલીલા જગાડી
 યમી સૂરે ઉરઉરતણી એકતન્ત્રી વગાડી,
 આર્યાવર્તે નગની મથુરા કીર્તિશાળી બનાવી
 ગાઈ ગીતા જનહૃદયમઃ મલ્યલીલા બતાવી

ગમે આવી નૃપતિઉરની વેદનાની ડયાના
 આસુ ભીના કર્ણક ટપકી ત્યા લખ્યા ભાગ્યપાના,
 મીતાદેવી ઠરુણ પ્રતિમા રામની પ્રેમરાણી,
 જીવી ધૈર્યે અમર મતી એ લોકકલ્યાણ માની

મન્કારોની વિમલ મરિતા બુદ્ધદેવે વહાવી,
 પ્રાણી પળી મકળ જીવને બધુઅધિ જુથાવી,
 મારી મૃદિ પન્મ મથને દિવ્ય આનંદ મત્રે
 ગુંજ દીધી યુગબળ બની, વિશ્વના પ્રેમતત્રે

કાલિદાસે ગમદ વનમ કાવ્યગગા સ્વહુન્ત
 ગહેતી મૂકી ચર અચરના ઉગ ઉરે પ્રશન્ત,
 પ્રેમઓતો વિપુલ જગવી વિશ્વન નાથ કેની
 ગાઈ ગાથા ઉગ્ધણક્રમ કાવ્યસૂરે અનેરી

ત્યાગે ચારે ગમ ફરી વળી ફૂલ હિમાની અધી,
 ઉઠ્યા દેવી હૃદય અગતા સત્યની મૂર્તિ ગાધી,
 મૃદિ કેન નિત પ્રજ્વળતા અન્તરે વિશ્વવ્યાપી

મારી મીઠી ભરતંબુમિ ! આ બહાણુલાં જ્યેમ જોલે,
 જૂલે દેવો કિન્નર કિરણે વિશ્વઆંકે ભુગોલે.
 આપી તારા યુગ ઉદયનો રમ્ય ચારુ પ્રકાશ,
 ચેતાવી દે અમ હૃદયમાં ઉચ્ચ યેવાની આશ !

માનાં દર્શન

• લાવણી •

ઉત્તર સીમે ઉમાશિખર છે જેણે હંકાર્યાં જનજોમ,
દક્ષિણ પાદર પાવન તારી કન્યાકુમારીની છે લોભ!
કહે, કહે, મા! કેણે તારાં
ક્યાં દર્શનો ગોઝારાં?

તવ કુળથી જન્મ્યા પેજાંબર, કૃષ્ણ, તથાગત ને મહાવીર,
ભૂતકાળના ચિર અવશેષો કઈ કઈ કવિદષ્ટાઓ ધીર:
એવાં એ દર્શન તુજ ન્યારાં
જગમાં કોને મળનારાં?

કાવ્ય કળા ને મંદકૃતિની છે આજે યે અગતી તુજ જયોત,
જગને ખડખડ પડે છે એ તારો અળહુળ ઉદ્યોત:
મા! દિવ્યોજ્જ્વલ લોચન તારાં
કદિયે આંખાં પડનારાં?

માર મહીને મુક્તિ થહે, મા! એવાં ક્યાં ખીજાં સંતાન!
જગકંઠ્યાણુક એ નવવિધિએ આજ લટે તવ વૃદ્ધયુવાન!
દેશ, કહે મા! ક્યાં છે એવો,
વિશ્વ કુટુંબ ગણે તેવો?

ઓમવિહારી વાદળ જેનાં હિમાલયે રમી ગાળે કાળ,
ન્યાં કો જઈ ન શક્યા, તે શિખરે પીગળી કરતાં દેશ રસાળ:
ક્યાં એવી મેવા કરનારાં,
મા! તુજ વટ રાખણહારાં?

ધન્ય માતને ! ધન્ય પુત્રને ! ધન્ય ધન્ય હિંદી અવતાર !
 પાપી પણ મા ! તુજ લોભે ગદી નેથે તુજમાં પ્રભુ આગર !
 કહે, કહે મા ! કેણે તારાં
 કયાં દર્શાવે ગોઝાગ ?

३

आभ्यगीता

અટકેલા ગાડાના બંજરને

• નાનણી •

ચાલને, બાપવા ! ઠેઠી વેળા, ડૂંને તારુ જોર !
બાપુ ઓ, કરને તારુ જોર !

પ્રથમ ઘાટે નૂનજ ઉતર્યો, નત થશે ધનધોર !
મારગ મૂનો થાય, મીમથી ગામ વળે મહુ ઢોર
બાપવા, છોડી મૂક્યા છે દોર
હવે તુ કરી લે ઠેલુ જોર !

વાટે જતો ડોઘ નહી દીને, ચાર મીમે મૂનકાર !
માલભર્યું ગાડુ અટક્યુ આ, ડોનો માથ ધનાર ?
બાપવા, જવા ન દેતો વેળ,
બાકીની મજલ તો છે મહેલ.

પાછળ લાખી વાટ વટાવી, વેઠ્યા ધીકતા ધોમ,
આવી હવે તો ગામતળેની, જોને લાવતી લોમ !
ધડીલગ લલે ખાઈ લે શ્વામ,
જોમ શુ પામ્યો આજે ત્રામ !

મારતા તુને, બાપવા ! મારે અંતર વેદના થાય
દુખ તારા નહિ મહેવાતા આ વનકાળજ વીધાય
આપણા એવા તે શા જોગ ?
બાપુ ! એ મર્વ કંમના ભોગ !

કમળલયુગ્મ આ પેલું સામે છેલ્લે ગામતળાવઃ
 નેને એવારે પાણી પી બૂલને દુખતા ઘાવ !
 સીમારે લાગ જતાં મરુ ઢોર,
 ખંખીલં ડોડતાં ચારે ઢોર !

એક દિશાનો મારગ આને આપણુ ભેને માટ,
 ખલાં લગાવી જોર કરી તું પાડને ગારું વાટ !
 ફરી લે આખરનાજ પ્રયામ,
 રહી છે તારે બળ મહુ આશ !

તારે પગલે ખુટશે રસ્તો, જઈશું ગાતા ઘેર;
 નહિતર ચત્ર બધી વેરાને રહેશે લય ચોમેર !
 બાપુ ઓ ! ભભો શું નાચાર ?
 જોય રે જોય ફરી એક વાર !

રસ્તા વચ્ચે પડી શું ભેલું આખી રાત ખગોલ ?
 પાળ્યાપાપ્યા આતમ તુંને કહેવા શા હીનબોલ ?
 નથી કેં જતગવાનો ભગવાનઃ
 બાપલા ! બૂખે જશે ભે પ્રાણ.

તીડ

• વાળી •

માંજને દાણે ગોજી ઊઠી ચીમના મારજ છાં,
 વ્યોમપટે મુઢ રંગ છવાણા જગોટે ઢાય.
 ઝમખતા તાગ જમશે યાય ?

ભાણુ નમ્યો ને જેતર છોડી જંડુત આક્યા બેઠ,
 નિર્જન ચાંચે ચીમ પડી ને પક્ષી ચડે ચોમેર,
 પ્રભુ ત્યાહી છાયો જમો મહેર !

ઉત્તર દિશની ઇતમ ખડી જાંઝારુ, ત્યજી વ્યોમ,
 તાગના ધણુશુ તીડટોળુ આજ્યુ મહિ દીન ભોમ,
 રંગા ત્યાં ભેઠ નભે શુભ મોમ

નિગળી તીડનુ ટોળુ ભરદા, ઊલટયુ આખુ ગામ,
 માતા, જાગર દીકર ને વહુ, વૃદ્ધ જુવાન તમામ,
 પડ્યા ઉતરી તન્તજ ને રામ

લીધા થાળી રજા વેણુ, આવી ગયુ જે હાથ.
 શખ ઘટ લઈને મહિના પડ્યા પૂજરી નાથ,
 ગત્રુ કે મિત્ર ગધા મંજાથ

લીપણુ વેર પ્રચડ નિનાટે ગાંઠ ઊઠી ચીમ ચાં,
 વાડી જેતર યધરી ઝડ્યા ઘોર મુઠી ધમખાં.
 લેાય ત્યાં તીડ રખા ન લગાં

ઊભા પાકે લોક ધુમે ને કરે અનેક પ્રયાસ ;
 ક્ષિતિજપૂર્વક વિસ્તાર ધુમે ક્યાં?—છુટી ગઈ સહુ આશ :
 અરે રે થયું સર્વોમાં નાશ !

ઊડી ગયાં તીડ એકજ સાથે, ખુટી જતાં સહુ પાક,
 ગામજનોને આપી વિસામો ઉતારવાને ધાક :
 થયા જેડુતના પ્રાણ હલાક.

હાડપિંજરશાં ઊભાં ઠુંઠાં, ખરી ગયું સહુ ધાન ;
 પાળે પાળે જેડુત ઊભા ભેતા વન વેશન,
 બળડતા, ‘રંક નસીબ કિસાન !’

આછા અન્ધારમાં ધીમે ધીમે બધી છૂપાય :
 જેડુત કેરે અન્તર ઊઠે લયવીચિ ધુધવાય :
 કારમી હાય બધે સુણાય.

જગને ચારે ખૂણે ઊભો ભોળો લંટ લગવાન :
 દીન કલેશ કંકળે તેમાં કોના કંધળે પ્રાણ ?
 ગરીબના અમની કોને દહાણ ?

ઢેડનું ગીત

• લાવણી •

ગામને છેડે ગામ અમારું, ઢેડવાડ પ્રખ્યાત;
છાણ બરુના છાપરાં ઊભાં, રાંકની તોય મિસતઃ
અમારી દેખાંતે રે મહોસાત!
અમે તો પામર માનવી જાત!

મરકારી છે એકજ કૂવો, પણ આખરમાં તાણુઃ
કાઢવ કીચડ ધૂંટણપૂર ને વરસાદે રસધાણુઃ
અમારાં જોજો ખાટ ને પાટ,
અમે તો જીવીએ ખારેવાટ!

જામણવાડને ઊકરડેથી વીણવા રાંટલા ભાત,
ઘેર આવીને એકજ ટાણે ખાવું દિન કે રાત!
અમારે ઘેર તો લછમી દહેર,
અમોને અડતી સાથે વેર!

માવરણી ને સૂપડાં ગંથતાં તૂટે હાથનાં ચામઃ
અચ્છેર ભાતને સાટે ફરવું પેટનું રે લીલામ!
અમારો દેહ છતાં નહિ દેહ,
અમે તો જીવતા જાગિયે ચેહ!

કોઈ વરણિયો' જાય અડી તો ખાપલા! પડે ભાર!
અડનારો પોનેજ હોય પણ અમ અપરાધ અપાર!

અણુતને હવયાં શાં કંગાલ?

કહોને, પ્રભુનાં મોટાં બાલ!

નોફરી કરવા જાય હવાનો મુંબઈ થોહરે આજ,

કેક બચાવે દીકરા ત્યારે ભરીએ તેમાં બ્યાજ :

અમારાં જુગજુગજૂનાં દેણ,

ખુટે નહિ ભરતાં તે દિનરેણ.

મંદિર દહેરાં નથી અમારાં, તોય અમારો રામ

છાપરે છાપરે અન્તર છીટે કરતો તેનો કામ!

અમારે બોલવું રામનું નામ :

ખરુંને? દર્શનનું શું કામ?

કપડાં ફાટ્યે ધોંગડાં મૂકીએ, કાંકિયે દુબળાં ડિઝ :

રિલનાં ચામડાં જાય તૂટી તે મોત કરે છે લીલ!

અમોને માનવબચનાં પાપ

કહાં તક વેડાયો, માળાપ?

જન્માષ્ટમી

• સાવણી • *

દિન આઠમનો આજ ઘરેઘર કીર્તનથી ઉજવાય,
 મંદિરમાં બધાય હીડોળા, ધૂનથી ગગન ભરાય :
 ધર્મી જનો ઉભરાયા રે !
 મદિગે દિશ ધાયા રે !

ધુલથી જૂંચ્યા હીડોળામાં માણેકનો ઝળકાટ,
 દર્શન માટે લોક ધમતા થાય બધે બોંધાટ :
 પ્રભુને નીંદર નાવી રે !
 ધનની ઢગલી આવી રે !

મોનાના ધુધગ મૂકાયા પ્રભુના ચરણો પામ,
 ધુધગ લઈ પૂજારી માંતે છાળડીમાં મોત્લાસ :
 રોયા ધુધગ ગળવા રે !
 પ્રભુની ન કોઈને પરવા રે !

મધરાતે તો નવા જનમનો ગામમા થાય હોકાર :
 ગામને છેડે દુબળવાડમાં થાય નવો અવતાર—
 હસતો સોમલાણે રે
 કરહણ નવમો ટહેરે રે !

* “એક સામગળા માધુને મેવે વાણિયો પાળે નન,” એ રતનલાસના “ચૈયાનુ આગ્નિ” વાળો દાગ

હુબળા ભેરથી થાળી વગાડે, મંગલ ગીત ગવાય
 મોલની સાથે દોરડું બાંધી હીંચકો હીંચવે ત્યાંય :

ઝૂલે કરહણ બાપો રે!

ઘરઘર આક્રમ જાપો રે!

૪

જીવનરંગ

પ્રથમ પુત્ર પર લખેલી લીટીઓ

• શિખરિણી •

પ્રવાગી બિતાડે! અમ મદન મોહાવ, પગલી
કુંઘી તારી પાડી જનકજનનીના હૃદયમાં;
અદીકું દીકું તે સ્મિત કરી અદીક વતનનુ,
જગાવી દે વહાલા! અમ ઉરઉરે ગીત નવલું.
અહીં કાવ્યોદ્યાને, પથિક શિશુ! તું સ્નિગ્ધ વદને
પ્રવેશ્યો, રેલાવી ત્રિઉરતટની બાહુનવીમુધા.

અને હુર્પાનંદે ટમટમ થતો દેવદ્વિશમાં
નિહાળ્યો મેં ભગ્યો અચલ મુવતારો અમીલર્યો
પ્રભા રેલાવતો અમ અતલ વ્યોમે અવનવી.
અમે માણ્યું આજે પરમકૃપા પામ્યાં પ્રભુચતુ,
ઉતારી સ્વર્ગેથી કિંગ્ણ પ્રભુએ દીધ નવલું!

થયો માશી તુંયે અમ ઉલયના મંસ્કરણનો,
કવિતાકચારીમાં મધુર ગીત ગાવા શુવનનાં.
મોંઠા ભોળા બાદ્યે રમ રડીહસી તાતકુટિરે
અને વહાલા! તુંને હું પણ નયનું ગીતરણકે
અહીં કાવ્યોદ્યાને મુહુર વમંતાનિલ વિગે.

બાબાની પ્રથમ વર્ષગાંઠે

• પૃથ્વી •

શીખ્યો પાગલી પાડતાં વળગી તાતની આંગળી;
 ણિયાં ચકલી ચાકમાં ચળતી ને નિંદાળી થનો
 પ્રમમ્મ મનમાં; યયું રુદન કેંક ઓખું; વળી
 મુખે ઉચરવા મળી ગૃહ અવાજ તું કાકતો.
 ન મોજ મમીઆંજના વિવિધ આર્દ્ર રંગોતળી
 શક્યો લગીર મ્હાતી તું, તદ્દપિ જોઈ ગંદા ભગ્ની
 અધીર દમ રાખી ત્યાં મધુર દાસ્ય તું ફેલનો
 ખીમે જગતહાડમાં: શિશુ! કસ્યો હવે ખેલનો!

• મંદાકીના •

બાબાગાદી દઈ કમું તને ગાતવા આંગણમાં:
 ખીમે ખીમે, વળી પડી જતાં ગીરીને ત્યાં મુલેજે
 બાબાગાદી ફરી પકડીને ચાલની આપનામાં
 શીખી જલુ' ત્રણ દિવસમાં ચાલનાં આપમેજે

શૈશવનુ રમણ

• મંત્રાકાતા •

વાકાચૃકા બહુક પગલા હું ભગી ચોટલાની
નીચે, ઊઘી પગથી પગ ત્યા બેસીને તોય રહેતો
માગી પામે થઈ બહુ જતા ગોપમાલો મળેના
મીસોટીએ નદી તરફ મો હાડતા ગાયલેસો
ધાતા મોટો હું પણ ઘઁની ગાય ને વાછગીગુ
ગોવાળોના ધણમહિં જતો ચારવાને પ્રભાને

દીઠ ત્યારે હરિત બીડ ને નિગ્નગા, કુજ, અદ્રિ,
મૂણી મીમે મુદ્દ રણકતી ઘટડી ઘેનુઓની
ને ઝીણેરી મધુર બજતી ગોપબાલોની જમી,
જેયા ચાડુ કદિ ગગનમ મમરગી ધનુષ્ય,
ને તે નીચે અવનિઉરના ગમ્ય ભાવે જૂવતા
ભાળ્યા હીવા મખમલ મમા ભાતના ખેતરોને

ખીટો વચ્ચે મહિં અગ્નિ મન્દ વહેતુ નિહાળ્યું
ગાતુ મીઠા કુદગત તણ ગીત ઉદ્ધામઘેલું.
વર્ષે વર્ષે વધુ વધુ દીઠા દેશ કેં ગૃધ્રી પાટે —
કિંતુ હું તે પગથી વિમગી ના ગયો ચોટલાની,
વા તોફાની મુજ શિશુ મખા બાગગોપાળ પેવા
મેદાનોમા હુતુતુ રમતા, ગામની પૂર્વમીમે.

બાની છબી

• મનમંતા-અધ્યયન •

ભીનિ બાની છબી લટકતી જોઈને આંસુ આવ્યાં,
 ને હું આખો પર અમિત આ કાળનો કિતરીને
 ભેટ્યો જાને હૃદયભર આ આ-મનું અર્ધ આપી.
 ખેડ્યો, ફેંદો, રેડી પણ પડ્યો, ને બચ્ચું જાનેલો
 મેલો અંકે લલિત શબ્દ મે એમ હું માન્યેલો.

દીપ્તી બાએ શીખ બહુ મને છુંદગી જીવવાને;
 પૂછ્યું મેં, 'ફરી નોલજ છું આવશે માથે મારી.
 બા તું?'-ત્યાં એ દિમિત ફરી થીમું, હસ્ત માથે અગ્રી,
 બોલી: 'તારું સ્થળ મુખી સંક, બાઈ! આ મૃષ્ટિ બીજી—
 ને આંખોયે છબી લટકતી ભીન પે જોઈ ભીજી.

વર્ષો વીત્યાં જીવન યદી આ બા મરી અન્ય સ્થાને,
 ફિન્નુ આને છબી નિરખનાં સ્વપ્નમાં જોઈ જાને,
 ને ત્યાં મૃગો યદી જઈ દીઠી દિવ્ય કે મૃષ્ટિ ન્યાડી
 દેશે છાતું, તદપિ દરતાં, કે રણે જોય યેનો.
 હા, બા! નાહું સમજી ફરીને 'દેઈ' છાતું રંગો હું;
 ને ત્યાં લાખું તુજ હૃદયનું જાન સનેહ-નિર્લેપ—
 કે જે જ-મનદેનાં સમજી-પ્રગથિયે, આ-મની માંડળીને.

સૂનો ઝરૂખો

• મિત્રોપજ્ઞતિ •

આજે પડ્યો, ઝેન! સૂનો ઝરૂખો
તે ઓગળીતો ન અવાજ આવે.
ભારી ઉઘાડી મુજ આજ મૂકી
એકીટશે મામું રહ્યો નિહાળી;
તથાપિ આવી નહિ આજ તું તો, ૫
પડ્યો ઝરૂખો તુજ કેમ સૂનો,
તેનુ હશે કારણ શું ન વાળું.

તારે ગળે મંગલ કંઠી નહોતી,
કે કકણ મંગલ લગ્નચંદ્રિનાં
હતાં નહીં કેમળ હાથ તારે; ૧૦
માની પછી કેમ શકું કદી, તું
ગઈ હશે પ્રીતમધર માસરે?

આ ગાઝ્યના રમ્ય પરોઢથી હું
રૂઢેતો અહીં, ને નિત ગેરીમાં આ
હું જોતો એકલ ભોમિયો રહી— ૧૫
ચિંતા કરી ના જરી અન્ય કોઈની.
એ ગાઝ્ય વીન્યું; શરમાળ આન્યું
મારે ઉરે યાવન કો નવેલીશું.
મામેજ તારો વમવાટ થાતાં
વીન્યાં નથી બે વરસોય પૂગ— ૨૦

ને મેં તને ને શુભ સાંધ્યકાળે
હિમ્મી અરખે નિરખેલ, નેને
વીસું નથી વર્ષ હજીય પૂરું.

એ આપણે એકલ ને અમણ્યાં
ફેલાં હિમ્મી સંતત સામસામે ૨૫
આરીઅરખે, વળી બેડ વચ્ચે
ધર્મ જતી માનવશેરી મોટી!

આજે પડ્યો બેન! સૂનો અરખો,
શુભાય તે સાદ ન ઓગળીતો :
શાને હશે? શું પચ્છી ગઈ કે? ૩૦
માંદી પડી, વા પરગામ શું ગઈ?
પૂછું હવે કેમ કરી બીજાને
આ હિતરી માનવશેરી મોટી?

દેખું ઘણાં પક્ષી નભે હિમ્મી હિમ્મી
આવી વિરામે અરખે ઘડી એ, ૩૫
ને હિમ્મી તારા ઘરમાં પ્રવેશી
એકાદ કે એ સણમાં ફરી હિમ્મી
એ આવતાં પહાર, અને કરંતાં
મારુપચલીના કલ્પનાદ એમની
વળી મહી, દેખી મને હિમ્મી ૪૦
બારી મહી ચિંતનમગ્ન આર્ત,
-ને હિમ્મી જતાં ગગને ફરી બધાં.

અંધ્યા તળી મુંદરવા ખુશીને
તારે ઘરે ઠેક દિવાલ સૂધી

ટંગાઈ જાતી ચક્ર જેવી, ત્યારે ૪૫
 તે જોઈ રહેતો અંતિ તીવ્ર ધ્યાને.
 —ને. અંખતો, તું. હમણાંજ આવશે
 સંધ્યા સલ્લણી અવલોકવા ઘડી,
 અને પ્રતીચી તણી રંગંગંગા
 દેખી થશે મુગ્ધ વિલુગ્ધ લોચને. ૫૦
 કિન્તુ ન આવી—નહિ આવવાની
 આજે રહી આશ જરીય ખેની!
 સંધ્યા વીંટાઈ ગઈ, ને રહ્યો આ
 અન્ધાર ચારે ગમ શો છવાઈ!

આજે પડ્યો, બેન! સૂનો ઝડપો— ૫૫
 ને હાય આ અન્તર એક ડમો
 ઊટો લઉં, બેન! સમૈાન રોઈ
 જોઈ રહી માનવશેરી મોટી
 બે તીરને દૂર ધરી પડેલી.
 હવે કળે કોણ વિષાદ મારો? ૬૦
 દે! કોણ જાંચે મુજ પારો સામે
 જોશે જરા આ ધન અન્ધકારે?
 હું તો હવે એકલ ગીત ગાઈ
 રહું સ્મરી, બેન, સૂનો ઝડપો—
 કલ્યાણકારી ઉરનોજ હમો ૬૫
 ભરાઈ રહે શાશ્વત અન્તરે આ,
 ઓ બેન, તારાં સ્મરણો જગાડી!

રૂમરણ

• મધકોતા •

છેલ્લું તાઠું રૂમરણ, ભગિની પૂજ્ય ભાગીરથીશી!
 ઝંખું, મધ્યા ગગન પર પે મૂર્તિ માટે મધી શી!
 મીઠા તારાં અધર ક્ષિત ને ક્ષિન્ધ આજ્ઞા મેલું:
 એ એ તારાં રૂમરણ મૂલ્યે આત્મનાં કોઈ દેહણું!

આ કાચો, આ દિલ કકળતું, આ ગાંધી વેદનાંને
 બૂલી, તારાં રૂમરણ કરનો આ નદીતીરસ્થાને
 બેઠો છું હું અમર ગીતની પૂનમાં, બેન! તારાં
 ગીતો નેમાં શ્રવણ પરતાં કાગને વીધનારાં.

લગ્ન વર્ષો વડી જીવનમાં, પૂર્વ પશ્ચિમ કેશ
 દુષ્ટો કું કું કું કું નબે આવશે ત્યાં અનેશ;
 કિન્તુ કયાં એ મહુ? કયાં વળી આજ્ઞા દિવ્ય મધ્યા.
 લેમાં તારી વદનપ્રતિમા જોઈ મેં પુણ્યવંદા?

જામે મારી, પગ ભીજવતી આ નદી વાય વહેતી,
 દૂરે દૂરે અમર કવિતા બાવબેલી દુલેતી:
 કે શું લઈ નુર દુહયના બોવ દેવી મરીને
 સુંજે એમાં પગપા નવી વિશ્વલીલા બરીને?

ચાણની મીઠા મગાની માંધાની જાળ સાથે,
 હોરે હોરે તૂલુ પવનમં જવનાં શીરમાથે;
 એ મધ્યાના કિન્તુ કિન્તુ પુણ્યતા મૂર્તિ તારી
 બેને બેને બગી રૂમરણમાં જાડ નાંધી પુતરી.

નિર્માણ ગતિએ

• ખંડ શિખરિણી •

અમે છૂટાં શાને
પડ્યાં તે દી આંજો? હજી ન શકતો તેજ અમણ :
સુહાસિની સંધ્યા કુસુમિત કપોલે ફિરમણ
રિમતોની રેખાએ હતી મલકતી મોઢ વરસી;
અમે તે જોતાં'તાં ઉભય અમ અંગાંગ પરસી.

અગત્યું આજે ચે,
હજીયે શેં પાછા મળી નવ શક્યાં આ જીવનમાં?
અમારું હૈયાંમા ગીત-રણકતાં મંજુલ હતા—
અને એ ગીતોમા ઉભય હૃદયે સંયુત થતાં
મહાપન્થે આદ્યં મુખરૂપ જતાં'તાં અમનમાં.

પ્રભો! કહેને ત્યારે—
અમારાં હૈયાંનાં મિલન વચમાં શેં થઈ ગયાં?
અમારાં વાદોના મધુર ગૂર તે લિપ્ત રતિએ
પડ્યા શાને? યજ્ઞાં જગતજન સર્વે કહી ગયાં—
રહ્યું આત્મી તારુ જગત ગસ નિર્માણ ગતિએ!

હું એકલો

• મિત્રોપગતિ •

હું એકલો, બાપ ! જમણે મારું
માથું ધડ, શું જનગીતમુખ :
ના માર્યાટે કદિ આવશે તમે
મેંમે બીની 'ના' કદી નેહવાને.

મારું નથી મંદિર શું જાને
એવા દેવે ; ના હરિતાદ્ર કુંજને,
કે કે ઊભા અદ્રિ લીલાતરીના—
ના દેખી એ રાત્રું કદી દેવે હું.

મારું જમું દેશ અનંત એવું
જ્યાં આંદની માનવિન્દમીઠી
ખીલી રહે, જ્યાં કલકલમંચરી
ગજાવને આશ્વત્થ વાય વાયુ,
ને જ્યાં ખીલે આંધ્રદિનાન્ન દેશે
પૂરેપૂરી રંગભટ્ટા ઉપાડી,
એવા રહે નિર્મળ નિર્મલની
નરંગમાલે રિમતરિમિ મેલી.

જુદાં પડે એ અદિ બહુબંધુ,
એ પૃથ્વીની સીમ કુમાય પૂંધણી,
બહે નદી નીર ધમકે કુખ
નિજનમ્બ ત્યાં ચિંતનમમ્બ મેમે

જોઈ રહે, તોય પ્રયાણ આદરું.
 મારે નથી એ નદીને જંગેથી
 કેં કાચ આજે ઉતરાવવાનાં ;
 અને ભલે ડુંગરનિમ્ન ઢાળથી
 દોડી રહ્યાં એત અદ્વેદ ગર્જતા ૨૫
 પાપાણુ તોડી પૃથ્વાટ પૃથ્વીને
 અકે વહી સાગરમાં સમાવા ;
 એનાં ય તે અન્કૂટ ગીત ગ્રણુવા
 મારે નથી આજ વિરામવું અહીં.

મારાં રચ્યાં મંગલ મંજુ ગીતો ૩૦
 ધૂને પૂરાં પ્રેમ ભરી કવ્યાં મેં :
 હવે નથી હોંશ જરીય ગાવા—
 કે ગામભાગોળ વિષે ધૂમીને
 નિહાળવો પંખીવિહાર જ્યોતમાં,
 કે ગ્રણુવા તે કલનાદ મીઠા. ૩૫

મારે જવું, ભાઈ, જવું છ મારે,
 ના કોઈ રોકી શકશે મને હવે.
 મારો ભલે દુર્ગમ માર્ગ રહેતો
 ખાણ અને કંટકથી ભરેલો :
 હું કંટકે કંટક વીણી વીણી ૪૦
 ભોંકીશ મારા ઉરના ઊંચણે—
 ના તે પીણ લેશ ધશે વધારે,
 મને અહીં જે ધણ, ભાણ, તેથી.

જનાર હું : છે મહુ માર્ગ જોયો
 મેં કચ્છનાની વીંધતી કીંકીથી. ૪૫

ના આવશે—ના પૂછશે કશુંયે—
ના રોકવા કેા શ્રમ લેશ લેશે.

હું એકલો, ભાઈ, જઈશ માટે
માર્ગે થઈ ગુંજનગીતમુંઘ,
વર્ષાલીની આંધ્યની ઝમરોનું
તે ગાન દેવી રમશે ગુંજતો કેં,
વટાવી શેઠા પછી પૃથ્વીસીમનો
દિગંતની પાર જઈ વસીશ હું!

५

अवनहास्य

રેસ્ટોરાંમાં કવિતા

• અનુક્રમ •

મંઘ્યાની લાલિમા મીઠી ધીમે ધીમે હતી મરી,
રમ્ય ને સ્વચ્છ રેસ્ટોરાં મહીં જૂઝ તૃપા લયા
હું અને ગુરુજી મારા પ્રવેશી આ ખીવા જરા
બેઠા બે સામસામેની ખુરશીમાં, અને પડ્યા
વાતમાં, ને ધૂમ્યા કૈ કૈ દૂર માહિત્યદેશમાં.
આ ખીધી, ખીસ્કીટો ખાધી, જવાને ખડાર નીસર્યા;
ગુરુએ ચૂકવ્યાં દામ દ્વાર આગળ ટેબલે.

“ વિશ્રવની હોટલે આવી, ખાતાં ખીતાં વિલાસતાં,
પડ્યે દામ તો દેવાં હૈયાનાં દેહનાં ઘણાં,
ને આત્મા આપણી જેમ જશે ચાલી પછી પથે : ”
બોલી હું ગુરુની માથે વધ્યો આગળ વાટમાં.

કાઠી નાખેલા જોડાને

• અનુક્રુપ •

હજી તો એક વર્ષનાં એક હેમંતનાં તમે
 લીધાં છે દર્શનો, ત્યાં શું સંન્યસ્તાશ્રમમાં જવા
 આહો છે, છોડીને મારા ધરાચુખિત પાપને?
 માધ્યા છે કોસના કોસો, પીધાં છે દૂરદરનાં
 ગામોનાં દોહણાં પાણી પ્રવાસે આપણે, અને ૫
 વાટના વડલા કેરી ચેરી શીતળ છાંયમાં
 પોઢયા છીએ, અકેલા ત્યાં અજાણ્યા ગામની સીમે.

ઢેફાંનાં સ્વાદ છે લીધા—રેતીના રસ થે ચૂસ્યા,
 તમે તો મારી સંધાને દીઠી કેં ધરતી નવી;
 પાદી છે જંગલે ધૂમી ન્હોતી ત્યાં પગથી નવી, ૧૦
 અને કેં માહુસો ખેડ્યાં મધીને રાજ આપણે.

વર્ષનાં આપટાં ઝીડ્યાં, શીત ઝાકળથી ઝર્યાં,
 ઊગતા ચૂર્યના તાપે સૂકાયા તપતાં તમે;
 પૃથ્વી પે પાથરી લીલી ઝુંવાળી તૃણચાદરે
 મરકયા છે તમે જોળા; ને મેં થે કેંક વાર તો ૧૫
 ખૂંચતાં વાટના ગાઢા કાદવે તમને બળે
 જોંચી કાઠી ખરા ભાવે તમેને હાથમાં લઈ
 ફવાકાઠે કીધા સાફ લૂછીને કેળાંદટે.

તમારા બાઈબાંડુથી તમેને અગામ કરી
 લાગ્યો હું મેર માટે, ને મરકો ખૂજ ખવાડીને ૨૦

નિગ્ધ નમ્ર બનાવ્યા મેં, ઝળકાવ્યા ય પાલિને
તમાગ દેહના ચર્મ તૂટતા મમરાવતો,
તમેને ગ્હતો હું તો મારી શોભા ગણી મદા,
તમે યે ચમત્ક્રમાટે કે ગજબ્યા માર્ગ માહરા

ગત્રિના તેજના પુળે પ્રિયાની મહુ બેઠકે ૨૧
બેમાડ્યા મેં, ગણ્યા ના મે પાન્કા તમને કતી
તમે તો ભગદૈયાની ચૂણી ત્યા કૈક વાતડી—
દશા એ પ્રેમની ન્યાગી દર્દો દુખદામણી. ની—
અમાગ ઓઠનો થાતાં મમામ ત્યા મખીતાણી
શુભ્ર ચંપલના ઓઠો તમે યે ચૂમતા હતા ૩૦
નુક્રમની પ્રેમગોઠીમા ન્યૂલની મૃક ગોઠડી
ગોઠવાતી રહી વિશ્રવે—જાણ્યુ મત્ય મહા ત્યહી
અનેક દર્દની ગાથા તમે સૂણી અમોન ત્યા,
ને માજન્યે હજી સુધી ગુપ્ત તે રાખતા ઉ

તમારા પૂર્વજન્મે તો દૂઝતી પૂન્ય ધેનુના ૩૫
અગે વીટાઈને રહેતા રગવેવિધ્યમા તમે
ધેનુના દૂધ પીએ ને ધેનુના ચર્મનો ઋણી,
માનવી વિશ્વમા એવી ધેનુને માતગી ગણે,
ને એ મળધ મલાગી મારી સાથે તમે ફરી
ગાળ્યો છે ભવ આ બીજો, જન્મની નાડણી ગુથી ૪૦

ગમે તેવા તમે, તોયે અધિકારી અને, આ
હજારો અવતારોના, જન્મજન્મે ફરી ફરી
આવીને ગ્હતા નેહે કુમળા મનુપાયને
છતા એ શુ ધ્યુ કાલે, તે હું ના મમજી શકુ,
કર્મના બધનો મર્વે ઓચિતાજ પડ્યા છુટી ૪૫

ગદ્ય કાલે તમે જ્યારે નોડ્યાં મેં શિરજ ધરો
 અને મુખ વક્રગીને ઊભા ધૂણી ગજરમાં,
 અંગુલ અંગળીઓ મેં બહેરી લાજ તણ ગધી
 તમાજ અંગમાં ત્યાંથી કાઢતાં બહાર ટોકિયું—
 ટોપાવી અમલાં જાણે દરમાંથી રૂડી જુએ,— ૫૦
 ત્યારે મારા પગો ખીણ એ મેંને મહિં જેવતા,
 તેણે જેવા હતા તેવા તમે નિર્લજ્જ શા રહ્યા.
 હોળી નંદાની તથાપિ ત્યાં ધૂળેટી ગજવી તમે
 અને મારા પગોને જે ધૂળ ને કાંકરે ભર્યા:
 દાગતાં જે દબાયા ના, તમે નો એમ વિકર્યા! ૫૫
 માગ પોણ મમા જોડા! તમેને જે કળીયુગે
 નવા પેલા જમાનાની લાગી શું રજ આખરે?
 મનાવ્યા કે ન માન્યા ને ઉડાવું જાંડ આ તમે,
 કાચના તળિયાં મારાં છોડી નાખ્યાં ધુળે ભરી:
 જેમ નેમ ધરે આવી છોડાવ્યા મુજ ગાયને, ૬૦
 રોમે રીમે ચરી કાઢ્યાં તમે નો ખુણ દાંનિયાં!
 તથાપિ રનેદ પૂર્વેનો ફૂટ્યો ના મુંજ ઉરંથી,
 તમેને આટલું ગળા ગયો હું જાય મેકવા:
 જાણી લાવી તમેને જે પ્રજાવન કન્નિયું,
 તમે નો ન્યાં વધુ ફાટી ત્યાગના ગ્રન્થ ઓચર્યા, ૬૫
 અને નિઃશ્વાસ મૂકીને મેં જે પ્રજામ ન્યાં કર્યા.
 પાટી ન્ય. આલુ વાસી મનો હું ધરમાં જઈ,
 મંબારી બાવલેખાં ને કાની આ દુનિયા બપી!

સેવકોત્તરી તમારી આ ધાય છે પૂરી આજથી,
 ને સ્વચ્છ હો દરે તેઓ એવું ના હો પાછો, ૭૦

કાલથી હું નહીં પહેરું જોડા કેા લવવાટમાં.
 સૂર્ય જતાં નથી વ્યોમે અન્ધારું પૂર્ણ જામતું,
 ચંદ્ર ને તારલાનાં ત્યાં છૂટે છે અરણ્ય નવાં
 શાંત ને મધુરી જ્યોતિ પૃથ્વી પે વરસાવતાં.
 એક પ્રિયા જતાં છોડી, જીવતી તેમ અન્યથા, ૭૫
 નથી વિધુર સંસારી રહ્યો આ જગમાં સદા.
 જાય છે એક તે જાશે—જીન્ન થ'લી નહીં રહે,
 બીજાને કોક, બીજાની વળી હૂંફ મળી રહે.

ગમે તેવું હશે તોયે તમે તો મુજ અંગના :
 હજીયે ઉઘણુ આ મારી હૈયાની ધળકે સ્મરી ૮૦
 તમોને કાલ્યથી આપું વદાય, એ ઘણું ઘણું !
 ફાટલા, તૂટલા મારા જોડા ! છૂટા ભલે પડો !
 ફાટલા તૂટલા છૂટા અમે યે જગથી થશું !

ગઈ દાલે તમે જ્યારે તોડ્યાં એ શિરખ ધનો
 અને મુખ વક્રાગ્રીને ઊભા ધૂષ્ટ ગન્ધર્ભાં,
 અંગુઠા આંગળીઓ એ ખેંચી લાજ તણ બધી
 તમારા સંગમાં ત્યાંથી કાઢતાં ખહાર રોકિયું—
 રોકાવી અમલાં જાણે દરમાંથી હરી જુઓ,— ૫૦
 ત્યારે મારા પગો ખીણ એ સોને મહિં ખેંચતા,
 નેપ જોવા હતા નેવા તમે નિર્લજ્જ શા રહ્યા.
 હોળી નેહાની તથાપિ ત્યાં ધૂળેટી ઊજવી તમે
 અને મારા પગોને યે ધૂળ ને કાંકરે બર્યાઃ
 દાખતાં યે દબાયા ના, તમે નો એમ વિકર્યા! ૫૫
 મારા ઘોડા અમા જોડા! તમોને યે કળીયુગે
 નવા ચેલા જમાનાની લાગી શું રજ આખરે?
 મનાવ્યા કે ન માન્યા ને ઉડાવ્યું જાંડ આ તમે,
 પદ્યનાં નળિયાં મારાં છોલી નાખ્યાં ધુળે ભરીઃ
 જેમ નેમ ઘરે આવી છોડાવ્યા મુજ પાયને, ૬૦
 જેને રીમે ચઢી કાઢ્યાં તમે નો ખુબ દાંતિયાં!
 તથાપિ રોડ પૂરેનો છૂટ્યો ના મુંજ ઉરેથી,
 તમોને આટલે રાખી ગયો હું પાય ચોકવાઃ
 ખાળી લાવી તમોને યે પ્રસાદન કરાવિયું,
 તમે નો ત્યાં વધુ ફારી ત્યાગના ગ્રન્થ જોયર્યા, ૬૫
 અને નિઃશ્વાસ મૂકીને મેં યે પ્રલામ ત્યાં કર્યા
 પડી ત્યાં બાજુ 'વામી' મૂનો હું ઘરમાં જઈ,
 અંબારી બાગરેખાં, ને ફાની આ દુનિયા બધી!

કેળાવેલી તમારી આ ધાય રૂં પૂરી આજથી,
 ને જાણે રૂં દરે નેધો અંધ ના હર પાંગી, ૭૦

६
.

संसारदृश्य

એક સાંજે ચિતા સમીપ

• મિશ્રોપગતિ •

ચિતા ભલે આ લડકે બળી રહી
શતી પીળી જવાલ નભે ઉડાવી,
ને ઠારતાં ખાક જશે બધી વહી,
દેશે મહાસાગર એ સમાવી.

ઊંઠે પછે સાંધ્યની લાલચોળ
જવાલા નભે મિન્ધુરમશાનતીરે;
શરીર એતું જળતું અમોલ
જશે ડુબી ત્યાં નભસિન્ધુનીરે.

હા, બેન! એ આથમી મધ્યા પાછી
ગૂંઢેશે ઉગી પૂર્વ નભે ઉપા ઠરી
ઝોળે ધરી મૌલિક લાલી આછી:
તું એમ શુ આવીશ વિશ્વમા ફરી?

હા! સાંધ્યની જેમ ગર્ધ તું ચાલી,
તો ઊગળે પાછી નવી રૂપાળી,
નવા પ્રદેશે કરતી ઉત્તમ,
ભલે ન એ રૂપ ફરી હું ભાળું!

બીજે ગામ

• ખાન્ન-ગાદી તિલકી ૧૧ •

“બીજે ગામ જવા શુ, ભાઈ, ઉપડ્યા’ —

“હા, ભાઈ, ઘડવી જતુ છ અહિયી, બીજેજ ગામે જશુ,
તેણે મેં સુખ મહાવશુ અધિ-ત્યા, અહીં ન કાન્યુ કંથુ
લાભો જાગ હવે મહી શુ ઇવુ, પ્રાન્નધખાને પડી’
ફેલતાતાજ અમે જૂની જીવનમ, ક્યાજ મળે આ ઘડી’
—ને આજે મળી એ ઘડી જીવનમા, પન્થે હવે તો પડ્યા

“બીજે ગામ જઈ શુ, ભાઈ, ઇચ્છો? —

“હા, ભાઈ, ત્યહીં પામશુ મળ્યુ નથી એવુ અહીંતુ, ત્યહીં
મહાવીશુ, નમશુ, દિનો વહવશુ ત્ય સુખ શતિ મહી,—
નેશુ ખેત-મીમ અમ્ય વગડા વાટે, અને વાવશુ
માન ગ્રીજ ધગપટે, પડી વણી-એ ધાન્ય લૂગવશુ’
—થાએ માર્ય દિનાન્તમા શ્રમ કર્યો બીજે જગે ના-ચો?

“બીજે ગામ હતા શુ આની પ્રથમે’ —

“હા, બાઈ, નથી પ્રાગ જે વહી ગયો, પ્રવેજ બીજે ન્યજે
ફેલતાતા સુખશાંતિથી, નમયની ના લેશ ચિતા દિવે
નતોમે પ્રભુનુ દીધુ C-મહી આ જીવગી જાગતા,
ને ગાતા ગિતાગના ગુણ અમે ખગાને ખગતા,
તે છોડી અહીં ગામ આ સુખદ છે માનીજ આપ્યા અમે

કન્યાકુમારી અને કુમારી કન્યા

• ચૈયા-ચોપાઇ •

આવે છે આગરનાં મોજાં
 ધૂમતાં ઊછળતાં સોજામ,
 હું કન્યાકુમારી જાણી
 તરવરી રહે મુજ ચરણો પામ!
 મોજાં અમર પ્રણયને ગાય,
 ઊઠે દરિયે ચાલી જાય.

જોળનના અંકુર ફૂટે ત્યા
 આવે અન્તરદ્વાર યુવાન!
 ગાઉ કુમારી કન્યા ત્યારે
 પ્રેમજીવનના મીઠા ગાન.
 યુવાન પ્રેમ પકડવા ચાલ્ય,
 અણજાણીને પરણી જાય!

નવવધૂ

• ૫૧૧ી •

રસત્ત રવજને સુશોભિત વિશાળ ખાંડે જઈ
દિવેટ લગુ દીપની અમકતી નિશામાં મૂકી,
પલંગ નવદંપતી અરથ પાથર્યો શોભિતો
ગજ ધવલ ચાદરે, કુમુદપદ્મી વેરીને.

હતી નવવધૂ ઊભી નયન ભૂમિમાં રોપતી ૫
પલંગ નિકટે મલકી મુખ ધૂમટો તાણીને ;
હતી મલર જોળને સુલગ ચુંદડી શોભતી
અને લગનકંકણો અખણતાં હતાં હાથમાં.

નભે કિરણશૈલ્યથી મુદિત અદ્રિકા દીપતી
કગી ધવલ રાકિયું સહજ દેખતી ખંડમાં : ૧૦
ત્યહીં યુવક ચેલછા અજળ અંતરે ધારતો
ગયો યુવની પાગ કૈ અકથ શોભ રનેહે ભર્યો.

‘હવે સ્મૃતિ પિયેરની ન કર ગ્રાણુહાલી સખિ !
હવે હૃદયસ્વાસ્થ્યમાં નવલ ચેર તારે રહે !’—
નિદાન નિજ આપડીતણું ઉરે હશે ગુણ શું? ૧૫
અજાણુ અણુચિંતતાં ઉગવિહીન બેલાનશે

અહીં નવવધૂતણા ઉભય હસ્ત તે જોયતો.
મરે ત્વરિત ધૂમટો વદનથી સુમુગ્ધાતણા :
અહો! પ્રભુ! તહીં ખુલે વદનબોમ મેઘે ભર્યું,
અને ઉભય નેણમાં ચમક અશ્રુજિન્દુતણી! ૨૦

શ્રીમતી

• અનુષ્ટુપ્ ને મિત્રાપમ્ભતિ •

બારણે બારણે બોલી ચાલતી જાય શ્રીમતી :
“ચાલો નગરનારીઓ ! પૂનર્થે બુદ્ધદેવની.”

શ્રીઓ તહીં શબ્દ ગિભસ્ત્ર બોલતી
કરે કમાડો ઝટ બંધ નેમનાં ;
સામ્યાંગના દાગી જતી ઝપાટે
આમંત્રણો આપતી ઘેરઘેર.

“રહેવા દો ! હશે કોઈ દારી એકાદ બુદ્ધની” —
“મંધ્યાકાળ થયો, ચાલો ! પૂનર્થે પ્રભુસ્તૂપની.”

ચાલી જતી મૂર ભરી મુખે ત્યાં
ઉત્કંઠ ને નાથ કને જવાને ;
જાણે, જતી વિદ્યુતવેગ ધારી
દાગી મહાતાન પ્રમમ્મ દેવની.

વિજન લગ્ય શેરીઓ, પુરં સ્મશાન શું દિસે :
ધસે છે શ્રીમતી ત્યારે, પૂજ્ય તે સ્તૂપની દિશે.

દિગંતરાણે પુર લગ્ય, શાંતિમાં
જાણે સૂતું કૂર પ્રકોપ ભોગવી ;
નેઈ રહ્યાં કે જન શ્રીમતીને
જતી ધરી થાળ ભરેલ પુષ્પથી.

ખિચ્છિન્નમાર તણા પુણ્યે જાણો સ્તૂપ મુધર્મનો
સ્મરણે જોડ ગંગાના મૂર્ત તથાગતાત્મનો.

દેવાણ્યે શંખ તણા ધ્વનિઓ
ને ઘંટ ડંકા પળ આરતીના
ગાજે મહાધોષથી સાંધ્યવેળા,
ઉત્થાપવા જોડ પૂજાવિધિઓ.

ત્યાં રાજ્યવાટિકાખૂણે ચોપાસે શૈલસ્તૂપની
તમિસ્ર વીંધતી દીપમાલા ઉજ્જ્વલ જગતી.

વિલોકતાં સ્તૂપ સમીપ કોઈ,
ત્યાં રક્ષકો આઈ અસિ ધરી કહે :
રાજ તણા હુકમ તોડનારું
હજીય છે કોણ પુરી. મહીં આ?

શ્રીમતી ઘૂંટણે સ્તબ્ધ ધ્યાનસ્થ સ્તૂપ સન્મુખે—
જાણે મંત્ર દયા કેરો, ધ્યાને પ્રભુ તથાગત!

“રે મૃત્યુને માગતું કોણ આંહીં?”
એ માલ શૂન્યે ન શમે શમે ત્યાં
જાણી મહામમ્ પ્રભુદ્ધ ધ્યાનથી :
“દાસી પ્રભુજીવતણી, હું શ્રીમતી.”

‘શસ્ત્રમાં જ્યોતિની’ રેખા પ્રતિબિમ્બિત ઊડતી ;
અગ્નિને ઝાટકે ત્યાં તો ધરાં પે ઢળી શ્રીમતી.

સ્તૂપે ઝગંતી દીપમાલ વીંટી, .
કંપી બુઝાઈ ગઈ રક્તઘાંટણે ;
કંપી દિશા સ્તબ્ધ કરાલ સ્પંદને,
અધાર વ્યાપ્યો દિશ સર્વ ભરી.

“જય હો ! જય હો બુદ્ધ !” પ્રાર્થતી શ્રીમતી ઢળી,
ફેંધાયા શ્વાસ આર્યાના, શમી ગૂંચે સુરાવલી.

મુઝ પ્રેમની કરુણ કહાણી

(અનુક્રમ)

વૃદ્ધને આહુનારી તો દીઠી ના મેં હુણ જગે,
છતાં આજેજ દીઠી મેં ચૂર્યાંને એક મુઢની
વૃદ્ધના પ્રેમને રહાની, હૈયુ જીવાન રેલતી,
તલને જાપરી તેને હૈયે રહેજ વિગમવા

રૂપાગી તેજવંતી ને દેરે હૃંમ તગવતી ૫
લાલ માડી રિલે, ભાલે કંદુતો અમ્ય અંદલો;
વીંટી દીગજી મોઢી આંગળીએ, અને ઉરે
જાગતી કાંચળી અમ્યા મંતાની અર્ધદર્શને.

એવી ને જાપરી આવી જાલી પશ્ચિમગાટમાં ૧૦
દૂર દૂર ઘણે, યેગ માગજે માત છોડીને
દિગને બેઠામને માગે ચઢી, એડીટશે જીએ
પૃથ્વીપાટે વયોવૃદ્ધ કોમેલા વડને તડી.

મથે છે વડ યે એના જાને હાથ પ્રતીચીમાં ૧
સળાવતો અખીને ત્યાં અર્થવા, શણ ગેલવા,
ને તેને ગોઠમાં લેવા નમાયે શિર યે હમી. ૧૫
આવી ના ત્યા શકી મંધ્યા, કાગમા માન આગે
જિવાની લેશ એગંગી શકી ના, ને તડી પડી
ગઈ ટુચી મહાબિધમાં; અને એ વડ જાપડે
એકાધાન ચઢી ના શકયો, ને નિજ હાથથી
આગા તૃપ્તિ જાપી એની ગાલને તય બુમિમાં. ૨૦

રોનો દહોતો તારીં ભભો ઘેરી અંધારી રાતમાં,
જૂરતો અંખતો એનાં પ્રેમસ્વપ્નો દિનાન્તનાં.

વર્ષોથી હળુ એનો એ ભભો છે નિજ પ્રેમનાં
પાન કેં વાંચતો પેલા દૂર પશ્ચિમઘાટમાં :
પર્ણી પ્રારબ્ધનાં એનાં જોડવીને પળે પળે ૨૫
ગણે છે દિન વીતેલા, વીત્યા તે સમીક્ષાંજથી.

રભા જાડી

• મહાનાચ્ચર્યસ •

રભા જાડી નવ વચ્ચની એવતી ગીત ગાતી
 શેરીઓમા શિશુગણ મહી, હાથદેવી બનીને
 ‘જાડી’ જાડી’ પકડ તુ મને! જોનત જાવ મરે,
 ખામે તેની જઈ ગળડતી તેવના પીપ જેવી
 રભા ત્યા તો મથતી ધરવા જાવને દાવ દેવા,
 થાકી જતા દૂર ખગી જઈ આમવીની ઘટામા,
 ગાતી મીઠું ગીત, નવ ઠરી કયાય એવુ સુણાયુ
 ખામે થલી જતી ટચુકડી ચૂણતી ખીમડોવી,
 ને ત્યા પક્ષી તરુ પર ઠરી નાભળી મૂક રહેતા
 ટોળે લેગા શિશુ થઈ જતા, ખેનવુ દોડી કેવા!
 રભાના ગીતસુઝે મગન થઈ અધા ડોલતા પુખ્ત જેવા

*

અખ-જૂનભા

પાચમા વર્ષથી એજ શેરી વિષે
 આવજા તેહુ ઝરતી હુતી એવી
 નિત્ય એ શેરીના છેક નાખા સુધી
 ખેંચતી એવી, ને મમી માઝે
 મગજની પડી આમવી છાયમા
 તૂટી ભીંતોતણા ઘર વિરે વિરમતી
 જાનિ ત્યા આવતી પૃથ્વીને પાટવે

કોટિ તારાતણી દીપમાલા કરી,
થંભતી આમલીછાંચડે તે જરી
સૂણવા ગીત રંભાતણાં ત્યાં કરી.

રંભાના ગીતમાં ભૂલે યોમ ને ધરણી વ્યથા :
શેરીની મુંદરી ચર્ચે રંભાના લક્ષ્મી કથા.

*

• અખડ મૂલણા •

ગીત પૂરું થતાં રાત્રિ આલી ગઈ;
સૂર ઊડી જતાં વાટ જૂમી પડી;
યોમની દીપમાલા ખુઝાઈ ગઈ.
સુલગઃ સિન્દુર સેથે ભરીને ઉવા
પૂર્વના ચોકમાં ખેલતી, વેરતી
રંગ વાદળપટે; ઊર્ધ્વ યોમે ચઢી
ઠોઢી મધ્યાહ્ન કેરી જુવાની મદે;
મૃષ્ટિ તત્રિય તે જોખનો એસર્યા,
ને રહી દિવ્ય સંધ્યા શી પશ્ચિમ દિશે
જીવનાંતે બધાં ગીત સંકેલતી—
રંગ પૂર્વે હતા તે બધા અંખતી.
—ને પછી આવી શું રાત્રિ? હા, રાત્રિ તે
મૃત્યુનાં દ્વાર ખખડાવીને પૂછતી:
“મૃત્યુ! ના શું, અધ્યા, સાંભળ્યું ગીત તે
ગાઈ રંભા રહી પૃથ્વીને મણકપે?
લાવ એને અહીં, આપણે સૌ પછી
એકલાં આ ખૂણે હૃદયભર ગોદમાં
સૂણું ગીત રંભાતણાં શાંતિથી.”

મૃત્યુને વાર શી?

ઊઠીને અનુમર્યો રાત્રિની ઓથમાં!

ચિતાની તીવ્ર જ્વાલામાં સંધ્યા ત્યાં બળતી હતી,
ગીતના આર્ત સૂરોમાં રંભા ઓગળતી હતી.

*

• અખંડ મૂલ્ય •

ત્યાં સર્વો મૃત્યુ ને રાત નીરવ પડે,
આલ ને પૃથ્વીના પંથ યોગી વંજ્યાં,
મધ આવી તહીં શેરી નાકે પછી
આમલીછાંચડે ગહન મૈત્રે ક્યાં.

આમલીછાંચડે કારમા પવનમાં
કંપી આજે રહી પૃથ્વીની કુંજમાં.
બારીમાંથી વહું ગીત રંભાતણું—
તેજ પરિચિત મધુર ગીત મંલુલ મૃદુલ—
ઊઠી પાછું પડ્યું-પાછું જગી ઊક્યું—
આમલીછાંચડે ગીત ડૂબી ગયું.

રાત લેવીજ આ રાત આવી, ગણી
લોક મૂતાં હતાં શાંત સ્વમાં મહીં.
આજ એ ગીતના સૂર જૂદા હતા—
મૂરના અન્તમાં તીવ્ર પીડા હતી.
ને ધીમે શાંતિમાં ગીત ડૂબી ગયું—
ગીત ડૂબી ગયું, મીમ રાતી રહી.

*

પ્રજાને શેરીમાં ઓઝો રાતી ને ફૂટતી-જતી :
રંભાના લગ્નની ગાથા અધુરી પુરમાં ધતી.

*

ઉવશીનું અવસાન

• મિત્રોપગતિ-વસતતિક્ષક •

ચારુ પ્રભા ઐમ્ય મુખારવિંદની,
 બીજેન્દુ શી પાપણ લોચનોની,
 કન્યા હતી તે મુજ ઐમ્ય શિષ્યા,—
 મધ્યાશી બેરી નવરંગી ઓઢણી
 ને જાંબુડી ઘાઘરી કોર ડેમરી ૫
 ‘પહેરી નિશાળે નિત મોડી આવતી,
 કણ્ઠો કનેથી સરકી રૂપાળા
 કેશોતણી કૈ લટ ઊતરી જતી
 રકપેથી તેની કટિમેળળા સુધી.
 ને મૂકતી પ્રથમ પુષ્પ સુકોમળા તે ૧૦
 આવી મગીપ મુજ ટેળણ પે હમીને.

ના પૂછુ હું. મે થયુ ડેમ મોડું,
 તથાપિ તે પુષ્પ ઉઠાવી રૂઢું,
 ને અંતરે કૈ નવચેતના ભરી,
 ઊઠી ત્વરાથી ખુરશી ત્વજ દર્શ ૧૫

ત્યાં બાગડો પામ બોલો રહીને
 શિખાડતો પાક નવો ઉઘાડી.
 કન્યાતણું પુખ્ત કરેજું રહેતું
 વાક્યાંતરે તે કદિ મૂંઘતો જતો :
 ભૂલી જતો ત્યાં મુજ ભંગડરનાં
 જાગ્યાં અજાગ્યાં મહુ ગીત બેલાં.

૨૦

*

નિત્યક્રમે એમ પ્રમદ માંડું
 શોકાર્ત્ત હૈયું કુસુમે ગુંધાયણું
 રહેતું રમરીને મુખ કન્યકાનું.
 જે માન લીધા અમ બેડ વચ્ચે
 અન્યોન્યના ઉરની શાખલા કરી,
 એનો હતો હું ગુરુ એવી રીતે,
 અને હતી એ, ગુરુ માહરી જે
 ભૂલાવવા શોભણો દિનાસ્તના
 ને કેક વેળા લખી હુંય લેનો
 કાન્યોમિ, હોઠે સ્મિતને રમાડનો
 પ્રપુત્ર ચિત્તે : મહુ શિષ્યમંઘમાં
 એતુ હતું સ્થાન અનેરું અંતરે.

૨૫

૩૦

*

પરંતુ આવી નહિ એક દી તે
 ને ઉર મારે કંઈ ચિંતના બીડી,
 વર્ષાતની કોમલ નર્તનાવસી
 મરો જતી લાગતી પર્યપર્યંધી.
 હજીય ત્યાં હું ખુશી મહી પડી

૩૫

કન્યાતાણું સુસ્મિત પુષ્પપુષ્પે
 ભવંત જાણું રમતું નિહાળતો. ૪૦
 વીત્યા દિનો માત વિષાદપૂર્વાઃ
 રજા બપોરે અડધા કલાકની
 હતી પડી, ને પુરી મધ ધાતાં
 વર્ગે પ્રવેશ્યાં મહુ બાળકો ત્યાં.
 —ને એક બાળા તહીં આવી બોલી : ૪૫

• ૫૨ની •

“ગઈ પરમ દાંડની ગુજરી ઉર્વશી આપણી.”
 પછી વરગ-ક્રી દઈ ઉચરી : “ઉર્વીના બાપુએ
 કહાણું ગુજ માથ કે ઘટિત નોંધજો પત્રકે,
 અને તરત એકજો તહીંથી નામ તેનું હવે.”

*

• અખંડ મુખબા •

નામ એકથું હતું, સ્તબ્ધ બેઠો હતો ૫૦
 શોક વા સ્મરણની મૂર્તિને પૂછતો
 એકલો હું હતો, વિશ્વ ન્હોતું તહીં;
 મૂળ્યતો મૂર ચિર એક વીણાતબો.
 ઉર્વશી ! ઉર્વશી ! કયા હવે ઉર્વશી ?
 જોતજોતાં ગઈ કયાં સરી નેણથી ? ૫૫
 પૂર્વનાં સ્મરણના ચિત્ર મૂકી ગઈ
 દિવ્ય દેહાન્તરે ગૃહ સૂક્ષ્મે વસી.
 કાવ્યની કંદરાને ભરી શોકથી
 ગઈ અનંતત્વનાં ખેતરો ખૂંદતી,
 જેમ જાતી હતી વર્ગમાથી ઘરે ૬૦
 ખાઠ ગીતો લણ્યાં ગુંજતી અંતરે.

સીમ વીતી ગઈ, ગૂન્ય દેશે વસી :
ના રહી મૂર્ત કો ક્ષિતિજ તે દેશની.

એ જતાં એક આ પૃથ્વી ને નલ થયાં,
કુલ્પના બે વસી એક થઈ કાવ્યમાં; ૬૫
કેં નથી લોક પરલોક આ વિશ્વમાં,
સૌ અનંતત્વની સાંકળે ઝૂલતાં
સર્વ આત્મા વગ્ની લિપ્ત દેહાન્તરે.
દેહદેહે વસે આત્મ આ દેહને
જગતમાં, જગતની પાર સુરધામમાં ૭૦
ત્યાં મળે યોગ્ય સહવાસ આ મૃદ્ધિમાં.
ને ચિદાલાસ ને ગૂન્ય અવકાશમાં
મૃત્યુના વાદના સૂર ગુંછ રહ્યા :
રત્નનિમાં સાંજનાં ગીત ફૂળી ગયાં,
ને ઉગ્યો અન્તરે ઉર્વશીતારલો. ૭૫

*
અનુક્રુપ.

ત્યાં ઘોંઘાટ વહેયો વર્ગે, શૃંગધી ચિત્ત ઊતર્યું :
એજ વર્ગ : એજ શાળા : એજ સક જઈ રૂપું.

७

प्रभुभक्ति

કાવ્યપુષ્પો

૦ મિત્રોપગતિ ૦

આ કાવ્યપુષ્પો દરરોજ વીણું
 જ્યારે ખરે પાંદડીઓ ઉધાની ;
 ‘એ કાવ્યથી આશ ધરે તું’ શાની,
 રે શબ્દમાળી ?’—સુણું એમ હીણું ;
 ગાંડાઇ જાણે જન શી કળાની ?

આવીશ તારે પદ, તાત બહાલા !
 નાખીશ ત્યાં શું તુજ ડોક માંહી ?
 ગૂંથીશ હું ઝાકળપુષ્પમાળા,
 ને શુંજતો મંગલ ગાન ત્યાંહી
 નાખી ગળે ધન્ય લઇશ સાંઇ !

હું આજનો માળી રણું અલ્યારે,
 યઇશ ના કાલ પૂજરી શાને ?
 ને ખ્યાલ તો તું કર, તાત ! ત્યારે
 કેવો મને હુપં થશે પ્રદાને ?
 —એની હશે શી ગમ આ બધાને ?

રામચતુર રુદ્ર

• રાગ ષિહાગ-તાલ ત્રિતાલ •

આજ મારો રામચ રુવે રે !
 કેઈ ઝોનાં આંસુ ન લહુવે રે !
 મારો આજ રામચ રુવે રે !

કવિયા મારા કીર્તનકારો
 દુખમાં ભટકે રે !
 દલિત તણે દિલ લેદના વાડા
 અન્તર ખટકે રે !
 મારો આજ રામચ રુવે રે !

ભોમકા કીધી ધાન્ય થકી ત્યાં
 રુધિર છવાતું રે !
 મળ વધારી પ્રેમ થકી ત્યાં
 ચેર શુભ થાતું રે !
 મારો આજ રામચ રુવે રે !

જાત જાયાવવા જોર હીધું તો
 ભાઈને મારે રે !
 પુણ્યને જોવા ઝંખું ત્યાં એ
 પાપ વધારે રે !
 મારો આજ રામચ રુવે રે !

પ્રભુને નિમંત્રણ

૦ લાવણી ૦

આવ હવે તું દ્વારે મારે, આવ હવે એક વાર,
પ્રભો ! તું આવ હવે સાકાર !

વસંત ખીલી હશે નવ તોયે દઈશ ગુંથી કુલમાળ,
ભયું ભયું મુજ જીવન આખું આપીશ હું તતકાળ—
ચરણમાં મૂકીશ જગજોષાળ !

રજતગુંથી રજનીની વાટે, થઈ ક્ષિતિજને ઘાટ,
આવ હવે અતિથિ મુજ દ્વારે, છે દશનતલસાટ,
પિતા ! પળપળ અંખું તુજ માટ !

મત્ત પ્રવાતે નાવડી તારી લાગરી પેલે તીર,
ઊતરજે, એ તાત દયાના ! કાળસમુદ્રે ધીર !
વિતાડી આવજે શ્યામલ નીર.

આતમદીપ મૂકું હું દ્વારે ઝગતો આખી રાત,
શદ્ધાનું ભરી તેલ નિરન્તર સંકેતું ભલી ભાત,
ન એને નડશે અંઝાવાત.

જગની ધોરી વાટે ઊભો મારો રંકનિવાસ,
અહીં સુધી તું આવજે ભેતો મારો દીપઉઝાસ :
તને ત્યાં વધાવશે તુજ દાસ !

તારી મંગલ ભૂમિથી આવે સીધો પંથ સચોટ,
તવ દર્શન કરતામાં, બાપુ ! બાઝીશ તારે કોટ :
પછી શી પડશે મુજને જોટ ?

રંક લિખારી હું છું ત્યાં તો આપવું લેવું બાબ :
સુણજે મારાં ગીત પ્રેમથી, ચૂમજે મારી આંખ !
પ્રગટશે મુજને નવલી પાંખ !

અખંડ મંદિર

૦ રાગ આસાવરી-તાલ ત્રિતાલ ૦

મોહન મંદિર છે આ કેવું ! જુગજુગ આકર્ષી રહે એવું !

કોટિક કોટિક ચાલી ગયા યુગ,

તોય ન આવ્યો એક,

જેમાં શાંત થઈ હોય જવાલા

અન્તર ફેરી અનેક : —મોહન૦

બાંધ્યું પાકું મંદિર કોણે,

જેમાં પ્રગટી જ્યોત ?

અણખૂંટાતી જવાલા રહે એ,

ભલે વહે બહુ સોત. —મોહન૦

ભોમ ઉપર મંદિર બંધાયાં,

પણ જવાલાથી ખાક :

અખંડ મંદિર આ છે કેવું,

જીવું થતું ન જરાક ? —મોહન૦

વિશ્વતણી છે વાટ ન સૂની,

સૂની ન મંદિરવાટ :

અખંડ એ મંદિરજવાલાનો

ઝળે અમર ઝળકાટ. —મોહન૦

પ્રભુનું મિલન

૦ રાગ ડાશી-તાલ દાવણી ૦

જેઠ ક્યારે નેણલાં મીઠાં રે, પ્રભુ ! તારાં નેણલાં મીઠાં ?
 શોધું તને પ્રભુ ! એકલો શોધું, વીતી ગયો કેં કાળ :
 પેઠાં કેં કેં દેવદહેસમાં પ્રગટી જ્યાં દીપમાલ :

શોધ્યાં પણ ક્યાંય ન દીઠાં રે !

પ્રભુ ! તારાં નેણલાં મીઠાં ! —જેઠં ૦

વડના કેટલા ચોતરા પૂજ્યા રેલવીને સિન્દૂર,
 પાછ પૈસો ને કુલડાં મૂક્યાં, તોય ન ધણકયું ઉર :
 નહિ જરી ત્યાંય જણાયો રે !

પ્રભુ ! હું તો ફેગટ ધાયો ! —જેઠં ૦

ધમ તણા કંઈ પાઠ લણ્યો ને જાપ જાયો કેં વાર ;
 એક વખત પણ મુખ નહીં તારું પ્રભુ ! દીકું સાકાર !
 જાયું મારું ધૂળમાં રોજયું રે !

જેઠ જેઠ નેણ મારું ચોજયું ! —જેઠં ૦

તાપી નમંદા કે જમનામાં—ગોમતી ગંગા માંહિં
 સ્નાન કીધાં વળી દાન દીધાં એ ; તોય ન દીકું કાંઈ—
 પ્રભુ ! ક્યાં તુજ નામનિશાની રે ?

આશાની જ્યોત જુઝાણી ! —જેઠં ૦

એક દિન પેઠાં ઢંડને ઘેર, ત્યાં તું આવ્યો હાથ :
 હુનિયાને ઠગી કેવો રહે તું, દીન પીડિતની સાથ ?

પ્રભુ ! મારે ઢંડ છે ચાવું રે !

તુજ વિણ જીવવું શું આવું ! —જેઠં ૦

તું !

૦ રાગ કાફી-તાલ ત્રિતાલ ૦

રંગબેરંગી સાંધ્ય સંભૂષી
 ઉતરે પશ્ચિમ પાર—
 સમસમુંદરઉર પર તેનું
 પટ રેલે ઘડીવાર :
 બેઠે એ સંધ્યાના ય ચિતાર,
 જગતમાં પ્રસરી રહે અંધાર.

ત્યાં કેટલિક તારક અજવાળે
 રયામલ નભનો પાટ :
 અંદરલો દીવો લઈ આલે
 રજની નિજ જગવાટ !
 પ્રકાશે ઝગમગ થાતું વ્યોમ,
 હૃદયગીત ગાય કરુણમુખ ભોમ.

મુખમાં દુખ, દુખમાં મુખ આપી
 ઉઠવે જીવનપંથ :
 મુજ ઉર તું તુજ ગીત જગવવા
 છેડે લઘુશુરુ તંત !
 પ્રભો ! મુજ અંતર કેરું બીમ
 રહે તુજ અંશુલિનેજ અધીન !

મેળાનો માલિક

૦ રાગ ખમાય-તાલ ધુમાલી ૦

હાટ ભરાયાં ચાર ખૂણામાં,
લીલા છોડ વિલાયા રે,
ક્ષિતિજ ઉપરથી વાયરા વાતાં
ધુળગોટા ઉભરાયા રે ! —હાટ૦

રૂડાં રમકડાં ધુળે દટાણાં,
સાજ પડયો સૌ સૂનો રે;
તારી બજારે દુકાન માંડી
માલ થયો સહુ જૂનો રે ! —હાટ૦

પશ્ચિમ ઘાટે સંધ્યા ઊભી
દીપ કરીને જોતી રે,
કેવી બરાણી પૃથ્વીપાટે
બજાર તારી સ્હોતી રે ? —હાટ૦

માલ મૂકીને ચાલ્યા પધિકો
દૂર દૂર પરદેશે રે;
પણ ઊભો તું કઈ દુકાને
અણદીઠા ગૂઢ વેશે રે ? —હાટ૦

જગતનાવ

૦ રાગ ભૈરવી-તાલ લાવણી ૦

સુકાની! સાચવજે સુકાન! તને તો ભરદરિયાનું તાન!

આકાશે બેઠો બેઠો તું

ચલવે જગનું ંહાણું—

કેા સમજે ને કેા નવ સમજે

તારાં ગૂઢ નિશાન:

પ્રવાસીનાં નયણાં ભીંભાય

રહે સૌ નિજનિજ વાતે ત્યાંય.—સુકાની!

નિજનિજ વાત બધાંજ વિચારે,

પણ આખર છે એક;

બહાણું જતું જ્યોતિસાગરમાં

અનેકનો લઇ ટેક :

સુકાની! સહુનો તું આધાર,

અમારા ખાલી હોહાકાર.—સુકાની!

વીર સુકાની! વેગ વધારી

બવા દે પુરપાટ!

બેઠા તારે નાચે ત્યારે

ઉતાર પેલે ઘાટ!

બલે ના તુજ સમજાય નિશાન,

અમારું સાચવજે સુકાન!—સુકાની!

ખલાસીની અંતિમ પ્રાર્થના

૦ રાગ કાલિંગડો—તાલ ત્રિતાલ ૦

ડગમગ ટાલે બહાણુ રે, ઐ મારા કષ્ટાન !

ચતુરદિશા ચઢતી ઘનછાયા

ઘેરી હે નભ ઘોર !

ક્ષિતિજ ઉપર રહી એ'ચી લે તું

મારો છવનહોર !

બૂલતો તારે આંગણુ આવું,

આયરનું ચિર સંગીત લાવું :

કૂંછી લે તોફાન રે !

ઐ મારા કષ્ટાન !—ડગમગ ૦

નીલ ગગનથી તારક મૂજતા

જઈ છૂપાયા કયાંય :

નાણ્યા મઢ ઝડપે વધવા પળ

ઝંઝાનિલે ચીરાય !

આયરઉરના સૂર કથગતા,

મોત મુઘવી મત્ત ઉછળના :

છડકે હાથ મુકાન રે !

ઐ મારા કષ્ટાન !—ડગમગ ૦

ઉડવું પ્રથનગીત આલાવું,

જગવું તુજ આદલેક !

ચતુર દિગ્ગન્થ મુપવાટામાં

મુજ ઉડવું ગીત એક !

સઠ સહુ ફાટયા - સુકાન તૂટયું - ' '
જહાજ ફૂટયું-જીવન ખૂટયું :
કરી દે તુજ મહેમાન રે !
ઓ મારા કષ્ટાન !—હગમગ૦

પાર

૦ રાગ કેદાર-તાલ ત્રિતાલ ૦

જાણું સામે પાર, મારે જાણું સામે પાર !

મધરાતે તવ સાહે જાગી,
જેતર નદી ને ખીડ વટાવી
જાણું સામે પાર—

મારે જાણું એકલ સ્વાર ! —જાણું

નહિ કે જ્યોતિ મારગ આખે,
નહિ ચાંદરણું કે ધ્રુવતાર ;
માત્ર વાયુના છલકે સાગર,
નહિ એંધાણી કોઈ પ્રકાર. —જાણું

નિર્જન, નીરવ, નિ સીમ આખે
પંથ અનંત અમિત વિસ્તાર,
કેણુ જતાવે મારગ ભૂલ્યે
જ્યાં નહિ કોઈતણે સંચાર ? —જાણું

સાદ કરી લે મોઝા બહેલો,
એજ દશામાં પ્રેરે દિદાર :
અંતર દીપની એકલ જ્યોતે
હો બહાલા ! આવું નિરધાર ! —જાણું

८
सॉनटो

વતનનું સ્મરણ

• મંદાકાંતા : સૉનેટ •

માડી ! મીઠું સ્મરણ જગતે ભૂમિ ને સીમ તારી,
 ને રૂપેરી વહી જતી પછે દક્ષિણે ગામછેડે
 મીઠે મીઠે હલક મુજને કાલક સ્નિગ્ધ તેડે
 કાંઠે એને ફરી વિહરવા કારવા દૃષ્ટિ મારી.

-ને આ મારું સ્મરણજરણું શીઘ્ર કાંઠે સિધારી
 તારી કુંજો ધુમસવરણી ઝૂલતી જોય નેડે ;
 ને રેતીમાં વહન કરતું જાય તે જોતશેઢે,
 ને ત્યાં જાળે હરિત ઝૂલતાં જોતરોની ખુમારી.

લુખ્યા તારા ઉજડ વગડા, તોય તે પ્રેમભીનાં
 આજે મારે સ્મરણ સ્મરણે ગીત મીઠાં જગાડે.
 કે મા ! ભૂલ્યો નથી હજીય હું દહેરતી જાવળીનાં
 લીલાં પેલાં વન તહીં ઊભાં ગામકેરે સિમાડે :
 ભૂલું મારાં દરદ સઘળાં દૂર દેશે કરીને,
 માડી ! તારું સ્મરણ મધુરું જો ધડીયે કરીને.

પૃથ્વીપતિ

૦ મંદાકાંતા : સોનેટ ૦

હું છું પૃથ્વીપતિ, સકળ આ વાડી ને ખેતરોનો,
 નહેરોનો ને હરિત વનનો, ખીડના ચેખરોનો.
 નાખું દાણો અવનિપટમાં, કોટિ દાણા લણું છું,
 ખેડું છું, ત્યાં કણ કણસલે કોટિ કોટિ ગણું છું,
 ને એ લીલા નિરખી ઉતરે થાક સા અંતરોનો.

ચિંતા એની દિવસભર હું રાખું હૈયે હુલાતાં,
 ને મારીયે અજળ રતિની દાઝ એ ઉરંદાખે :
 છે માટી આ સ્થૂલ, ખડક ને ઉઠરે અગ્નિ રાખે,
 એ યે સાચું : પણ અવનિ એ ખોદી ઊંડાણ જાતાં
 કૂટયાં છે ત્યાં વિપુલ ઝરણાં વારિનાં મીડું ગાતાં.

જ્યાં જ્યાં મારું પગલું પડશે ત્યાં ધરાશ્રેય થાયે,
 ધાન્યોનું ત્યાં વિપુલ જડશે ખેડતાં સોનું કાચું ;
 પૃથ્વીની ત્યાં કદર વધશે, ને કવિ સર્વ ગાયે
 ગીતો મોંઘાં : “કૃષીવલ્લભી પૃથ્વી છે સ્વર્ગ સાચું!”

સ્થિતિનું પરિવર્તન

૧૦ પૃથ્વી : સૌને ૦

તને, વદનગર્વિણી વય અઢારની બાળલી !
 કહું કેવળ શબ્દમાં ક્ષણ સમાવવા કોપને ?
 લગીર પગ લાગતાં, “અડકશે જરી ના મને—”
 સુદ્ધર ખસતાં વઢે ! ખરી અઢાર રંગાવલી !
 ભૂલી પ્રથમ રંગ તે તુજ પરોઢનો કાં વળી ?
 ભૂલી મધુર ટાપલી કંઈક ખાધી મારી પણે ?
 અને સરિતરેતમાં રમત ખેલતાં આપણે,
 ભૂલી ગઈ તને હું શો હસવતો કરી ત્યાં ગલી* ?

નવીન તુજ જ્ઞાન એ ગઈ શીખી કહે કયાં થકી ?
 અઢાર વરસો પછી પણ મને તું એનીજ એ !
 પછી મુજ સમીપ શો પ્રકટ ડાળ બા ઘાતકી ?
 તને અડકતાં પડી અજબ આજ શી વીજ એ ?—

વઢે વદનલજ્જિતા મુખ છુપાવતી ખાલવે :

“લલા ! હૃદય તારું ના રહું પરોઢ જેવું હવે !”

પૃથ્વીપતિ

૦ મંદાકાંતા : સૉનેટ ૦

હું છું પૃથ્વીપતિ, સકળ આ વાડી ને ખેતરોનો,
 નહેરોનો ને હરિત વનનો, બીડના શેખરોનો.
 નાખું દાણો અવનિપટમાં, કોટિ દાણા લણું છું,
 ખેડું છું, ત્યાં કણ કણસલે કોટિ કોટિ ગણું છું,
 ને એ લીલા નિરખી ઉતરે યાક સા અંતરોનો.

ચિંતા એની દિવસભર હું રાખું હૈયે હુલાતાં,
 ને મારીયે અજળ રતિની દાઝ એ ઉરં દાખે :
 છે માટી આ સ્થૂલ, ખડક ને ઉઠરે અગ્નિ રાખે,
 એ યે સાચું : પણ અવનિ એ ખોદી ઊંડાણુ ભતાં
 કૂટ્યાં છે ત્યાં વિપુલ ઝરણાં વારિતાં મીડું ગાતાં.

ન્યાં ન્યાં મારું પગલું પડ્યે ત્યાં ધરાશ્રેય યાચે,
 ધાન્યોનું ત્યાં વિપુલ જડ્યે ખેડતાં સોનું કાચું ;
 પૃથ્વીની ત્યાં કદર વધ્યે, ને કવિ સર્વ ગાયે
 ગીતો મોંઘાં : “કૃપીવલ્લભી પૃથ્વી છે સ્વર્ગ સાચું!”

અમર સ્નેહનો તારો

૦ પૃથ્વી : સોનેટ ૦

સખા! મિલનની હવે ઘડી કહી? ન પાછા અહીં
 મળીશું જગમાં પરસ્પર વરાળ કાઢી ઘટે
 જરા શમન પામવા, ક્ષિતિજ સાંધ્યરંગો મહી
 વિમુગ્ધ થઈ ભેસવા કર ગુંથી નદીને તટે.
 હવે વિહરવું રહું અમર કલ્પનાલોભમાં
 સદૈવ તવ મૂર્તિમંત સ્મૃતિચિત્ર ટાંગી ઉરે,
 જડી નજર દૂરતા અલખ તારકે વ્યોમમાં,
 ગણુ તહીં ઠયું હશે પ્રણયબિન્દુ તારું ખરે!

રહીશ નિરંખી હવે નવલરૂપ સંધ્યા, અને
 દિગંતશિર પશ્ચિમે તનક તારલો એ તં ભવે:
 સખા! નિરખતો રહું તવ પ્રસાંત રાત્રી હવે,
 જીવું વિરહચક્ત તારક સમે વ્યથાસ્પંદને
 સમૌન દ્રવતો, નિહાળી જગના ઠગારાપણાં,
 અને સમકતો રહું અમર સ્નેહમાં આપણા!

* મારા સ્વ. મિત્ર બાઈ ગુણવંતરાય પંચુવના સ્મરણમાં.

† 'એ'તું વિરોધ 'તારલો' છે.

વિખૂટા •

૦ પૃથ્વી : ઓનેટ ૦

વદાય વસમી સંદાઃ. વિરહકાલની વેદના
 સુદી શકીશ કેમ હું? હૃદયતાર છૂટા પડ્યા;
 વિલીન સ્વર સૌ થયા સ્મરણુઓમમાં ખેદનાઃ
 હતા ઉભય એકશા પણ હવે વિખૂટા પડ્યા.
 સખા! તુજ મકાન બારી મહિંથી પ્રતીચી દિશે
 ત્રિભા નિરખતા હતા નવલ સાંધ્ય રંગાવલી
 તહીં નિરખો ચંદ્રની સુલગ રેખ રંગો વિષે
 વધે તું “અહીં શાં રહ્યાં ઉભય ચંદ્ર સંધ્યા મળી!”

પછી ક્ષિતિજઉંબરે નિજ પથે જતી સાંધ્યની
 રહી તગતગી અમીઝરતી મીટ ચંદા પરે.
 અને ઉભય ત્યાં થયા અલગ આપ આરાધ્યની
 વિભિન્ન નગવાટમાં અગમ કો બળે આખરે !
 મળ્યા ઉભય ને થયા પૃથક, સાંધ્યચંદા સમા;
 નહીં શું મળશું ફરી કહિંક ગોળ આકાશમાં?

પ્રયાણ

• પૃથ્વી : સૉનેટ •

પડે ક્ષિતિજરૂપમાં ગગનચોકનો ઘંટ ત્યાં,
ચઢી વિહુગ આલમાં અવનિષ્કુજમાં ઊતરે;
જવું, બસ જવું હવે, સમય ના રહ્યો આખરે :
દિસે ગગનઘંટનો કનકદોર તૂટત ત્યાં !
લઈં સકળ સાધનો પથપ્રયાણનાં આજ હું;
કવું ગીત પ્રયાણનું હૃદયનાં ઝીલી રૂપંદનો ;
પડી ચરણ ઘુંટણે, દઈ વદાયનાં વદનો,
પછી સકળ સંઘમાં સુલગ અસ્તમાગે વહું.

ઊડે તિમિરગોટ દૂર દૂર પાદશું સંઘના ;
હવે નવ વિલંબ હું કરી શકું જરી આ પળે.
થયો મિલનનો અહીં સમય આપણો છે પૂરો !
અમે પથ અનંતમાં ધપશું સાંધ્યના રંગનાં
સમૂહસૂરથી ગીતો જગવતા નવા કેા બળે :
રહું, બસ રહું હજી રટણ સૂણવા તે સૂરો !

અમે કવિ ?

૦ પૃથ્વી : સંવેદ ૦

હવે ગગનગુમ્ફાને કદિ ન મીટ માંડી રહું,
 ઝગે નભશિરે ભલે તગરપુષ્પ* શા તારલા,
 શરી બદલતો રહે રત્નિક રાશિના હારલા ;
 હવે નયન હારવા કશી ન યોગ્યલક્ષ્મી ચહું.
 શમે હૃદયમાં સહસ્ર કંઈ જિભિં જોડી વડી,
 ભલે અનુપ કલ્પના પ્રકૃતિમંદિરે બાંધતી
 જોડે નયનથી મહા વીજ સમી કલા સાધતી,
 છતાં દબશ દોષને કવિપિછાન મારી નહીં.

મને “કવિ” કહું ? ન કેા કવિ જગે થયો નિમંજીઃ
 અનંત ભુવને યુગોયુગથી જે દેવે એકલો
 મહા ભવનસ્ત્રોતની અગણ જિભિંભાલે ગ્રહી
 અખૂટ રસપ્રેરણા, અમર વિશ્વકાવ્યો રચી :—
 અમે સહુ તરંગ તે ચિર પ્રવાહ કેરા અહીં
 જરી ઉછળી સાંગિયે, ‘કવિ’ રહ્યા અમે કયાં પછી ?

* તગરના છોડનાં તારા જેવાં સદેહ ફૂલો આવે છે.

વતનની સહેલગાહે

૦ મંદાકાંતા : સોનેટ ૦

દેશો લહેશો નયન નમણા ના જરી, જાંધુ, ઝહેની !
ગાડી ભારી પળવિપળમાં, વાગતાં ઘંટ પેલો,
ધીમે ધીમે ઉપડી ધરશે પંથ એનો પટેલો ;
ને હું આઘે જઈશ નવલી સહેલગાહે મળેની.
બહાલાં ! મોંઘાં સહજવનનાં ગીત ગાયાં ઉમંગે,
ગુણ રહેશે સકળ ઉર તે મૌન મીઠું ધરીને ;
ને સૌને એ ગત દિવસની સાથ હુંયે ભરીને
રહેવું, રહેતાં હજી વિરહનું સ્નેહના સ્વપ્નભંગે.

હું તો ચાલ્યો, સુદૃઢ ! ભગિની ! જન્મભૂમિ સ્વદેશે ;
ત્યાં યે મારાં સ્વજન વસતાં : જોઈને રાહ ભારી
ત્યાં સ્વર્ગંગા મધુર મલકી દિવ્ય સરસાર રેલી
પાછો મારા પ્રિય વતનનો સ્નેહ ઉદ્ભાવી રહેશે.
શાને બહાલાં ઠરુણ દ્રવતાં વેદના વ્યથા ધારી,
ચાલ્યો હું જ્યાં વતન લણી આ અંજલી અર્પી છેલ્લી

સીમની સંધ્યાને વદાય

૦ શિખરિણીઃ સૉનેઠ ૦

સુવણે રેલાતી ક્ષિતિજ ઉઘડે અદ્રિશિખરે,
 અને બીઠા વંદે તૃણ નમવતાં બિમ્બ સરતું ;
 બધા મત્તાનિલો ખુબ ખુદી વળી આલ ફરતું
 દિગંતે દેખીને વડીલ પળતાં સવં વિખરે.
 ચરી મેદાનોમાં ઘર તરફ સૌ ઢોર ફરતાં
 ઊભેલી સંધ્યાની પગલી ચૂમતાં એકવક્રને,
 ભરી વાડોમાંના શુવર ધુળગોટે વનવને
 રહ્યા ખૂરી મૂગા ચરણ તક ઓળા ઉતરતાં.

પનિહારીઓએ પણ સરિતમાં પાય ભીંજવી
 નિહાળ્યો પશ્ચિમે અવર જન દેઃ કુલ ભરતો
 મહાબિધ—ઓવારે કનકજળમાં શાંત નયને ;
 મીઠા આલાપોથી વિહગ વનનાં ઉર હીંચવી
 લખ્યાં સૌ કુલેમાં તિમિરપશુ દેખી વિચરતો,
 અને સૂની સીમે ઉતરી મધુરી શાંતિ શયને.

ચાલી જતી સંધ્યાને

૦ શિખરિણી : સોનેટ૦

જરી તો જો પાછું ! તુજ ગગનપથે ટમકશે
 જતાં વેરી દેતી ચરણરત્ન જે તારી પગલી,
 વળી જો ત્યાં તારું પગનખ પડેલું ચમકશે
 ઘડી જો, હે સંધ્યા ! ધર્મ ધવલ ખીન્નેન્દુ-નખલી !
 અહીં પૃથ્વીપારે સરિત સર ને સિંધુ ઉછળી .
 તને ખેંચી રહેતાં તુજ સ્વજનશાં પાલવ ધરી ;
 છતાં ના તું જોતી સહજ પલ પાછું અહીં વળી,
 અને એ સૌ અંતે હૃતમુખ રહે આજંવ કરી !

ભલે ના જો પાછું, તુજ પથતણી રંગભરતી
 નિહાળી લેવા, કે વધુ ખિલવવા આ રસધરા—
 ભલે ના જો પાછું વધુ વિરમવા આ સ્થળ જરા—
 છતાં મેં જે ઝીલી ઘુતિ તુજ નરી અંગઝરતી
 અને ગાયાં ગીતો તુજ કિરણશાં ભાતવરણાં,
 ન શું તે ચે તારે ઉર જગવશે સ્નેહસ્મરણાં ?

વદાય

• શિખરિણી : સૌનેટ •

તમે સૌં જાગેલાં સુજ હૃદયથી ગીત મધુનં,
મને છોડી દાવે નવલ જગપંથે વિચરશે ;
જઈ પુત્રી જેવાં શ્વસુન્દરીમાં જ્યોતિ ભરશે—
સુનાના તાતે તો ભવ નિરખવાં સ્વપ્ન અધુરાં.
ડંબા હુંથે મારે પરમ પગમાં ઇન્દ્રધનુશાં,
ઉરે ભર્યાં મેઘે અજળ રસલીલા અનુભવીઃ
હવે તો આનંદો નિઃ ઉર સૌનાં તમ નવી
ભરીને જ્યોતિશ્રી રવિકિરણજન્મ્યાં સુતનુશાં !

ઘડીનો આનંદ કરુણ જગહેયું હુલવશે,
ઘડીની લીલાયે મનુજનવનોમાં પ્રભુતણી
કૃપા ફેરી રહેશે : તવ હૃદયગહાણાં, પથ ધરે !
જશે, ને નંધ્યા તો ગતનપથ રંગે જગવશે,
અને વેરી દેશે રજનિ તમ પૂઠે મણિકણી :
ભયુ મારું તેવું ઉરસદન સૌનું જઈ ભરે !

શુદ્ધિ પત્ર

“પ્રવેશક”માં

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૫	૫	રસવૃત્તિનો	રસવૃત્તિનો
૧૮	૬	કોષને	કોષ ને
૨૫	૧૪	લુભીને	લુભિને
૩૫	૨૪	છું	છું,
૩૮	૨૧	કુંભ	કુંભ—
૪૦	૫	છે.	છે,

સાંધ્યગીતમાં

૨૨	૮	આલ આરે	આભઆરે
”	૧૫	ઊર યુગલનું	ઊરયુગલનું
”	૧૮	હૃદય ધનકા	હૃદયધનકા
૨૩	૧૦	ઝેર	ઝેર
”	૧૫	પ્રણય સ્મરણું	પ્રણયસ્મરણું
૩૦	૬	જગ ક્યારી	જગક્યારી
૪૭	—	—	પાનાતું મયાણું ખોટું કરેલું છે.
૪૮	૩	પાગલી	પગલી
૬૫	૭	ભગલેયાની	ભમલેયાની
”	૮	દરોં કુ ખદામણી. ની	દરોંની કુઃખદામણી
૭૧	૧૧	સંધ્યા	સાંધ્ય
૧૦૪	૫	સા	સૌ
૧૦૬	૭	વદનો	વંદનો